

Νίκος Κωνσταντινίδης

Κυβέλεια-Ιτζεδίν...
Οδοιπορικό μνήμης

Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas

Νίκος Κωνσταντινίδης

***ΚΥΒΕΛΕΙΑ-ΙΤΖΕΔΙΝ...
ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΜΝΗΜΗΣ***

Νίκος Κωνσταντινίδης

***ΚΥΒΕΛΕΙΑ-ITZEΔΙΝ...
ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΜΝΗΜΗΣ***

Επιμέλεια

Χριστίνα Παπαντωνοπούλου, Αναστάσιος Μπόρας

Granada 2025

Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas

Biblioteca de Autores Griegos Contemporáneos

Directora

Olga Omatos Sánchez

Comité científico

Maila García Amorós, Idoia Mamolar Sánchez,
Panagiota Papadopoulou, Raquel Pérez Mena

Νίκος Κωνσταντινίδης, *Κυβέλεια-Ιτζεδίν... Οδοιπορικό μνήμης*

Επιμέλεια: Χριστίνα Παπαντωνοπούλου
Αναστάσιος Μπόρας

σσ. 161

1. Νεοελληνική λογοτεχνία 2. Αυτοβιογραφία

© Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas

www.centrodeestudiosbnch.com

© Χριστίνα Παπαντωνοπούλου, Αναστάσιος Μπόρας

Πρώτη έκδοση: 2025

ISBN: 978-84-18948-42-8

Νομική κατάθεση: GR 348-2025

Σελιδοποίηση: Jorge Lemus Pérez

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με την ευγενική χορηγία
της εταιρείας RAYCAP

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική ή διασκευή του περιεχομένου του παρόντος έργου χωρίς την προηγούμενη γραπτή άδεια του Κέντρου Βυζαντινών, Νεοελληνικών και Κυπριακών Σπουδών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	15
<i>Κυβέλεια-Ιτζεδίν... Οδοιπορικό μνήμης</i>	23
Μνήμες	25
Δράμα, 1928-1941	31
Δράμα-Αθήνα, 1941-1942	38
Θεσσαλονίκη-ΕΠΟΝ, ομάδα Κυβελείων, 1942-1945	44
Δράμα-Φυλακή Δράμας Στρατοδικείο, 1945-1948	63
Δράμα. Σταύρος Καρατεπέλης	71
Το Έκτακτο Στρατοδικείο Δράμας	78
Φυλακή Δράμας- Φυλακές ανηλίκων Κηφισιάς, 1948-1949	87
Φυλακές ανηλίκων Κηφισιάς-Ιτζεδίν-Αγυιά-Ιτζεδίν 1949-1952	110
Δράμα, 1952-1955	135
Θεσσαλονίκη-Δράμα-Γερμανία, 1955-1999	139
Δράμα, 1999-2017	147
Το τέλος, 2017	160

Σταγόνα βροχής η ζωή.
Σε πέλαγος έπεσε και πάει.
Ο μεγάλος δείχτης του ωρολογιού
έκρυψε τον μικρό καλά.
Πάνω-πάνω· στην κορυφή, στο 12.

Ν. Κωνσταντινίδης, 1953

Όλα τα ποιήματα που περιέχονται στο παρόν σύγγραμμα είναι του Νίκου Κωνσταντινίδη. Τα περισσότερα εξ αυτών δημοσιεύονται εδώ για πρώτη φορά. Πρόκειται για ποιήματα που εντάσσονται στην χρονική περίοδο 1943-1952. Κάποια άλλα είναι δημοσιευμένα σε «Οπτικές γωνίες», κυρίως αυτοεκδόσεις, συνολικά πενήντα επτά, που εξέδιδε κατά διαστήματα.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η καταγραφή της ζωής και του βίου του Νίκου Κωνσταντινίδη που επιχειρούμε είναι για εμάς η εκπλήρωση ενός χρέους σ'έναν άνθρωπο που όσο ζούσε δεν μίλησε σχεδόν ποτέ για το παρελθόν του. Γνωρίζαμε ότι είχε καταδικασθεί νέος σε πολυετή κάθειρξη για την συμμετοχή του στην Εθνική Αντίσταση. Η αδελφή του Μαγδαληνή γνώριζε τα πάντα, αλλά δεν μιλούσε. Έλεγε μόνο «έχει περάσει πολλά». Αυτό σε συνδυασμό με την ιδιόμορφη συμπεριφορά του και την μόνιμη παραίνεση «να προσέχετε, γιατί οι καιροί έχουν γυρίσματα» μας κέντριζε την περιέργεια.

Πιέστηκε με πολύ διακριτικό τρόπο τα τελευταία χρόνια να μας αφήσει έστω και λίγες, άγνωστες σε εμάς μαρτυρίες από την ζωή του, δυο λόγια για το έργο του που παρέμενε κλεισμένο σε χαρτόκουτα και διασκορπισμένο. Δεν ήταν καθόλου εύκολο. Ο Νίκος Κωνσταντινίδης άνοιγε τον κόσμο του όταν ήθελε για όσο χρόνο ήθελε και σε όσους ήθελε. Όποιος προσπαθούσε να εισβάλει σ'αυτόν βίαια, τον απέρριπτε πολλές φορές για πάντα.

Μας μίλησε, λοιπόν, για τον «θησαυρό» του πολύ πριν πεθάνει αόριστα πιστεύοντας πως μόνο τα παιδιά μας θα μπορούσαν να τον αναδείξουν. Το 2005 αγόρασε μια βιντεοκάμερα με την οποία γυρίστηκαν στους Σιταγρούς τρία DVD, τελείως ερασιτεχνικά, που αφορούσαν με μια λέξη την ποίηση. Στους Σιταγρούς ο Νίκος Κωνσταντινίδης διατηρούσε αγροικία η οποία ήταν και το ησυχαστήριό του. Από το 1999 που συνταξιοδοτήθηκε περνούσε τις μέρες του εκεί ανάμεσα σε διάβασμα, γράψιμο, λίγη κιθάρα και πολύωρη απασχόληση με τον μπαξέ του. Περίπου τότε ένα βράδυ σε στιγμές ίσως αδυναμίας μας περιέγραψε τις τελευταίες εκτελέσεις στις φυλακές του Ιτζεδίν. Ήταν η πρώτη φορά και η τελευταία που μας μίλησε, έστω και λίγο, για το παρελθόν του. Τον πιάσαμε να έρθει σε επαφή με τον αδελφό του ενός εκτελεσμένου και συγκρατούμενό του που ζούσε ακόμη στην Νεμέα και βρήκαμε μέσω φίλων. Δεν δέχτηκε.

Ήταν όμως ένα άνοιγμα πού είχε και συνέχεια στην κοινωνία της Δράμας, κυρίως με το ποιητικό κομμάτι του έργου του.

Μετά τον θάνατο του και ψάχνοντας για τον περίφημο «θησαυρό» του μέσα σε στοίβες από χαρτιά, κάθε είδους και μεγέθους, πέσαμε πάνω στο ημερολόγιο του, τελείως τυχαία, γραμμένο με ασταθή γραφικό χαρακτήρα δυσανάγνωστο και σκόρπιο.

Το 2020, το καλοκαίρι, αποφασίσαμε να κάνουμε εκκαθάριση σ' αυτές τις στοίβες χαρτιού, πάνω από 15 γεμάτα χαρτόκουτα. Είπαμε να ρίζουμε μια τελευταία ματιά. Σ ένα από αυτά τα χαρτιά, στην πρώτη γραμμή φαινόταν σχετικώς ευδιάκριτο το όνομα Λεμπέσης. Ο Χρόνης Μίσσιος στο βιβλίο του ...*Καλά, εσύ σκοτώθηκες νωρίς* είχε αναφερθεί σ' έναν από τους βασανιστές του στις φυλακές ανηλίκων της Κηφισιάς με το όνομα Λεμπέσης. Βρέθηκαν και τα ποιήματα που περικλείονται σ' αυτόν τον τόμο, ευτυχώς σε ευανάγνωστη γραφή, όπως και φωτογραφίες, οικογενειακά πιστοποιητικά, ποιήματα από την φυλακή της Δράμας (σε κακή κατάσταση). Αυτό ήταν το «κλειδί».

Πάλι απ' την αρχή, τίποτε για πέταγμα, προσεχτικότερο αυτή την φορά κόι-ταγμα και ταξινόμηση όλων των χαρτιών από σκόρπιες λέξεις. Βρέθηκαν αποσπάσματα της δικογραφίας από το Έκτακτο Στρατοδικείο Δράμας στο οποίο δικάστηκε τον Ιανουάριο του 1948 και από το Αναθεωρητικό Δικαστήριο του 1952. Ίσως είχαμε βρει επιτέλους αυτό που μας ενδιέφερε. Τα πήραμε μαζί μας στην Αθήνα με σκοπό να τα «αποκρυπτογραφήσουμε». Τα υπόλοιπα ήταν κυρίως χειρόγραφα από ποιήματα, μελέτες, ιστορικά, λαογραφικά τα περισσότερα των οποίων είχε κατά καιρούς δημοσιεύσει σε αυτοτελείς τόμους ή σε ημερήσια έντυπα.

Όσο περισσότερο τα μελετούσαμε τόσο μας έπνιγε η βεβαιότητα πως δεν θα τα καταφέρουμε. Καταφύγαμε σε γραφολόγους· μάταια! Ξανά από την αρχή, λέξη-λέξη, κομμάτι-κομμάτι δημιουργούσαμε παραγράφους που καταγράφουμε χωρίς να αλλάξουμε τίποτε. Παράλληλα συνδέαμε αυτές τις παραγράφους που είχαν άμεση συνάφεια μεταξύ τους. Τα διαβάζαμε και τα ξαναδιαβάζαμε τοποθετώντας τα χρονικά. Φροντίσαμε να έρθουν στα χέρια μας ολόκληρη η δικογραφία του Έκτακτου Στρατοδικείου του 1948 και του αναθεωρητικού δικαστηρίου του 1952. Επιτέλους έβγαινε νόημα. Όταν τελείωσε αυτή η χρονοβόρα διαδικασία και έγινε διασταύρωση-επαλήθευση κάποιων κυρίως ονομάτων, προστέθηκαν ποιήματα και φωτογραφίες και με αυτόν τον τρόπο πήρε ο τόμος αυτός την τελική του μορφή.

Η μυστηριώδης και πολλές φορές ανεξήγητη συμπεριφορά του σταμάτησε να αποτελεί αίνιγμα και στα μάτια μας η μορφή του φάνηκε ψηλότερη.

[illegible][illegible]

17

Η αρχή έγινε στο Παντείχι της Ανατολικής Κωνσταντινούπολης όταν ο Αθανάσιος Κωνσταντινίδης από την Ανδριανούπολη υπηρετούσε στον Τούρκικο Στρατό. Απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής από φτωχική οικογένεια γνώρισε τον Νικόλα Μεράβογλου, εύπορο του τόπου όπου διατηρούσε χάνι, μύλους και ταβέρνες. Ταυτόχρονα ήρθε σε επαφή και με την κόρη του Δέσποινα. Ταίριαξαν, παντρεύτηκαν και έκαναν δύο παιδιά την Μαγδαληνή και τον Κώστα. Ήσυχα χρόνια, αλλά για λίγο.

Ο Μεγάλος ξεριζωμός δεν άργησε.

Το 1923 το πλοίο τους κατεβάζει στα Μέθανα της Πελοποννήσου. Φτώχεια και δυστυχία και για τους ντόπιους πόσο μάλλον για τους πρόσφυγες. Ότι πρόλαβαν να πάρουν μαζί τους το ξόδεψαν ακόμη και για ένα κουβά πηγαδίσιο νερό. Ο παππούς άνεργος και η πανέξυπνη γιαγιά, αφού ήταν εύκολο για αυτήν, μάθαινε τα κουτσομπολιά και κοιτώντας ένα φλυτζάνι καφέ τα επαναλάμβανε.

Έτσι συντήρησε την οικογένεια της για λίγο χρονικό διάστημα. Μέχρι τον θάνατό της θεωρούσε αυτήν την συμπεριφορά της σαν την μεγαλύτερη αμαρτία της ζωής της. Δεν θα ξεχάσουμε ποτέ την δύσκολη –άβολη– θέση στην οποία βρέθηκε όταν αναγκάστηκε χάνοντας ένα στοίχημα να μας περιγράψει αυτή την δραστηριότητά της.

Το μαντολίνο του Αθανάσιου Κωνσταντινίδη. Το έφερε μαζί του το 1923 από το Παντείχι. Μ' αυτό γαλουχήθηκαν τα παιδιά του στην μουσική. Με το μαντολίνο αυτό πραγματοποιήθηκαν πολλές μαντολινάτες του ίδιου στα εκπαιδευτήρια της Δράμας, στο σινεμά «ΑΤΤΙΚΟΝ» και αλλού.

Το 1925 αποφάσισαν να μετακομίσουν στην Δράμα. Είχαν έρθει εν τω μεταξύ στην Ξάνθη οι αδελφές του παππού και στην Δράμα ο αδελφός και οι γονείς της γιαγιάς. Έμειναν στο φτωχικό σπιτάκι της *Περίθαλψης*. Ο παππούς βρήκε δουλειά σαν δάσκαλος στην δημοτική εκπαίδευση αλλά και σαν ιεροψάλτης, αφού ήταν αριστούχος Βυζαντινής Μουσικής. Εκεί γεννήθηκε το τρίτο τους παιδί, ο Παναγιώτης.

Ο τύφος όμως θέριζε! Αρρώστησε η γιαγιά και το μικρό παιδί της. Μετά από μήνες όταν η γιαγιά ανάρρωσε διαπίστωσε ότι ο γιος της Παναγιώτης είχε πεθάνει.

Το 1928 γεννήθηκε ο Νίκος Κωνσταντινίδης και αργότερα το 1932 γεννήθηκε ο μικρότερος γιός της οικογενείας στον οποίο έδωσαν το όνομα επίσης Παναγιώτης. Φτώχεια αλλά και αξιοπρέπεια. Σε εκείνο το σπιτάκι της *Περίθαλψης* ο Αθανάσιος Κωνσταντινίδης μύησε τα παιδιά του στην μουσική. Τραγουδούσαν όλα και έπαιζαν τουλάχιστον μαντολίνο. Η Φλαμουριά μπροστά στην πόρτα τους επί της Καποδιστρίου ήταν το στέκι τους. Άριστοι μαθητές και βαθιά ποτισμένοι με δημοκρατικά ιδεώδη και αξιοπρέπεια.

Το 1940 τα τύμπανα του πολέμου ήχησαν και στη Δράμα. Αν η γερμανική εισβολή προκαλούσε φόβο η επικείμενη εισβολή των Βουλγάρων θα ήταν εφιαλτική, κυρίως για τους δασκάλους .

Καινούργιος ξεριζωμός....

Χριστίνα Παπαντωνοπούλου
(ανιψιά και κληρονόμος Ν. Κωνσταντινίδη)

Αναστάσιος Μπόρας
(ανιψιός Ν. Κωνσταντινίδη)

ΚΥΒΕΛΕΙΑ - ΙΤΖΕΔΙΝ...
ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΟ ΜΝΗΜΗΣ

MNHΜΕΣ

Το να γράψει κάποιος μνήμες ή θα πρέπει να είναι σπουδαίο πρόσωπο πολιτικός, στρατιωτικός (Μακρυγιάννης) ή θα πρέπει να είναι απλός άνθρωπος που τραγικές συνθήκες τον οδήγησαν σε φοβερή δοκιμασία κι αυτήν την δοκιμασία αισθάνθηκε την ανάγκη να καταγράψει (Άννα Φρανκ). Εγώ δεν είμαι ούτε το ένα ούτε το άλλο. Είμαι όπως όλοι οι άνθρωποι οι μυριάδες που έρχονται στη ζωή, πασχίζουν να επιβιώσουν στο σύντομο πέρασμα της και αφανείς την εγκαταλείπουν σε κάποια στιγμή –αδιάφορο πώς– και φεύγουν προς το μοιραίο άγνωστο του τίποτε. Τώρα που τα σημειώνω αυτά ήρθαν στο νου μου στίχοι από το ποίημα «Η προσευχή του ταπεινού» του Ποιητή Ζαχαρία Παπαντωνίου:

Ἡ προσευχή τοῦ ταπεινοῦ

Κύριε, σὰν ἦρθεν ἡ βραδιά, σοῦ λέω τὴν προσευχή μου.
Ἄλλη ψυχὴ δὲν ἔβλαψα στὸν κόσμο ἀπ’ τὴ δική μου.
Ἐκεῖνοι ποὺ μὲ πλήγωσαν ἦταν ἀγαπημένοι.
Τὴν πίκρα μου τὴ βάσταξα. Μοῦ δίνεις καὶ τὴν ξένη.
Μ’ ἀπαρνηθῆκαν οἱ χαρές. Δὲν τίς γυρεύω πίσω.
Προσμένω τὰ χειρότερα. Εἶν’ ἀμαρτία νὰ ἐλπίσω.
Σὰν εὐτυχία τὴν ἀγαπῶ τῆς νύχτας τὴ φοβέρα.
Στὴν πόρτα μου ἄλλος δὲν χτυπᾷ κανεὶς ἀπ’ τὸν ἀγέρα.
Δὲν ἔχω δόξα. Εἶν’ ἡσυχὰ τὰ ἔργα ποὺ ἔχω πράξει.
Ἄκουσά τη γλυκιὰ βροχή. Τὴ δύση ἔχω κοιτάξει.
Ἔδωκα στὰ παιδιά χαρές, σὲ σκύλους λίγο χάδι.
Ζευγᾶδες καλησπέρισα ποὺ γύριζαν τὸ βράδυ.
Τώρα δὲν ἔχω τίποτα νὰ διώξω ἢ νὰ κρατήσω.
Δὲν περιμένω ἀνταμοιβή. Πολύ ‘ναι τέτοια ἐλπίδα.
Εὐδόκησε ν’ ἀφανιστῶ χωρὶς νὰ ξαναζήσω...
Σ’ εὐχαριστῶ γιὰ τὰ βουνὰ καὶ γιὰ τοὺς κάμπους ποὺ εἶδα.

Έτσι έχουν όλα, αλλά είναι δεύτερο τί κατόρθωσα να γράψω σ' αυτές τις μνήμες. Η όχληση αυτή της ενδότερης φωνής δεν είναι τωρινή· κι άλλες φορές τα προηγούμενα χρόνια το προσπάθησα. Πάντοτε όμως η ατελείωτη βιοπάλη, η σχεδόν βέβαιη άποψή μου ότι αυτές οι μνήμες λίγους θα συγκινήσουν επιδρούσαν πάνω μου ανασταλτικά. Τώρα όμως που αυτές οι μνήμες άρχισαν να ξεθωριάζουν ή και να χάνονται, εγώ που ποτέ μου δεν αξιώθηκα έναν σημαντικό ρόλο στο διάβα της ζωής, το αποφάσισα.

Όταν κάποιος επιβιώνει... Όταν δεν ξέρει γιατί επιβιώνει. Όταν άλλοι χάθηκαν στην χρυσή εποχή της νιότης, γράφει. Θυμάται και γράφει· αισθάνεται το χρέος να γράψει να χαράξει με την φτωχή του γραφή τα ονόματα εκείνων, που έτυχε να τους γνωρίζει· είτε σε μια γειτονιά που τα παιδιά μαζευόντουσαν το βράδυ σε μια γωνιά της και χαιρόντουσαν την καθαρή κι άδολη φιλία τους. Υπήρχε εκείνα τα χρόνια φιλία κι αίσθημα συντροφικότητας. Η γωνιά εκείνη ήταν κάτω από τον κινηματογράφο ΚΥΒΕΛΕΙΑ στην Θεσσαλονίκη, στην προέκταση της λεωφόρου Στρατού προς το τέρμα του τραμ της επάνω γραμμής, όπως έλεγαν τότε· είτε στα Έκτακτα Στρατοδικεία και στη συνέχεια στις φυλακές.

Τα χρόνια κατρακύλησαν σαν το νερό της καταιγίδας, εξήντα και πλέον χρόνια. Πέρασαν σαν να΄ταν μια στιγμή. Πολλά χάθηκαν και πολλά καινούργια ήρθαν. Η μνήμη όμως όσα χάθηκαν τάχει γράψει στο χαρτί της με ανεξίτηλη μελάνη και μένουν. Τώρα που γράφω κοιτάζω το χαρτί της μνήμης και παίρνω από εκεί ότι θέλω.

Βέβαια δεν έχουν σημασία κι έννοια όσα γράφω τώρα, δεν έχουν και σκοπό. Οι επώνυμοι αναφέρονται, μνημονεύονται, καταγράφονται· μοίρα των ανωνύμων είναι ο αφανισμός, είναι οι άγνωστοι, οι αφανείς. Εγώ θα μνημονεύσω τους αφανείς, τους ανωνύμους προσφέροντας τις μνήμες του τόμου αυτού δροσερή ανθοδέσμη στον άγνωστο τάφο τους.

Η παρέα των Κυβελείων. Από αριστερά όρθιοι: Γιάννης Παντελεμίδης, Δούκας Λαγός, Γιάννης Γραμμένος, (Άγνωστος), Κρυστάλης, Αντώνης Μαζούρης. Καθιστοί: Νικότης, Μανόλης Παντελεμίδης, Νίκος Λαγός, (Άγνωστος).

Είμαστε στο έτος 1943, κατοχή. Μαζευόμασταν το βράδυ έξω από τον κινηματογράφο «Κυβέλεια» της Θεσσαλονίκης, γωνία Κωνσταντινουπόλεως και Αθανασίου Διάκου. Άλλοτε δεκαπέντε και άλλοτε είκοσι παιδιά κι έφηβοι. Βούιζε ο τόπος σαν να γινόταν πανηγύρι. Κανείς απ' όλους μας δεν ήταν από

εύπορη οικογένεια. Μέναμε στα σπιτάκια δω και κει, στα στενά της γειτονιάς: Γαμβέτα, Αθ Διάκου, Ξενοφώντος, Μακεδονίας, εκεί γύρω. Το βράδυ συναντιόμασταν στα «Κυβέλεια» μπροστά, μ' ένα γαργαλητό μέσα μας για διαβολιά ως τη στιγμή που κάποιος πλησίασε ένα της σύναξης, τον Μανόλη Παντελεμίδη και τον μύησε στο μυστικό της Εταιρείας. Ο Μανόλης με τη σειρά του μύησε τον αδελφό του Γιάννη και μετά όλα τ' άλλα παιδιά.

Κανένas δεν του έφερε αντίρρηση, όλα δέχτηκαν το μήνυμα. Έτσι δημιουργήθηκε η ομάδα της Ε.Π.Ο.Ν των Κυβελείων με υπεύθυνο τον Μανόλη κι άρχισε την αντιστασιακή της δράση προκαλώντας τις Γερμανικές αρχές κατοχής, αλλά κυρίως τις ελληνικές, που είχαν συνεργασία με τις Γερμανικές.

Ο σκοπός μου δεν είναι να τα ιστορήσω όλα όπως έγιναν στις λεπτομέρειές τους. Ένα χρέος επιτελώ προς τους φίλους εκείνους που χάθηκαν εκείνη την αδυσώπητη εποχή και μετά, κατά την χρονική περίοδο 1943-1952.

Θεώρησα χρέος μου ιερό να μνημονεύσω εκείνα τα παιδιά με τον αθώο αυθορμητισμό, την ανιδιοτέλεια και την αρετή. Εκείνους τους άνδρες που πιστοί στις ιδέες τους για ελευθερία, για ανεξαρτησία, για προκοπή οδηγήθηκαν κρατώντας ψηλά το κεφάλι στα εκτελεστικά αποσπάσματα της Δράμας και των διάφορων κάτεργων όπως του Ιτζεδίν. Πίστευαν ότι επιτελούσαν το χρέος τους, ότι βοηθούν την συμμαχική προσπάθεια να ηττηθεί η Γερμανία των ναζιστών. Κανένα από τα παιδιά δε είχε ιδέα από Λένιν και Στάλιν, αυτό το γνωρίζω πολύ καλά γιατί τους συναναστρεφόμουν.. Άλλωστε κανείς τους δεν είχε την αντίστοιχη παιδεία. Έδωσαν ότι πολυτιμότερο είχαν, τη ζωή τους για την πατρίδα, όπως εκείνοι την περίμεναν και την ήθελαν. Τους μνημονεύω λοιπόν. Είναι κομμάτι της άγνωστης ιστορίας μιας συνοικίας της Θεσσαλονίκης, των «Κυβελείων», είναι κομμάτι της ζωής μου στις φυλακές της Δράμας, στην φυλακή Ανηλίκων της Κηφισιάς, στο κάτεργο του Ιτζεδίν, στις αγροτικές φυλακές της Αγνιάς των Χανίων.

Με την πίστη ότι πια δεν μου μένουν άλλα χρονικά περιθώρια, αποφάσισα εγώ που είχα το προνόμιο να επιβιώσω περνώντας μέσα από εκείνη τη φρίκη της εποχής να γράψω αυτά που ίσως κάποιος τα διαβάσει ή έστω να τα δει τώρα, κάνοντας μόνο το χρέος μου απέναντι στους αλησμόνητους νεκρούς φίλους μου· τίποτε άλλο.

Χρέος

Σαν χρέος το αισθανόμουν,
σκεπτόμουννα σε ώρες συλλογής,
αν θα' πρεπε οι μνήμες μου να συντεθούν σ' ένα τραγούδι,
όχι που να 'ναι θρήνος και παράπονο,
αλλά ένα πέρασμα
κι ένας ευλαβικός χαιρετισμός.
Σαν χρέος το αισθανόμουν να χαράξω χωριστά τα ονόματα σας,
Μανόλης, Κοτσαριάς, Δούκας, Νίνος, Θωμάς, Γιαννάκης,
Στέφος, Νίκος, Σαρκίς, Κώστας, Καίτη.
Φοβόμουν πως δεν θα' βρισκα λόγια κατάλληλα
και φίλτρα τέχνης να διαλύσω το σκοτάδι,
που του καιρού το πέρασμα ανελέητα σώρευσε.
Σιγά σιγά, είπα, θα μπορέσεις όλα να τα πεις·
να ξαναφέρεις στη ζωή ιδανικές κατατομές
στην ίδια γειτονιά,
στην ίδια γωνιά,
που εξήντα τόσα χρόνια μένει ερημική.

Μνήμη

Το νότισμα της μέρας τούτης
είναι μνήμη, είναι ανάπλαση μορφών.
Τέτοιες ώρες σμίγαμε τα χρόνια εκείνα.
Καταύγαζε τον χώρο των προθέσεων η ευγένεια.
Προσμονές κι επιθυμίες ήταν των άλλων η μοίρα.
Στου κόσμου το ρέμα η μικρή δύναμη σας
άπλωνε χέρι να δώσει σ' αυτό μιάν άλλη ροπή.
Είναι της ποίησης η μέρα τούτη
καθώς στη γειτονιά, που ορθοί σταθήκαμε, βρέχει.

Από αριστερά όρθιοι: ο Νίκος , ο Κώστας και η Μάγδα. Κάτω σειρά από αριστερά: Ο πατέρας μας, Αθανάσιος Κωνσταντινίδης, ο Παναγιώτης και η μητέρα μας Δέσποινα (Φωτογραφία του 1941).

Ο πατέρας μου,
η μητέρα μου
με την αδερφή μου,
Μάγδα, πριν την
προσφυγιά (1921).

ΔΡΑΜΑ, 1928-1941

Το αρχειακό μένος με είχε καταλάβει από πολύ νωρίς. Ήμουν δώδεκα χρόνων (1940). Στα τετράδια άρχισα να τοποθετώ φωτογραφίες που τις έκοβα από εφημερίδες, που καθημερινά αγόραζε ο πατέρας μου. Τις έφερνε στο σπίτι. Ήταν ένα αρχείο πολύ ενδιαφέρον αφού είχε αρχίσει ο Β' Μεγάλος πόλεμος και οι εφημερίδες είχαν στην διάθεση τους πλούσιο υλικό από ποίηση και φωτογραφίες. Όταν άρχισε τον Οκτώβριο του 1940 ο πόλεμος στην Αλβανία τότε το ενδιαφέρον μου για συλλογή εικόνων από τον πόλεμο οξύνθηκε και το αρχείο μου είχε εμπλουτισθεί με πολύ και σπάνιο υλικό. Τα εξώφυλλα τα κοίταζα και χαιρόμουν για το έργο μου δημιουργώντας τον δικό μου κόσμο, τον δικό μου κόσμο χαράς και ευχαρίστησης. Μια ροπή πολύ καλή, που υποσχόταν πολλά για το μέλλον. Οι γονείς μου όμως δεν την πρόσεξαν, δεν την ενθάρρυναν, δεν την ενίσχυσαν. Η μεγάλη μου αδελφή την ευνόησε· μου έφερνε κάθε βδομάδα το περιοδικό *Νεολαία* το οποίο με βουλιμία διάβαζα και μου συνιστούσε να διαβάζω και άλλα βιβλία. Όλα αυτά ως τον Απρίλιο του 1941 (4 Απριλίου) όπου οικογενειακά εγκαταλείψαμε το σπίτι μας και τη Δράμα και καταφύγαμε στην Αθήνα. Ο πόλεμος με την Γερμανία ήταν επικείμενος.

Παρ όλο ότι γεννήθηκα το 1928 θεωρώ τον εαυτό μου παιδί του πολέμου. Τα γεγονότα εκείνα (1940-1950) επέδρασαν βαθύτατα στην συνείδηση μου, στο πνεύμα μου, στον ψυχικό μου κόσμο γενικά που ακόμα και σήμερα ανατρέχω σε εκείνα αναζητώντας πηγές πληροφοριών, δημοσιεύματα, βιβλία που αναφέρονται σε εκείνη την εποχή και την καταγράφουν. Άλλωστε η όλη μετά το 1950 κατάσταση της ζωής στην Ελλάδα διαμορφώθηκε ως αποτέλεσμα των γεγονότων του πολέμου εκείνου και ο απόηχος τους παραμένει και πλανάται ως πραγματικότητα στην παράμερη γωνιά της συνείδησης. Μελετώ επιχειρώντας να μάθω τους πραγματικούς λόγους των γεγονότων εκείνων που τραυμάτισαν ανεπανόρθωτα το ήθος και το κύρος ολόκληρης της ανθρωπότητας και την έννοια του πολιτισμού.

Οι γονείς μου ήρθαν από το Παντίχειον το 1923 ως πρόσφυγες.

Αρχικά αποβιβάστηκαν στον Πόρο και εν συνεχεία εγκαταστάθηκαν προσωρινά στα Μέθανα κι ενώ μπορούσαν να παραμείνουν εκεί λόγοι που είναι δύσκολο να τους απარიθμήσω τους οδήγησαν στην Δράμα σε ένα σπιτάκι προσφυγικού οικισμού με την επωνυμία «Προσφυγικός Σταθμός Περίθαλψης

Δράμας». Το σπιτάκι μας δεν είχε νερό μια μόνο λάμπα ηλεκτρικού. Το νερό το έφερνε η μητέρα μου στο σπίτι με στάμνα από βρύση κοινόχρηστη στην περιοχή του Αγ. Παντελεήμονα, η οποία έτρεχε λίγες ώρες μόνο την ημέρα. Μέχρι το 1941 που ο πόλεμος εμαίνετο δεν υπήρχε σκέψη να φύγουμε από το σπιτάκι της *Περίθαλψης* και να πάμε σε κάποιο άλλο καλύτερο· μας ήταν αδύνατο. Ο πατέρας μου, δάσκαλος, δούλευε στο δημοτικό της Δράμας. Φίλεργης, αλλά τα οικονομικά δεδομένα δεν μας επέτρεπαν μια τέτοια μετακόμιση. Από τα παιδικά μου χρόνια εκείνο που θυμάμαι ήταν η φτώχεια.

Τεφτέρι για τον φούρναρη για το ψωμί, τεφτέρι για τον μανάβη, τεφτέρι τεφτέρι... Η αμοιβή του ήταν μικρή που έφτανε μόνο για το καθημερινό φαγητό. Όλα τα άλλα γιορτές, γενέθλια ήταν άγνωστα για μένα και τα αδέρφια μου. Η μητέρα μου την θήκη (τσάντα) για το σχολείο την έραβε μόνη της από κομμάτι ύφασμα που βρισκόταν. Μέχρι το 1940 δεν είχα ακούσει για βιβλιοπωλεία, δεν ήξερα αν υπήρχαν. Από την φοίτηση μου στο Δημοτικό Σχολείο δεν θυμάμαι τίποτε. Δεν έχω καμία καταγραφή. Περνάω σήμερα και το βλέπω το Σχολείο μου. Κανένα σκίρτημα! Είναι λυπηρό. Κανένα συμμαθητή μου δεν θυμάμαι. Τα παιδικά μου χρόνια χωρίς μνήμες, χωρίς αναμνήσεις. Ζούσα φαίνεται στον δικό μου παιδικό κόσμο των ονείρων και της φαντασίωσης. Αγαπούσα να τρέχω, αγαπούσα την βροχή, αγαπούσα την Άνοιξη.

Μπροστά από το σπίτι μας περνούσε «ντερές». Έτσι το άκουγα να το λένε οι γονείς μου και έτσι μου έμεινε. Ένα ρέμα που είχε ανοίξει το τρεχούμενο νερό της βροχής χωρίς καμία ανθρώπινη παρέμβαση. Όταν έβρεχε ο χείμαρρος πλημμύριζε και τα νερά έμπαιναν στο σπιτάκι. Ευχόμασταν να μη δυναμώσει η βροχή κι έρθουν τα οδυνηρά αποτελέσματα της πλημμύρας. Το 1938 η νεροποντή προς το ξημέρωμα έφερε το κακό. Το νερό μπήκε στο σπίτι μας μέχρι το γόνατο. Τρομαγμένα παιδιά, η μητέρα και ο πατέρας φρόντισαν να μας ανεβάσουν ψηλά όσο μπορούσαν. Κανείς δεν μπορούσε να κινηθεί από τα νερά· μαγειρικά σκεύη, σκάφες και δοχεία έμπαιναν πρόχειρα για να μην βραχούν βιβλία, ρούχα, καθίσματα. Όταν κόπασε η νεροποντή άνοιξαν και τα παράθυρα. Ήταν νύχτα ακόμη κι άρχισε να φεύγει και το νερό από το σπίτι.

Ο συνοικισμός της *Περίθαλψης* είχε οικοδομηθεί εν τάχει χωρίς καμία προδιαγραφή, χωρίς υποδομές. Έπρεπε να καλύψει επείγουσες ανάγκες από την άφιξη των προσφύγων, που ήρθαν από την Ανατολή με την ανταλλαγή των

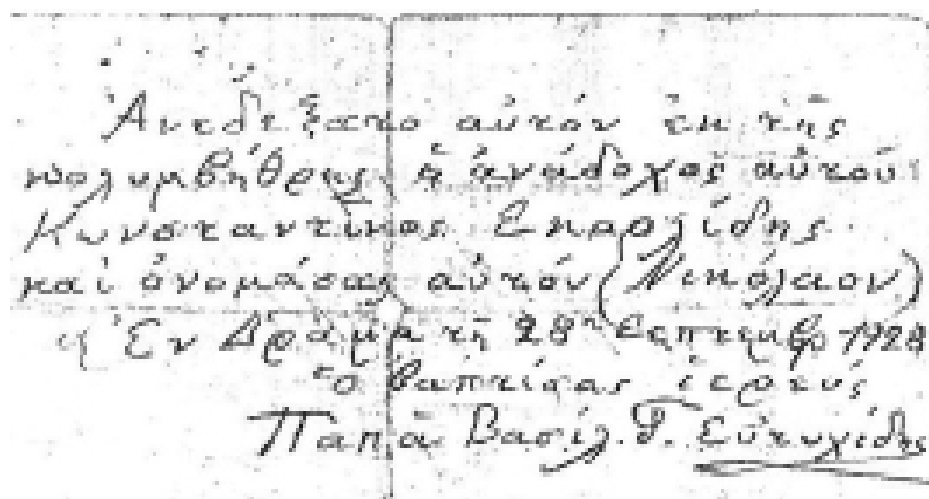

Συμβολή Βενιζέλου και Κέννεντυ. Μια χαρακτηριστική εικόνα πλημμύρας στην Δράμα εκείνων των χρόνων. Τα αποτελέσματα ορατά.

πληθυσμών. Τον παρέδωσαν με σπίτια χωρίς παράθυρα και πόρτες. Χωρίς δρόμους και αποχέτευση. Κτισμένα σε χωράφια με κοκκινόχωμα. Τον χειμώνα γέμιζαν υγρασία και λάσπη. Με προσωπικές εργασίες χαράχθηκαν υποτυπωδώς οι δρόμοι, έπεσε αμμοχάλικο, λιγόστεψε η λάσπη.

Δύσκολα χρόνια. Εγκατάλειψη, θλίψη, αρρώστιες, συμφορά. Ο τύφος θέριζε. Τότε πέθανε η γιαγιά μου σε ηλικία 42 χρονών και πολλοί άλλοι..Η ζωή ξανάρχισε εδώ στην Δράμα αργά.

Σ' ένα σπιτάκι της *Περίθαλψης* χωρίς νερό, κουζίνα, ούτε καν χώρο για όλα τα μέλη της οικογένειας, μετά την ανάρρωση της μητέρας μου από τύφο και τον θάνατο του αδελφού μου από την αρρώστια, γεννήθηκα το 1928.

Πιστοποιητικό βάπτισης

Το σπιτάκι εκείνο ήταν η σφραγίδα που με σφράγισε για πάντα.Θυμάμαι το χαντάκι που περνούσε μπρος από την πόρτα· θυμάμαι τα κεραμίδια που έσταζαν όταν έβρεχε δυνατά· τις λάσπες που έφερνε το νερό μέσα στο σπίτι, τις προσπάθειες να διώξουμε τα νερά. Κι όμως πάντοτε αντί για μίσος στους ανθρώπους που δημιούργησαν την προσφυγιά, ένα κύμα αγάπης για κάθε γωνιά του νερόσπιτου. Τι εκφράζουμε; Τίποτα κι όλα. Ίσως μια συνήθεια, ίσως κάτι άλλο· ας πούμε την παράδοση.

Το 1936 δεν μπορούσα να καταλάβω πολλά πράγματα, ήμουν μόλις οκτώ χρονών. Οι συζητήσεις που γινόταν μπροστά μου με εντυπωσίαζαν. Ακολουθούσα

Το σπιτάκι της Περίθαλψης

την συναισθηματική φόρτιση των μεγάλων. Μία φωτογραφία στις εφημερίδες, πρέπει να ήταν ο Στρατηγός Κοιμήσης που εκτελέστηκε· μια άλλη ο Βενιζέλος, είχε πεθάνει. Κάποιος αστείος βομβαρδισμός από ένα αεροπλάνο Γιούγκερς που πετούσε ψηλά και έριχνε κάποιες προκηρύξεις. Γινόταν λόγος για ένα μέτωπο στον Στρυμόνα.

Αυτές οι θύμησες αποτυπώθηκαν στη μνήμη προετοιμασία για το άνοιγμα μιας αυλαίας για να παιχθεί μία πράξη δράματος. Η πράξη όμως αυτή παραβίασε την διαχρονική δεοντολογία. Αστείο! το χερούλι φράκαρε και η αυλαία δεν κλείνει. Οι θεατές περιμένουν να τελειώσει η πράξη κι όλο και κάποιος βγαίνει στη σκηνή, όσο το δράμα παίζεται, κι ο συγγραφέας παραμένει άγνωστος. Τι ειρωνεία να ρωτάς και να σου λένε «αγνώστου εθνικότητας»

Το 1939 τα ραδιοφωνικά κύματα έφτασαν μέχρι εδώ. Εκείνη την εποχή δύο καφενεία στην πλατεία της Δράμας μετέδιδαν ειδήσεις από Βερολίνο και Λονδίνο στην Ελληνική. Οι άνθρωποι μαζευόντουσαν για να ακούσουν τα νέα.

Τότε τα ραδιόφωνα στην Δράμα δεν πρέπει να ήταν πάνω από δέκα. Το να έχεις ραδιόφωνο στο σπίτι τότε ήταν αιτία να σε δείχνουν με το δάκτυλο. Εκεί λοιπόν στα καφενεία μαζεύοντουσαν για να ακούσουν ειδήσεις κάθε βράδυ. Ο πόλεμος έχει αρχίσει. Μία διάχυτη ανησυχία σε όλους. Ακόμη στη Δράμα αλλά κι αλλού γινόταν λόγος για Αγγλόφιλους και Γερμανόφιλους. Ο Σπυρίδης¹ παρίστανε τον αρχηγό των Εθνικοσοσιαλιστών.

28-10-1940. Πήγαμε το πρωί στο σχολείο. Οι καθηγητές μας έδωξαν. Πόλεμος!!! Γυρίσαμε στα σπίτια μας. Ήχησαν οι σειρήνες. Αναγγέλθηκε επιστράτευση. Ποιος το περίμενε; Αρχίζει μια περιπέτεια, κανείς δεν προέβλεπε τα επακόλουθα της. Θα επακολουθούσαν αιματηρές ελλείψεις που θα διαρκούσαν χρόνια και θα μετέβαλαν την Ελλάδα σε γη μαρτυρίου.

Θυμάμαι ακόμα τους στρατευσίμους που έφευγαν από την γειτονιά μας για τα κέντρα κατάταξης που ορίστηκαν. Οι στιγμές ήταν συγκινητικές. Στις πόρτες οι μητέρες αποχαιρετούσαν τα παιδιά τους. Κάτι άλλαξε! Ο ρυθμός της ζωής έπαιρνε άλλη μορφή. Γινόταν σημαιοστολισμός μετά από κάθε νίκη του Ελληνικού στρατού. Ο ενθουσιασμός δυνάμωνε, ευφορία αισθημάτων. Κι όμως δεν φαινόταν το τέλος.

Έπεσε η Κορυτσά, το Αργυρόκαστρο, η Πρεμετή, η Χειμάρρα! Οι καμπάνες χτυπούσαν. Τίρανα, Δυρράχιο, Μπάρι, Ρώμη· τα διαβάζαμε κάπου γραμμένα.

Η Βέμπο τραγουδούσε τραγούδια της νίκης. Οι γελοιογράφοι στις εφημερίδες με πολλή ανησυχία σατίριζαν τον Μουσολίνι με τον υπερφίαλο εγωισμό του και τους Ιταλούς. Υπήρχε ένας μεγάλος προβληματισμός, διέβλεπαν αδιέξοδο. Θυμάμαι συζητήσεις στο σπίτι μας των μεγάλων. Θυμάμαι το τραγούδι που τραγουδούσε με πάθος η Σοφία Βέμπο «παιδιά της Ελλάδας παιδιά που σκληρά πολεμάτε πάνω στα βουνά....» Το θυμάμαι ακόμα και τώρα, είχε κάτι το δραματικό η μελωδία εκείνη. Συγκινούσε.

¹ Ο Γεώργιος Σπυρίδης (1897-1950) ήταν συνεργάτης των Γερμανών στα χρόνια της Κατοχής και αρχηγός του Εθνικοσοσιαλιστικού Κόμματος Μακεδονίας-Θράκης. Το 1943 καταδικάστηκε σε πολυετή φυλάκιση για παράβαση του νόμου περί μεσαζόντων και για αισχροκέρδεια. Λίγο πριν την αναχώρηση των δυνάμεων κατοχής αφέθηκε ελεύθερος και κατέφυγε στη Γερμανία. Το 1949 συνελήφθη και εκδόθηκε στην Ελλάδα όπου αρχικά καταδικάστηκε σε ισόβια και κατόπιν αιτήσεως ανακοπής της απόφασης, σε δύομισι έτη φυλάκισης. Πέθανε στη φυλακή 1950 από οξύ πνευμονικό οίδημα.

Έφτασε η άνοιξη πέρασαν τα κρύα και τα χιόνια του χειμώνα 1940-1941. Δειλά πρόβαλε το χαμόγελο του Μάρτη. Στο μέτωπο της Αλβανίας οι νίκες σταμάτησαν. Οι πανηγυρισμοί των πρώτων θριάμβων έπαψαν. Σχεδόν κάθε μέρα το μεσημέρι περίπου ηχούσαν στη Δράμα οι σειρήνες συναγερμού. Ένα αεροπλάνο έμπαινε στον Ελληνικό εναέριο χώρο από την Βουλγαρία με την χαρακτηριστική λευκή γραμμή των καυσίμων σε μεγάλο ύψος. Κατευθύνονταν προς την Καβάλα κι επέστρεφε με κατεύθυνση την Βουλγαρία. Οι σειρήνες σήμαιναν λήξη του συναγερμού. Οι μεγάλοι γνώριζαν την εθνικότητα του αεροπλάνου και τον σκοπό της επίσκεψης του καθημερινά. Ήταν ο προάγγελος εκείνου του φόβου, που επρόκειτο να ακολουθήσει ύστερα από μερικές μόνο μέρες. Τα Γερμανικά στρατεύματα επιτέθηκαν στα Βόρεια σύνορα μας με όλες τις μετέπειτα γνωστές συνέπειες της εισβολής.

Άρχισαν να σκάβουν στην πλατεία της Δράμας ορύγματα. Οι φόβοι αεροπορικών επιδρομών ήταν έντονοι. Οι επιπτώσεις από τις επιδρομές της Λουφτβάφε στο Βέλγιο, την Ολλανδία, την Γαλλία ήταν νωπές. Η πλατεία έπαιρνε τα μέτρα της. Ποια ήταν η κύρια σκέψη τους; Η μακροχρόνια διάρκεια του πολέμου; Το σταμάτημα των Γερμανών στα οχυρά της Μακεδονίας; Φαίνεται να αγνοούσαν ότι η Γερμανία είχε κάνει την στρατηγική πρόοδο της. Η τακτική των διεισδύσεων είχε αναχθεί από τους Γερμανούς Στρατηγούς σε επιστήμη. Όταν παράκαμψαν την γραμμή Μαζινώ, το πολυθρύλητο για εκείνη την εποχή κατασκεύασμα. Έτσι παράκαμψαν και τη γραμμή Μεταξά. Μπήκαν με τα άρματα τους εν τάχει από την Δοϊράνη στην Θεσσαλονίκη, χωρίς ουσιαστική αντίσταση και κινήθηκαν προς νότο χωρίς διακοπή. Θυμάμαι λοιπόν τους εργάτες στη Δράμα με τα εργαλεία τους να ανοίγουν ορύγματα στην πλατεία για να προφυλάξουν τον άμαχο πληθυσμό από τυχόν αεροπορικές επιδρομές.

ΔΡΑΜΑ-ΑΘΗΝΑ, 1941-1942

Μάρτιος 1941. Τα Γερμανικά στρατεύματα έκαναν την εμφάνιση τους στην Βουλγαρία. Προορισμός τους η εισβολή στην Ελλάδα. Οι αρμόδιοι της Ελληνικής πολιτείας το γνώριζαν. Έδιναν τρεις μισθούς στις οικογένειες των δημοσίων υπαλλήλων που επιθυμούσαν να εγκαταλείψουν τις παραμεθόριες περιοχές. Έτσι φύγαμε και μείς από τη Δράμα στις 4-4-1941.

Ο παππούς μου, Νικόλας Μεράβογλου, γαλατάς, γνωστός στην περιοχή μας έβγαλε από τη Δράμα με το κάρο και με τα λιγοστά και πλέον απαραίτητα υπάρχοντά μας περάσαμε τον Στρυμόνα.

Με τραίνο για Αθήνα δύο μέρες πριν πραγματοποιηθεί η εισβολή. Ο αδελφός μου Κώστας τραγουδούσε με την κιθάρα του την «παπαρούνα» του Αττίκ κι άλλα τραγούδια του συρμού. Δημιουργούσε κλίμα διασκέδασης στο βαγόνι κατά την διάρκεια του ταξιδιού της φυγής. Ήταν μια στιγμή σπαρμένη στο γενικό κλίμα της συμφοράς και του ενθουσιασμού. Στη μέση περίπου της αμαξοστοιχίας πάνω σ ένα βαγόνι εξείχε βαρύ πολυβόλο. Θα μας προστάτευε από αεροπορική επιδρομή. Την σκηνή αυτή την θυμήθηκα πολλές φορές μετά όταν έβλεπα στο Θερμαϊκό εξοπλισμένα πλοiάρια των Γερμανών με τα ίδια ταχυβόλα. Στον Λευκό Πύργο τοποθετήθηκαν πολύ αργότερα, το 1944 αντιαεροπορικά όπως και στην γέφυρα του Στρυμόνα.

Αρχικά εγκατασταθήκαμε στην Γούβα, σε συγγενικό σπίτι. Από εκεί βλέπαμε πανοραμικά όλη την Αθήνα, τον Πειραιά, το Φάληρο, την Ελευσίνα, την Αίγινα και μετά στην Καισαριανή σ ένα μικρό σπιτάκι. Απέναντι ο Ύμηττός, ακριβώς πίσω από το 1^ο Δημοτικό Σχολείο όπου προσωρινά τοποθετήθηκε ο πατέρας μου ως δάσκαλος. Εκεί ζήσαμε την κατάρρευση του μετώπου στην Αλβανία. Είδηση από το Κάϊρο πως οι Γερμανοί μπαίνουν στην Αθήνα. Εγώ από τα γνωστά γενικά γεγονότα σημειώνω μερικές λεπτομέρειες, μνήμες που ζουν.

Στις 6-4-1941 άρχισε η εισβολή των Γερμανών. Βλέπαμε από την Γούβα τους βομβαρδισμούς στον Πειραιά, στην Αίγινα.

Στις 27-4-1941 καταλήφθηκε η Αθήνα.

20-5-1941 άρχισε η εισβολή στην Κρήτη (ρίψη αλεξιπτωτιστών). Από την ταρατάσα του σπιτιού που μέναμε βλέπαμε τα Γερμανικά αεροπλάνα που απογειώνονταν από το Τατόι για να βομβαρδίσουν την Κρήτη κι άλλα που επέστρεφαν. Υπόκωφο βουητό! Από τον Απρίλη του 1941 έως τον Σεπτέμβριο

Το 1^ο Δημοτικό Σχολείο στην Καισαριανή, όπου δούλεψε ο Αθανάσιος Κωνσταντινίδης το 1941.

του 1941 εκείνα που έμειναν στη μνήμη είναι οι αεροπορικές επιδρομές στην Κρήτη. Στο σπιτάκι που μέναμε στην Καισαριανή ανεβαίναμε στην μικρή τάρτα και βλέπαμε τους σχηματισμούς να φεύγουν και να έρχονται. Βάση τους το αεροδρόμιο του Τατοΐου. Η Λουφτβάφε ήταν εκείνη την εποχή στις δόξεις της. Τα είχαμε μάθει με τους τύπους τους: Γιούγκερς 88,87,52, Χέιγκε Ντορνιέ. Σήμερα τα παιδιά γνωρίζουν τύπους αυτοκινήτων Fiat, Peugeot κλπ. Όλη την μέρα λοιπόν πηγαινοερχόντουσαν ενεργώντας στην Κρήτη. Κάποιο βομβαρδιστικό Αγγλικό αεροπλάνο χτύπησε το Τατόι και πέρασε πάνω από την πόλη. Τα αεροπλάνα των Γερμανών χτύπησαν το Αγγλικό αεροπλάνο που έπεσε στο Χασάνι, προηγούμενη ονομασία της περιοχής του Ελληνικού, νότια του Υμηττού, πρώην ιδιοκτησία του Χασάν Μπέη. Πολλοί έτρεξαν με τα πόδια για να το δουν. Η έλλειψη τροφίμων είχε αρχίσει σταδιακά· κάτι βρισκανε ακόμη με λίγο τρέξιμο. Άφθονα τα σταφύλια και οι κουλούρες, τα αχλάδια που ερχόντουσαν από την Πελοπόννησο. Τα καλοκαιρινά λαχανικά άφθονα! ήταν ακόμη η αρχή της κατοχής. Οι κομμουνιστές είχαν διαλυθεί από την 4^η Αυγούστου και δεν

γινόταν λόγος για αυτούς. Όλοι περίμεναν να παίξουν τον ρόλο τους: ή Γερμανία ή Αγγλία, ένα από τα δύο.

Άρχισε το δελτίο για το ψωμί, τα τρόφιμα. Άρχισε το συσσίτιο στο σχολείο της Καισαριανής· προμηγνύματα ήταν στέρησης και συμφορών που έφταναν. Η στιγμή έγινε τραγούδι κι ασφαλώς δεν ξεχάστηκε· μα δεν το άκουσα ποτέ τόσα χρόνια που πέρασαν.

*Δελτίο ας βάλουνε παντού δεν με πειράζει
ούτε με νοιάζει, ούτε με νοιάζει.
Εγώ μαζί σου θα περνώ πάλι σαν πρώτα
ζωή και κότα, ζωή και κότα.
Αν τύχει όμως και μου κάνεις καν αστείο,
αν βάλεις στα χειλάκια σου δελτίο,
πάρε πιστόλι πιο καλά
και τίναξε μου τα μυαλά
προτού με βάλεις σε μπελά.*

*Καρφί πιά δεν μου καίγεται
κι αν ο κοσμάκης κλαίγεται
που ζάχαρη θα παίρνει με δελτίο.
Εγώ καλά βολεύτηκα
αφού μαζί σου μπλέχτηκα.
Στάζουνε τα χειλάκια σου
ζάχαρη μεγαλείο
κι αυτό το στοματάκι σου
όταν φιλώ γλυκά
χωρίς δελτίο θα 'χω μιάν οκά*

Δούλενα βοηθός σε καφενείο της Καισαριανής που είχε ραδιόφωνο. Κρυφά άκουγαν οι μεγάλοι Λονδίνο και Κάϊρο, άκουγα και εγώ. Θυμάμαι εκπομπή από το Λονδίνο «Το Βίσμαρκ δεν υπάρχει πια».

Στο καφενείο εκείνο γινόταν η πρώτη αντιστασιακή πράξη· στην πόρτα πρόσεχαν μην έρθουν Ιταλοί ή και Έλληνες. Λίγοι μόνο άκουγαν τις εκπομπές του ραδιοφώνου από Λονδίνο και Κάϊρο. Αντιαξονική φιλοαγγλική ήταν η διάθεση τους τότε. Ύστερα τα πράγματα στην Καισαριανή πήραν άλλη τροπή. Εκεί η

αντίσταση μετέβαλε την ηρωική συνοικία σε προπύργιο εθνικών και κοινωνικών αγώνων. Λίγο αργότερα, αφού είχαμε φύγει για Θεσσαλονίκη, μάθαμε ότι τον Γιώργο, τον ιδιοκτήτη του καφενείου τον τουφέκισαν οι Ιταλοί. Ίσως ήταν από τους πρώτους νεκρούς της αντιστασιακής πάλης.

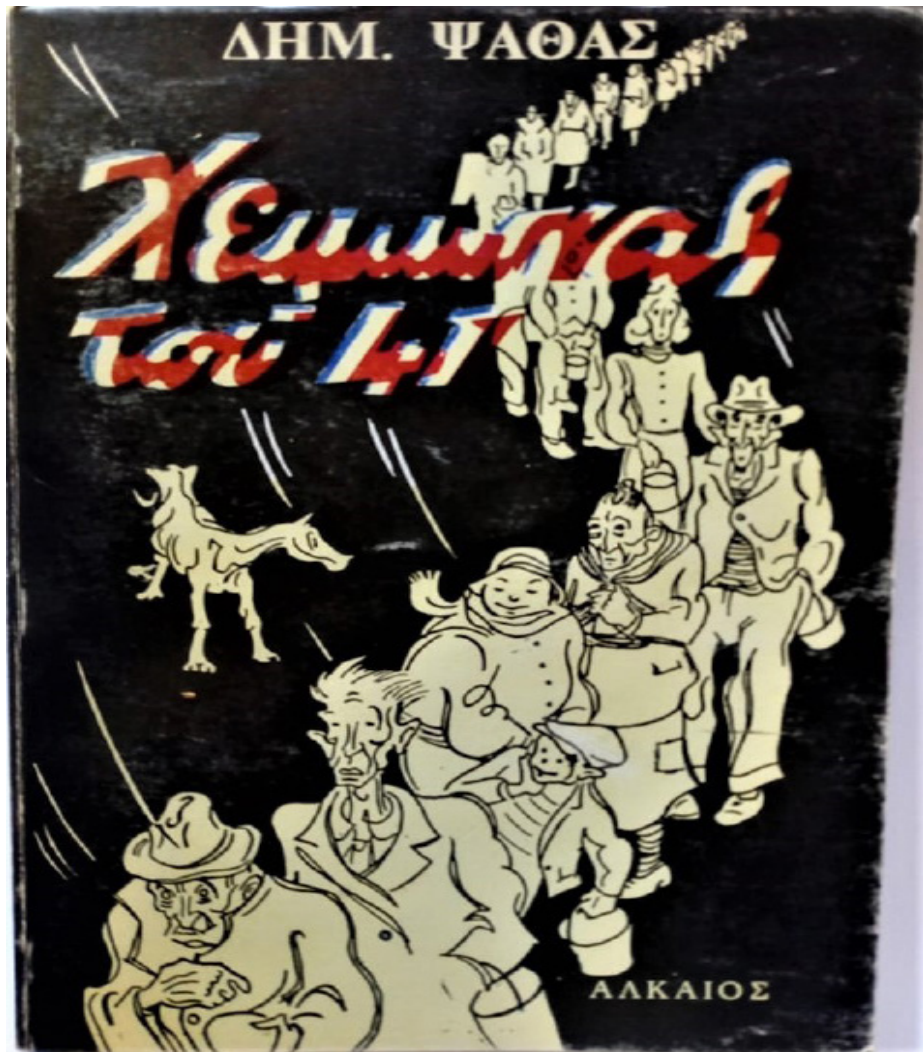
Θυμάμαι τους Στρατιώτες που γύριζαν από την Αλβανία με το δίκωχο, την χλαίνη ξεκούμπωτη, τις γκέτες στα πόδια, με τον αέρα του νικητή στην όψη. Γύριζαν σπίτι τους και ποιος ξέρει... Γερμανοί στρατιώτες σκονισμένοι, κουρασμένοι, καθισμένοι κάτω από τα δέντρα γύρω από το Ζάππειο. Ένας στρατιώτης μου έδωσε το παγούρι του να το γεμίσω νερό. Πήγα πρόθυμα, το άνοιξα· είχε μέσα κονιάκ· το άδειασα, το έπλυνα, το γέμισα και του το πήγα. Ήπιε. Απλή πράξη που την θυμάμαι. Ύστερα από λίγους μήνες οι εισβολείς στην Ελλάδα πορεύτηκαν δεκάδες στον νότιο τομέα του ρωσικού μετώπου. Τι να έγινε άραγε ο στρατιώτης αυτός που με τόση εμπιστοσύνη μου έδωσε το παγούρι του να το γεμίσω νερό; Σε ποια γενική στιγμή της παραφροσύνης εκείνης χάθηκε;

Τους κατοίκους της Καισαριανής τους γνώρισα γρήγορα αφού μαζί τους ανεβήκαμε πολλές φορές για ξύλα στο πυκνό δάσος του Υμηττού. Σε δύο μέρες τα κουβαλούσαμε με κάθε μέσο στην Αθήνα. Περίεργη αδράνεια έδειχναν τότε οι αρχές. Θυμάμαι ακόμη πως εκεί, στην Καισαριανή, στα προσφυγικά εργατικά σπίτια ακούγονταν για την Ρωσία λόγια συμπάθειας. Είχε αρχίσει η εισβολή των Γερμανών και κανείς δεν πίστευε όλες τις ειδήσεις καθώς έφταναν. Μια γυναίκα μου είπε «εσείς στην Δράμα βγάλατε και βουλευτή κομμουνιστή»². Εδώ λοιπόν άκουγα για πρώτη φορά να μιλούν για την Ρωσία και τον κομμουνισμό. Κι όμως είχε μεσολαβήσει η τετράχρονη δικτατορία του Μεταξά που φίμωσε τη ζωή, το λόγο και τη σκέψη.

Τον Ιούνιο του 1941 άρχισε η εισβολή στη Ρωσία και θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του Β Παγκόσμιου Πολέμου. Η διαδικασία των επιτάξεων από τις αρχές κατοχής δεν είχε ολοκληρωθεί ακόμα στην Αθήνα. Σε λίγους μήνες θα αρχίσει ο χειμώνας του 1941-1942· ήταν Ιούνιος ακόμη. Τα βασικά τρόφιμα

² Ο Κώστας Κωνσταντινίδης (ψευδώνυμο Μερκουρίου) γεννήθηκε το 1888 στη Δράμα, ήταν καπνεργάτης και ασχολήθηκε με τον καπνεργατικό συνδικαλισμό. Το 1924 εξελέγη αναπληρωματικό μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΣΕΚΕ και το 1926 βουλευτής του ΚΚΕ. Το 1927 εντάχθηκε στο κίνημα των λεγόμενων Δικβινταριστών του Παντελή Πουλιόπουλου, για το οποίο και διεγράφη από το ΚΚΕ το 1928, οπότε και αποσύρθηκε από την πολιτική.

στοίχιζαν, προοίμιο μιας τραγωδίας. Έπρεπε να κατεβαίνεις στον Πειραιά. Ο Ψαθάς θα την δώσει με εικόνες στο βιβλίο του «Χειμώνας του 41».

Δεν θα την ζήσω· τον Σεπτέμβριο θα φύγουμε από την Αθήνα για την Θεσσαλονίκη. Δεν ξέρω τι φώτισε τον νου του πατέρα μου και του μπήκε να αφήσουμε την Αθήνα και να φύγουμε στη Θεσσαλονίκη. Η ιδέα του αυτή μας έσωσε. Θα είχαμε πεθάνει από την πείνα εκείνο τον φοβερό χειμώνα του 1941, όπως πέθαναν άλλοι χιλιάδες. Ίσως η φυγή μας από την Αθήνα είχε να κάνει

με το γεγονός ότι στην Θεσσαλονίκη είχαν καταφύγει πολλοί κάτοικοι της Δράμας, γνωστοί, φίλοι, γείτονες ύστερα από την εισβολή των Βουλγάρων στη Δράμα. Θα ήταν ίσως καλλίτερα· η επικοινωνία με την Δράμα ευκολότερη. Μπήκαμε στο τρένο και φτάσαμε μέχρι την καταστραμμένη τότε γέφυρα της Γραβιάς. Από εκεί λεωφορείο μας πήρε και μας πήγε αν δεν κάνω λάθος στο Λιανοκλάδι και από εκεί με αρκετή καθυστέρηση πάλι με τρένο φτάσαμε στη Θεσσαλονίκη. Κάπου σε ένα μικρό σπίτι κοντά στον κινηματογράφο «Κυβέλεια» (οδός Αθ Διάκου). Εγκατασταθήκαμε με τις ελάχιστες αποσκευές μας. Μπήκε αμέσως ο φοβερός χειμώνας των στερήσεων, του κυνηγητού, της απόγνωσης. Επιβιώναμε χωρίς τρόφιμα, χωρίς θέρμανση με την ελπίδα της αναμονής και της προσδοκίας.

1942. Άρχισαν οι διωγμοί των Εβραίων. Οι Εβραίοι τότε δεν ξεπερνούσαν τις 50000. Μια Κυριακή οι Γερμανοί κάλεσαν τους άνδρες εβραίους να παρουσιαστούν στην πλατεία Ελευθερίας, κάτω από το σημερινό εβραϊκό μουσείο. Ακούστηκε ότι εκεί οι Γερμανοί θα τους υπέβαλαν σε ψυχολογική εξέταση.

Ποιος ήταν ο πραγματικός σκοπός της πρόσκλησης εκείνης δεν ξέραμε. Μαζεύτηκαν χιλιάδες· οι περισσότεροι ντυμένοι με τα καλά τους ρούχα· ήταν βλέπετε Κυριακή. Τους εξευτέλισαν! Μέχρι και τούμπες τους έβαλαν να κάνουν! Ύστερα τους υποχρέωσαν να φορέσουν το κίτρινο αστέρι, ένδειξη ότι όσοι το φορούσαν ήταν Εβραίοι.

Προς το 1943 τους περιόρισαν στα αυστηρά όρια του συνοικισμού που κατοικούσαν· δεν τους άφηναν πιά να κινούνται σε όλη την Θεσσαλονίκη. Η κατάσταση στένυνε για τους Εβραίους. Τα προμηνύματα ήταν αμείλικτα. Πόσοι άραγε το καταλάβαιναν; Λέγεται ότι ο ραββίνος τους τους πρόδωσε, τους καθυσύχαζε (Ραββίνος τότε στην Εβραϊκή κοινότητα της Θεσσαλονίκης ήταν ο Αυστοουγγρικής καταγωγής Τσβι Κόρετς).

Ένα βράδυ διαδόθηκε ότι έπιασε φωτιά στο Χίρς (ο παλιός σιδηροδρομικός σταθμός, όπου βρίσκονταν εξαθλιωμένοι καταυλισμοί φτωχών Εβραίων. Αρχικά, ο συνοικισμός Βαρόνου Χίρς περιλάμβανε 153 σπίτια, στα οποία κατοίκησαν περίπου 285 οικογένειες). Τρέξαμε από τα Κυβέλεια να δούμε. Κάποια μονώροφα Εβραϊκά σπίτια καιγόntonτουσαν· κάποιοι έλεγαν ότι καιγόταν το νούμερο 151 σπίτι.

Ένας Γερμανός με μπότες και αγριωπή όψη, ήταν η προσωποποίηση της βίας, επέβλεπε. Το καταλάβαμε· η πράξη εκείνη ήταν η έκφραση του αντισημιτικού μένους των Γερμανών. Ξέραμε ότι κάτι πιο φριχτό θα ακολουθούσε και ακολούθησε. Στον συνοικισμό επιβλήθηκε καραντίνα· ειπώθηκε πως είχε ξεσπάσει κολλητική αρρώστια. Οι Εβραίοι έπρεπε να απολυμανθούν.

Ξαφνικά κυκλώθηκε η Εβραϊκή συνοικία από Γερμανούς των Ες-Ες. Δόθηκε εντολή να ετοιμασθούν οι Εβραίοι για μεταγωγή στον σιδηροδρομικό Σταθμό. Η Φάλαγγα κίνησε –πορεία χάρου– κατεβασμένα κεφάλια, έπαιρναν μαζί τους ότι μπορούσαν να πάρουν. Μείναμε στα πεζοδρόμια, τους κοιτούσαμε απαθείς. Απλώς ξέραμε ότι οι Έλληνες έφευγαν στη Γερμανία ίσως και σε στρατόπεδα.

Ποιος μπορούσε να φαντασθεί ότι η Γερμανική θηριωδία θα έφτανε στο ει-
δεχθές κακούργημα των κρεματόριων!. Ούτε και οι ίδιοι οι Εβραίοι το φαντά-
στηκαν. Πίστευαν ότι η μετακίνηση τους ήταν μια εκτόπιση που με το τέλος του
πολέμου θα τερματιζόταν.

Έτσι την μια μέρα μετά την άλλη οι Εβραϊκές συνοικίες άδειαζαν. Λίγοι
Εβραίοι ξέφυγαν προς τα νησιά και άλλοι αλλάζοντας το όνομα τους προ-
σέφυγαν στον Ε.Λ.Α.Σ και στις άλλες μεγάλες οργανώσεις της εθνικής αντί-
στασης.

Την φυγή των Εβραίων ακολούθησε η λεηλασία των σπιτιών τους, το σπά-
σιμο στις πόρτες, τα παράθυρα, το ξήλωμα των πάντων. Πρώτα περνούσαν
τμήματα της ναζιστικής νεολαίας, νεαροί ροδοκόκκινοι Γερμανοί ντυμένοι
στο χακί κουβαλούσαν στα αυτοκίνητα τους από τα Εβραϊκά σπίτια ότι θεω-
ρούσαν πολύτιμα ή χρήσιμα γι αυτούς. Ακολουθούσαν και άλλοι. Και δρυός
πεσούσης...

Πήραμε και εμείς από μια γνωστή Εβραϊκή οικογένεια πράγματα (τραπέζι,
καρέκλες κ α) με την υποχρέωση όταν γυρίσουν να τους τα επιστρέψουμε. Δεν
γύρισε κανένας τους. Κι ότι πήραμε υποβλήθηκε στους νόμους της ανηλεούς
φθοράς. Κι όλα χάθηκαν, όπως και οι ιδιοκτήτες τους.

Ο νόμος της φθοράς τροφοδοτεί το ποτάμι της ανανέωσης. Άνθρωποι και
πράγματα έρχονται και φεύγουν ενταγμένα στην σύγκρουση των αντιθέτων. Η
τροχιά της σύγκρουσης αδυσώπητη. Αυτές τις ονόμασαν μετωπικές κινήσεις
και είναι τόσο βίαιες!

Καιρός πια τώρα

Πρέπει σιγά-σιγά να σας μαζέψουμε.

Πρέπει του καθενός σας το πορτραίτο να ιστορήσουμε.

Τα χρόνια πάνω μας σωρεύτηκαν

όπως τα νέφη πάνω απ' τα βουνά.

Πρέπει να σας μαζέψουμε.

Ψήγμα το ψήγμα,

ψηφίδα την ψηφίδα σκυφτοί

σαν τους παλιούς μαστόρους

της πανίερης τέχνης.

Γ. Σ. Αρναούτογλου

Φεβρουάριο 1943 ιδρύεται η Ε.Π.Ο.Ν. Το παρόν στην Εθνική Αντίσταση στα «Κυβέλεια» της Θεσσαλονίκης το έδωσαν νωρίς δύο νέοι δεκαοκτώ χρονών, ο Νίκος Λαγός και ο Γιάννης Χατζημόσχου. Συνδέθηκαν το 1943 με την οργάνωση του ΕΑΜ στη περιοχή του Σανατορίου της Πέτρας (Στην πραγματικότητα Ψυχιατρικό Νοσοκομείο στην περιοχή Πέτρας Ολύμπου που λειτουργήσε ως αποθήκη ψυχών) κι έφυγαν στα Πιέρια. Εντάχθηκαν στο 50^ο σύνταγμα του ΕΛΑΣ κι έλαβαν μέρος σ' όλες τις επιχειρήσεις που έγιναν το 1943 και το 1944 εναντίον των κατακτητών και των συνεργατών τους, όπως και στις δολιοφθορές ((σαμποτάζ στην σιδηροδρομική γραμμή στο τμήμα των Τεμπών-Κατερίνης). Οι δύο αυτοί νέοι χάθηκαν στα γεγονότα που ακολούθησαν. Ο Νίκος Λαγός πέθανε στα Κερδύλια από υποτροπή τραύματος στο πόδι. Ο Γιάννης Χατζημόσχου καταδικάστηκε από το έκτακτο στρατοδικείο «δix εις θάνατον» κι εκτελέστηκε στην Θεσσαλονίκη το 1947.

Νίκος Λαγός

Εσύ πού ήρθες από της δουλειάς τους άγιους τόπους,
έσωσες την τιμή του ανθρώπου.
Τον σύντροφο στη μάχη δεν τον άφησες ποτέ μονάχο,
στάθηκες δίπλα του απλώνοντας το στιβαρό σου χέρι
να κάνεις πέρα τους εχθρούς.
Βγήκες απ' το σχολείο της δούλεψης σοφός τεχνίτης.
Πρωί κι η μάνα σου ετοιμάζε στο σπίτι
την πετσέτα με το φαγητό και το ψωμί
κι έφευγες νιώθοντας να χτυπάει ο χτύπος
της καρδιάς της μέσα σου.
Πιο άνθρωπος γινόσουν κάθε μέρα,
πιο φλογερή συνείδηση γινόσουν,
γενναίος στο ύψος της θυσίας.
Την οκαρίνα που έπαιζες τη νύχτα
στη σφραγισμένη σήμερα αλάνα
ακόμα την ακούμε, ακούμε τους γλυκούς της ήχους,
ακούμε το τραγούδι της,
ακούμε τη φωνή σου.

Γιάννης Χατζημόσχου

Σε είδα μια φορά το χρόνο εκείνο,
Απρίλιος ήταν του 46.
Μιλούσες με ύφος που βεβαίωνε τις προθέσεις σου.
Ύστερα τι απόγινες δεν έμαθα, ούτε και σε ξανάδα·
κι εγώ είχα φύγει μακριά, σε δοκιμασίας τόπους.
Η λησμοσύνη ήρθε κι άπλωσε το πέπλο της
και ζήσαμε καιρό δίχως το χτες.
Κι ακόμα, για να πούμε την αλήθεια ξάστερα,
ούτε που θέλαμε να φέρουμε στο νου παρόμοιες σκέψεις.
Ποιος θα δεχόταν σήμερα ότι εκείνη η συνετή
επιμονή σου, ο ανδρισμός και η εντιμότητα σου,
η πίστη σου
στάθηκαν αιτία του χαμού σου;

Ο τρίτος νέος από την συνοικία που μπήκε σχεδόν τον ίδιο καιρό στην Αντίσταση ήταν ο Μανόλης Παντελεμίδης, ηλικίας 21 χρόνων τότε. Η ένταξη του εσήμανε την γρήγορη δραστηριότητα του για την ένταξη και των άλλων νέων της συντροφιάς των Κυβελείων, που έγινε πολύ γρήγορα, αφού όλοι από καιρό περιμέναμε ένα τέτοιο μήνυμα. Η προτίμηση μας να ενταχθούμε στο κίνημα εκείνο πρέπει να θεωρηθεί κάτι φυσικό, αφού οι σκοποί του και οι πολιτικές θέσεις που διακήρυττε μας έκφραζαν απόλυτα. Η ομάδα άρχισε αμέσως τη δράση της. Διακινούσε παράνομα έντυπα, σκόρπιζε προκηρύξεις, έγραφε συνθήματα στους τοίχους με ένοπλη κάλυψη. Η δράση αυτή ήταν γεμάτη κινδύνους κι επεισόδια με τους Γερμανούς, που είχαν εγκατασταθεί σε σπίτια και σχολεία όλης σχεδόν της περιοχής των «Κυβελείων» και της Αγίας Τριάδος κι ήταν σαν να την είχαν μπλοκάρει. Αυτό το γεγονός δεν στάθηκε λόγος, βέβαια, για ν' ανασταλεί η δράση· αντίθετα εντάθηκε! Οι νύχτες ήταν σκοτεινές, τα περάσματα γνωστά κι αυτό βοηθούσε πολύ την ομάδα να δρα. Η κατάσταση όμως αιφνίδια χειροτέρεψε, όταν τα Τάγματα Ασφαλείας του περιβόητου Δάγκουλα ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν σε διώροφη οικοδομή της οδού Αλεξάνδρου Παπαναστασίου.(Αθηνών,τότε). Η ομάδα βρέθηκε αμέσως αντιμέτωπη μ' έναν εχθρό αδυσώπητο που είχε πάρει ρητές εντολές από τους Γερμανούς κατακτητές να σπάσει το αγωνιστικό φρόνημα των κατοίκων της περιοχής κάνοντας φόνους κι άλλες πράξεις βίας και τρομοκρατίας.

Ούτε και η νέα κατάσταση, όπως διαμορφώθηκε απειλητικά, δε σταμάτησε τη δράση της ομάδας των «Κυβελείων». Λήφθηκαν κάποια μέτρα καλύτερης οργάνωσης και περιφρούρησης, τίποτε άλλο. Επικεφαλής ήταν πάντοτε ο Μανόλης, ακούραστος κι ανυποχώρητος μαχητής στην έπαλξη της σκληρής εκείνης αναμέτρησης. Κάθε πρωί οι Γερμανοί έβλεπαν ανήσυχοι τους τοίχους των σπιτιών γεμάτους με αντιχιτλερικά, αντιφασιστικά συνθήματα και στους δρόμους προκηρύξεις. Ο Γερμανός διοικητής των SS και της γερμανικής αστυνομίας, Βάλτερ Σιμάννα³ έστειλε ειδικό έγγραφο στους συνεργάτες του, Δάγκουλα και Καζανά της Ειδικής Ασφάλειας, επισημαίνοντας ιδιαίτερα την αδράνεια των υπηρεσιών τους,

³ Στρατηγός κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και διοικητής των SS και της γερμανικής αστυνομίας στην κατεχόμενη Ελλάδα από το 1943 έως το 1944. Έπαιξε ενεργό ρόλο στο διωγμό των Εβραίων της Ελλάδας και ήταν ένας από τους δημιουργούς, καθώς και στρατιωτικός διοικητής, των Ταγμάτων Ασφαλείας. Μετά τη λήξη του πολέμου συνελήφθη από τους Συμμάχους και προφυλακίστηκε, προκειμένου να δικάσθει. Αυτοκτόνησε το 1948, πριν πραγματοποιηθεί η δίκη.

πράγμα που οι δεύτεροι το θεώρησαν ως έμμεση απειλή εναντίον τους και το έλαβαν σοβαρά υπόψη. Έδωσαν στους υποτακτικούς τους τις πιο αυστηρές εντολές να συλλέξουν πληροφορίες με κάθε τρόπο και ν' ανακαλύψουν τους δράστες.

Ο Σταμάτης

Θεέ μου, σ' ευχαριστώ.

Από τη μέρα που γεννήθηκα κι ως τώρα
με κράτησες γερό.

Πως θ' ανεχόμουνα το σκώμμα και τη λοιδορία
των ανθρώπων.

Στη γειτονιά-θυμάμαι-ένα παιδί το λέγανε Σταμάτη.

Με τον ταμπλά πουλούσε μηλαράκια.

Είχε το ένα πόδι του κοντότερο από τ' άλλο
και το φωνάζαμε κουτσάβλα.

Κανείς στη γειτονιά μας δεν τον ήξερε Σταμάτη,
όλοι τον ήξεραν κουτσάβλα,

ο κουτσάβλας ο Σταμάτης.

Και στην Αντίσταση που ήμασταν
μας έφερνε τις εντολές με το ποδάρι κούτσα-κούτσα.

Ήταν σύνδεσμος μας ο Σταμάτης.

Αλλά και τότε, την αδυσώπητη εκείνη εποχή 43-44
κουτσάβλα τον φωνάζαμε.

Και εκείνος το 'χε συνηθίσει
σαν να' τανε ψευδώνυμό του.

Ύστερα πέθανε από τύφο ο Σταμάτης.

Αργά πολύ μου το 'πε φίλος επιζών,
όταν τον ρώτησα·

λυπήθηκα πολύ για τον Σταμάτη.

Θεέ μου, σ' ευχαριστώ,

τη λοιδορία και το σκώμμα δεν τα γνώρισα.

Θυσίας οίστρος

Μπρος πήγαινε ο Μανόλης και πίσω εμείς.

Μέσα στον σάκο ένα στάγιερ, στις τσέπες τα πιστόλια,

κι μια οβίδα όλμου που κρατούσαμε στερνή για μας,
αν μας κυκλώσουν να πεθάνουμε.
Κι ήμασταν πόσο; είκοσι κι ως δεκαέξι χρόνων.
Είχε ποτίσει το είναι μας θυσίας οίστρος:
Ο Κοτσαρίας σαν του Ιλισού τον έφηβο.
Ο Γιάννης τόλμης γέννημα.
Ο Θωμάς.
Μπροστά ο Μανόλης με γαλάζια μάτια και ξανθά μαλλιά.
Πηγαίναμε και λογαριάζαμε κόσμους
να χτίζει το τραγούδι,
να υψώνει της ιδέας η δύναμη,
ανθρώπους να γεννά η γη...

Μας έδειξες το δρόμο

Εμείς, Μανόλη, όταν ήρθαν οι κατακτητές,
δε μείναμε με σταυρωμένα χέρια
κι ας έμπαινε σε κίνδυνο η ζωή μας.
Τι χρόνια που ήταν, Θεέ μου!
Πώς έτρεχε το αίμα μας στις φλέβες!
Αλλά, Μανόλη, και η αγάπη μας για την Ελλάδα
πόσο καθάρια ήτανε!
Μόνοι μας στρατευθήκαμε
κι ας έκοβε η πείνα το πετσί μας.
Από κανένα δεν ζητήσαμε δραχμή ποτέ,
ούτε παράσημα και λόγια εύνοιας,
ούτε και θέσεις σε αξιώματα.
Εσύ, Μανόλη, που μας έδειξες το δρόμο
τι δάσκαλος που ήσουν.
Τι δάσκαλος που ήσουν αλήθεια,
εσύ ο τεχνίτης των σιδηροδρόμων.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΜΙΧΑΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
"ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ"

Εμμανουήλ Γ. Παντελεμίδης

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΑΤΣΙΚΑΡΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

Τεφς Α2 Μηχανολογίας

ΖΩΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ 1939
ΤΥΠΟΙΣ: Σ. Π. ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΥ

Το εξώφυλλο ενός βιβλίου του Μανόλη Παντελεμίδη με την χειρόγραφη αναγραφή του ονόματός του

Τη λύση έδωσε ένας, ονόματι Μπόζης, συμμαθητής του Μανόλη στο δημοτικό σχολείο. Ο Μανόλης συνάντησε τον Μπόζη και θέλησε να τον στρατολογήσει. Τον μίλησε ανοιχτά για τους σκοπούς του αγώνα με την βεβαιότητα ότι απευθυνόμενος σε συμμαθητή και φίλο θα είχε μια ορισμένη απάντηση και τουλάχιστον δεν θα κινδύνευε. Δυστυχώς ο Μπόζης με προτροπή Έλληνα αξιωματικού –το ομολόγησε ο ίδιος– είχε ήδη καταταχθεί στα Τάγματα Ασφαλείας. Πρώτη του πράξη ήταν ν' αναφέρει το περιστατικό με τον Μανόλη. Έτσι άρχισε η παρακολούθηση του Μανόλη, που εκείνη την εποχή εργαζόταν στους σιδηροδρόμους. Στις 11 Ιουλίου του 1944 δίνεται εντολή να συλληφθεί ο Μανόλης. Τον μπλοκάρουν προς το σούρουπο της ίδιας μέρας στην οδό Αγίας Τριάδας, όπου την εποχή εκείνη ήταν χώρος πυκνού περιπάτου. Τον Μανόλη συνόδευε ο Θωμάς, γρήγορος και τολμηρός. Βγάζει αστραπιαία το περιστρεφόμενο του και πυροβολεί στον αέρα φωνάζοντας: «Μανόλη... φύγε»!. Ο Μανόλης αιφνιδιάζεται. Κατά τις περιγραφές του Θωμά ο Μπόζης τον έπιασε από πίσω και τον αφόπλισε, κατάφερε όμως να ξεφύγει και στην ταραχή του έτρεξε προς την κατεύθυνση της οδού Κωνσταντινουπόλεως, αντί να ακολουθήσει τον Θωμά προς την κατεύθυνση όπου το μνημείο του Βασιλέως Γεωργίου Α. Συμβαίνουν αυτά σε τέτοιες στιγμές. Είναι και η απειρία καμιά φορά, ίσως και η σύγχυση. Ο Θωμάς πυροβολεί στον αέρα... Ο Μανόλης καταδιώχθηκε πυροβολούμενος και πιάστηκε στην οδό Κωνσταντινουπόλεως. Από τη στιγμή αυτή άρχισε το μαρτύριο του. Ήδη από τον δρόμο άρχισαν τα χτυπήματα. Τα βασανιστήρια που τον έγιναν στην ανάκριση ήταν φοβερά. Ο Μανόλης δεν μίλησε κι όλα τελείωσαν το ίδιο βράδυ. Ο Θωμάς, αφού προηγουμένως έστειλε μήνυμα στην ομάδα, τρέχοντας πηγαίνει στο σπίτι του Μανόλη όπου υπήρχαν όπλα, χειροβομβίδες, φυσίγγια και έγγραφα αποκαλυπτικά για τα μέλη της ομάδας. Οι επονίτες της συνοικίας τρέξαμε για να τα πάρουμε· δεν μπορούσαμε να τα σηκώσουμε όλα με τις συνθήκες που επικρατούσαν. Ήταν αρκετά και μείς λίγοι. Αφήσαμε εκεί, αν θυμάμαι καλά, ένα πιστόλι, φυσίγγια και λίγες χειροβομβίδες τα οποία δόθηκαν για να τα κρύψει μια εννιάχρονη, η Ευαγγελία που έμενε κοντά με την αδελφή της Νίτσα (Ελένη) Ματσαβίδου, 15 ετών. Η αδελφή μου Μάγδα γυρίζοντας από την δουλειά –δούλευε τότε στην πρόνοια– είδε τον Μανόλη στα χέρια των ταγματασφαλιτών, τον γνώρισε από το κίτρινο πουκάμισο που φορούσε και το είπε συγκλονισμένη στην οικογένεια. Φόβος, απόγνωση! Το ίδιο βράδυ γύρισα

σπίτι μου με οπλισμό που θα έπρεπε να παραδοθεί. Οι γονείς μου τρομαγμένοι, όπως ήταν φυσικό, δεν με άφηναν· τα όπλα όμως έπρεπε να παραδοθούν. Και αυτό το παράτολμο εγχείρημα το ανέλαβε η μητέρα μου. Δεν ξέρω που βρήκε το θάρρος! Πήγε κατευθείαν στο Διώροφο της οδού Αθηνών 29, στο κολαστήριο του Δάγκουλα, με τα όπλα κρυμμένα πάνω της. Τους έπεισε ότι έπρεπε να βοηθήσει την άρρωστη κουμπάρα της κι εκείνοι την συνόδευσαν σχεδόν στον προορισμό των όπλων. Ήταν μια πράξη ηρωισμού; Ήταν η απόγνωση μήπως σκοτωθεί και ο δικός της γιός; Δεν ξέρω ακόμη και τώρα· θα έλεγα ότι ήταν μια συνηθισμένη πράξη σε μια σκοτεινή περίοδο. Την επόμενη τα χαράματα οι περαστικοί που κατηφόριζαν την Κωνσταντινουπόλεως να πάνε στις δουλειές τους σταματούσαν μπροστά σ' ένα νεκρό. Ήταν ο Μανόλης ριγμένος στην ασφαλτο. Η θέα του νεκρού τους προκαλούσε φρίκη! Ήταν παραμορφωμένος από τα βασανιστήρια.

Οι Δαγκουλέοι αναζήτησαν την αδελφή του Μανόλη, η οποία εργαζόταν στο ΥΦΑΝΕΤ. Στο εργοστάσιο όμως είχαν ειδοποιηθεί από την ομάδα μας, με τηλεφώνημα, ότι θα ήταν υπεύθυνοι εάν συλληφθεί η Παντελεμίδου και ότι πρέπει να την φυγαδεύσουν. Το εργοστάσιο ερευνήθηκε και η αδελφή του Μανόλη δεν βρέθηκε. Ο Γιάννης ο αδελφός του ήταν ήδη σε ασφαλές καταφύγιο.

Την ίδια μέρα η Καίτη Μπρουχού παρέλαβε την σακούλα με τα όπλα και την μετέφερε στο σπίτι της εκεί σε μια πάροδο της οδού Αθηνών. Μετά από λίγες ημέρες θα πήγαινε κάποιος να πάρει τα όπλα. Η ειδική ασφάλεια υπό τον Καζανά το έμαθε και άρχισε να παρακολουθεί το σπίτι. Εκεί πιάστηκε αργότερα ο Βαλενάς.

Η είδηση διαδόθηκε αστραπιαία. Όσοι γνώριζαν το ήθος, το παράστημα, την ευγένεια και την προσήνεια του Μανόλη ταραχθηκαν σύγκορμοι, πάγωσαν! Στα Κυβέλεια απλώθηκε ο τρόμος. Αρχίσαν οι διώξεις, και οι συλλήψεις και οι εξαφανίσεις. Το πτώμα του Κώστα Τούση βρέθηκε στα Λαδάδικα. Ο Βαλενάς που πιάστηκε από τους ταγματασφαλίτες του Καζανά κατόρθωσε να αποδράσει. Η αναταραχή που προκάλεσε η απόδραση του στους Δαγκουλέους ήταν μεγάλη. Ο Δάγκουλας κατηγορήσε στους Γερμανούς τον Καζανά ότι τον άφησε να φύγει επειδή πληρώθηκε, μια τακτική πολύ συνηθισμένη στους ταγματασφαλίτες, που το κύριο μέλημα τους ήταν οι λίρες. Η Καίτη Μπρουχού μετά την σύλληψη της δεν έδωσε κανένα σημείο ζωής· λεγόταν ότι πιθανόν

να μεταφέρθηκε στην Γερμανία με το τελευταίο τρένο που έφυγε γεμάτο από κρατουμένους του Δάγκουλα μεταξύ των οποίων και κορίτσια. Η οργανωμένη ομάδα αρχικά συγκεντρωθήκαμε σε φιλικό συνεργείο αυτοκινήτων στο Ντεπώ. Από εκεί άλλα μέλη της κατατάχθηκαν στο 31° Σύνταγμα του ΕΛΑΣ στην Χαλκιδική και άλλοι στο 13° Σύνταγμα του Κιλκίς. Πολέμησαν σε διάφορες μάχες κι όλοι τους στη μεγάλη και πολύνεκρη μάχη του Κιλκίς (4 Νοεμβρίου 1944).

Όταν σίγασαν τα όπλα και γύρισαν με άδειες στα σπίτια τους, η συνάντηση μαζί τους ήταν συγκινητική. Η απουσία του Μανόλη και των άλλων νεκρών σκίαζε έντονα τη χαρά της στιγμής.

Ενθύμιο Κιλκίς 30/11/1944. Κυπραίος, Κοτσαρίας Λαγός, Νίνος (Νικοτός), Νικιτίδης Αθανάσιος

Ιούνιος 1944

Μέρες οδύνης.

Σκορπίσατε σαν τα πουλιά,

που τα χτυπάει τ' αμείλικτο χαλάζι.

Σπάνια οι μάνες έβγαιναν στις πόρτες,

δεν άνοιγαν παράθυρα.

Ρωγμές στον ουρανό και κραδασμοί.

Λούφαζαν τα πουλιά.

Τα ερπετά κουλούριαζαν στις κρύπτες.

Πορείες, όλο πορείες μεσ' στη νύχτα.

Τα μονοπάτια γνώρισαν το βήμα σας.

Οι θάμνοι ακούσαν το τραγούδι σας

«Εμπρός ΕΛΑΣ για την Ελλάδα,

το δίκιο και τη λευτεριά...»

Μέσα στο στήθος σας, στα δόντια και στα χείλη

ανάβραζε το πάθος.

Να χαραχθεί τ' όνομά σου

Αλλά, Μανόλη, εσένα τον ήρωα,

εσύ που στάθηκες αλύγιστος στην έπαλξη της μάχης

δίνοντας τα χρυσά της νιότης χρόνια για τους άλλους,

ας γράψουν τ' όνομα σου εκεί,

σε μια γωνιά στη γειτονιά μας, στα Κυβέλεια,

με απλή γραφή, που να θυμίζει τη θυσία σου,

που να 'ναι για τα νέα παιδιά υπόμνηση του χρέους.

Όταν διαβάζουν τ' όνομα σου να ρωτούνε.

Ποιος ήταν ο Μανόλης, γιατί χαράξαν

έτσι τ' όνομα του εδώ, σε τούτη τη γωνιά;

Και να μαθαίνουν.

Κι όλα αυτά 100 μέρες πριν μπει ο ΕΛΑΣ στην Θεσσαλονίκη, 28 Οκτωβρίου 1944 και ακριβώς τέσσερες μήνες πριν από τον θάνατο του Δάγκουλα, 11 Νοεμβρίου του 1944.Τι κρίμα! Τα πρωτοπαλίκαρα του Δάγκουλα: Καζανάς, Σεϊτανίδης, Οικονόμου, Σιάτρας, Χατζής, Καρέτσας, Σαμαράς, Γαλανός, Δασκαλάκης,

Παπαδόπουλος, Μακρής και τόσοι άλλοι αλληλοκαρφώθηκαν και γλύτωσαν όλοι. Κάποιοι έφυγαν στο εξωτερικό αγκαλιά με τα λάφυρα των λεηλασιών και των δολοφονιών τους, όπως συνήθως συμβαίνει.

Ποια ήταν η προϊστορία μας; Από που προήλθαμε; Ρώτησα και ξαναρώτησα τον Γιάννη. Ποιος οργάνωσε τον Μανόλη; Πότε οργανώθηκες εσύ; Πώς έφτασαν τα όπλα στα χέρια μας; Ποιος το τόλμησε αυτό; τότε που με το τίποτε έπεφταν κεφάλια. Πως όλοι εμείς ενθουσιαστήκαμε, δεχθήκαμε το χρέος; Γιατί οι γονείς μας δεν μας εμπόδισαν; Πού πίστευαν; Ποιος μας δίδαξε το πνεύμα της αυτοθυσίας; Εμείς δεν ξέραμε τίποτε τότε· το ΚΚΕ δεν το ξέραμε. Κάποτε, μικρό παιδί ήμουν, είδα την μάνα μου το ξημέρωμα να μαζεύει από την πόρτα του σπιτιού ένα χαρτί, να το κοιτάζει και να λέει: «κομμάτι ήταν το πέταξα» και να το τσαλακώνει στην παλάμη του χεριού της αδιάφορη. Πότε ήταν; Δεν θυμάμαι. Ο πόλεμος του 40 δεν είχε αρχίσει ακόμα, το προοίμιο εκείνων των μετέπειτα δεινών, τότε ήταν. Ποια ήταν η προϊστορία μας; Ο Γιάννης· ένας από τους μυημένους επιζώντες (δύο τρεις) της ομάδας των «Κυβελείων» δεν ξέρει. Πόσων χρονών ήταν τότε ο Γιάννης; Ίσως ήταν είκοσι. Μάλλον ήταν είκοσι ένα, ένα χρόνο πιο μικρός από τον αδελφό του τον Μανόλη. Ήταν ηρωική μορφή ο Γιάννης, τολμηρός, ψύχραιμος, δυνατός και ταχύς. Ήταν το στήριγμα της ομάδας των Κυβελείων μαζί με τον Κοτσαρία Λαγό άλλον τολμηρό και αγέρωχο μαχητή, που το 1947 σκοτώθηκε κάπου στην Χαλκιδική από οβίδα αεροπλάνου πολεμώντας από τις γραμμές του Δ.Σ.

Πόσοι τελικά ήμασταν στην ομάδα αυτή, δεν ξέρω. Θυμάμαι τον Β. Βαλενά, θυμάμαι ακόμα τον Θωμά που πέθανε αργότερα σε νοσοκομείο με κλονισμένη ψυχική υγεία, ήμουν εγώ, ο Μανόλης που συντόνιζε, ο Γιάννης, ο Δούκας Λαγός, ο Κοτσαρίας Λαγός, ο Κώστας Τούσης που πιάστηκε από τα Τάγματα Ασφαλείας του Δάγκουλα και βρέθηκε νεκρός στα Λαδάδικα, η Καίτη Μπρουχού που την έπιασαν τα Τ.Α και την εξαφάνισαν. Τον Στέφο και τον Σαρκίς, δύο Αρμενόπουλα που πιάστηκαν από τα Τ.Α του Δάγκουλα κι εκτελέστηκαν πίσω στο Λαϊκό Νοσοκομείο (το τότε Χιρς), στο τέρμα του τράμ της πάνω γραμμής, αφού βασανίστηκαν φριχτά στο υπόγειο του άντρου της οδού Αθηνών (Αλ Παπαναστασίου σήμερα), δεν τους θυμάμαι να ήταν μέλη της ομάδας. Όταν όμως πιάστηκε ο Μανόλης από τα Τ. Α του Δάγκουλα (11-7-1944) και την επομένη βρέθηκε νεκρός στον δρόμο, εκείνοι το ήξεραν πως γράφαμε

στους τοίχους των Κυβελείων και της Αγ Τριάδας συνθήματα κατά των κατακτητών και των συνεργατών τους. Γνώριζαν ότι είχαμε πετάξει προκηρύξεις μέσα στο άντρο του Δάγκουλα στο Διώροφο της οδού Αθηνών. Γνώριζαν ακόμη και τότε την στιγμή της Ανάστασης που απ' το καμπαναριό της Αγ. Τριάδας σκορπίζαμε τις προκηρύξεις πάνω από το πλήθος των αναμμένων κεριών. Πόσο φοβόμουν τότε, ανεβαίνοντας στο καμπαναριό, έστω και για λίγο! Και πως να μην φοβόμουν όταν, από την μια μεριά, ο Σιμάνα είχε δώσει εντολή να συλλάβουν και να τιμωρήσουν παραδειγματικά τους αδίστακτους δράστες και οι Δάγκουλας και Καζανάς είχαν εξαπολύσει άγριο κυνηγητό σ' όλη την περιοχή και από την άλλη εμείς εγκλωβισμένοι, χωρίς έξοδο διαφυγής στο καμπαναριό. Ας με συγχωρήσουν λοιπόν γι' αυτό: Ο Μανόλης Παντελεμίδης που μας οργάνωσε και μας συντόνιζε, δολοφονήθηκε από τα τάγματα ασφαλείας του Δάγκουλα στις 11-7-1944. Ο Κώστας Τούσης μέλος της ομάδας των «Κυβελείων» που βρέθηκε δολοφονημένος στα Λαδάδικα. Οι δύο 16χρονοι Αρμένιοι Στέφος και Σαρκίς που πιάστηκαν από τα Τ.Α (γιατί αλήθεια τόσο φριχτά βασανίστηκαν τα δύο αυτά μικρά παιδιά ;) από τα «Κυβέλεια», που δεν μπορώ να εκτιμήσω ούτε και τώρα το μέγεθος της συμμετοχής τους στη ομάδα μας. Η Καίτη Μπρούχου που πιάστηκε από τα Τ.Α κι εξαφανίστηκε χωρίς ποτέ να δώσει σημεία ζωής. Οι Δούκας Λαγός, Κοτσαρίας Λαγός (αδέλφια) που σκοτώθηκαν το 1947 στο Δημοκρατικό Στρατό, όπως και ο αδελφός τους Νίκος, ο Νίνος (Νικοτός), ο Γιαννάκης Χατζημόσχου που καταδικάστηκε δις σε θάνατο και εκτελέστηκε το 1947, η Ελένη Ματσαβίδου που πνίγηκε τον Ιανουάριο του 1947 σε ναυάγιο, (ΧΕΙΜΑΡΡΑ), πηγαίνοντας στην εξορία. Ανάμεσα στους εκτοπισμένους που χάθηκαν σ' αυτό το ναυάγιο ήταν και ο καπνεργάτης από τη Δράμα, Νίκος Βασ. Ζαγουρτζής, μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ, που είχε διατελέσει, το 1934, γραμματέας της ΟΚΝΕ (Ομοσπονδία Κομμουνιστικών Νεολαίων Ελλάδας).

Κώστας Τούσης

*Ήσουν αθώος σαν το χορτάρι, που φυτρώνει
στις αυλές των ταπεινών σπιτιών.
Η άνοιξη ήταν δική σου καθώς το χνούδι
χάραζε στις άκρες του προσώπου σου*

κι ακόμα η φωνή σου, που δεν πήρε τον σκληρό της τόνο.
Πολλά πρωϊνά καθόμασταν στη γειτονιά
και τότε τότε τραγουδούσαμε τη Ρεζεντά.
Περίμενες και συ όπως και γω,
όπως και οι άλλοι φίλοι μας, όπως όλοι οι Έλληνες
τη λύτρωση να ρθει, για να μας φέρει το ψωμί,
τα δώρα της δουλειάς, το φως στη νύχτα που έλειπε
κι ακόμα την ειρήνη.
Την ώρα εκείνη ανύποπτος ως ήσουν
σε πήραν χέρια βέβηλα και χάθηκες.
Εξήντα τόσα χρόνια πέρασαν κι όλο ρωτάμε
κι όλο σε φέρνουμε στη μνήμη
κι όλο μια πίκρα μας κεντά.

Δούκας, Νίνος, Κοτσαρίας

Σ' άγνωστη γη κοιμάσθε
αντάρτες του Δημοκρατικού Στρατού.
Τόσα χρόνια κανείς δεν είπε αν σας είδε.
Ίσως κι όσοι μπορούσαν να πουν
να κοιμούνται και κείνοι.
Κείνες τις μέρες, ήταν μέρες ζόφου,
οι νεκροί περισσεύαν.
Ποιος ποιόν πρώτα να φέρει στο νου,
η Ελλάδα πνιγόταν στο αίμα
κάθε τόπος και τάφος!

Οι τρεις αδελφοί, χάθηκαν το 1947. Την μητέρα του Κοτσαρία Λαγού, τα Τ.Α μη μπορώντας να συλλάβουν τον Κοτσαρία, που πρόλαβε και έφυγε πηδώντας από την πίσω πόρτα, εισέβαλαν στο σπίτι της και την άφησαν στο κρεβάτι κατάκοιτη από τα κτυπήματα. Πόσο υπέροχη μητέρα ήταν! Την παιδαγωγική δεν την είχε σπουδάσει ποτέ, έδωσε όμως στα παιδιά της, όλα αγόρια (5) μια αγωγή που δεν την ξανασυνάντησα στη ζωή μου. Τους ετοίμαζε το φαγητό· όταν έφευγαν το πρωί στη δουλειά τα συνόδευε με το σεμνό της ύφος, με τη βαθιά της αγάπη, που δεν ήταν πλασματική. Όταν τα παιδιά της πήραν τον δρόμο

της αντίστασης δεν μίλησε καθόλου. Ο Νίκος έφυγε νωρίς στα Πιέρια και κατατάχθηκε στο 50^ο σύνταγμα μαζί με τον φίλο του Γιάννη Χατζημόσχου. Όταν την συνέτριψαν μέσα από την πόρτα του σπιτιού της οι Ταγματασφαλίτες δεν παραπονέθηκε· έμεινε αγέρωχη, περήφανη στο κρεβάτι του πόνου περιμένοντας να περάσουν οι μώλωπες. Το 1947 σκοτώθηκαν τα τρία της αγόρια, δεν το ήξερε. Περίμενε. Δεν γύρισαν. Πέθανε. Η μητέρα του Μανόλη, η αλησμόνητη η Κυρά Μαργαρώ η δυνατή, ευαίσθητη και αφοσιωμένη στα παιδιά της μητέρα, μετά την δολοφονία του γιού της ταύτισε την ζωή της μ' αυτά.

Η κυρά Μαργαρώ

Μανόλη, κανείς δεν έκλαψε στον κόσμο όσο η μάνα σου,
η Μαργαρώ η καλόκαρδη, η απλοϊκή.
Γέμισε με το δάκρυ της όλου του κόσμου τα μαντήλια.
Εκείνοι που σε σκότωσαν δεν ήξεραν τι έκαμναν,
γιατί η μάνα τους ποτέ δεν μίλησε μπροστά τους
για τον άνθρωπο.
Μίσος τους πότισε η πρόληψη
κι αυτοί το ήπιαν μέχρι και την τελευταία στάλα.
Κι ύστερα εκείνο το αυτοκίνητο,
που την σακάτεψε χτυπώντας την στο δρόμο.
Τι Γολγοθάς που ήταν η ζωή της μάνας σου.
Θυμάμαι, όταν πήγαίνα στο σπίτι σας για να την δω,
με δάκρυα με δεχότανε στα μάτια
κι όλο ανάσανε βαθιά
σαν ο αγέρας να της έλειπε.

Μανόλης

Εσύ δεν ήσουν από τους σοφούς,
που λένε λόγια και κερδίζουν εύσημα.
Εσύ μας είπες τη μεγάλη αλήθεια,
λόγους απλούς ξεστόμισες:
'Εξω απ' τη γη μας οι κατακτητές!
Ελευθερία!
Τα στήθη μας το ρούφηξαν,

το κάναμε σημαία και πήραμε το δρόμο.

Έπεσες πρώτος

-Εικοσιδύο χρονών ήσουν τότε-

κι ύστερα πέσαν κι άλλοι, που ήρθαν πίσω σου.

Γέμισαν οι τόποι πεθαμένες άνοιξες.

Οι Κυβελειώτες νέοι που πέρασαν στην παρανομία και κατέφυγαν στον ΕΛΑΣ ήταν πολλαπλάσιοι. Είχαν φοβηθεί μη συλληφθούν, αν και δεν ήταν ενταγμένοι στην ομάδα ΕΛΑΣ-ΕΠΟΝ ενεργά ως μέλη όλοι. Θεώρησαν ωστόσο ότι ήταν φρονιμότερο να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και όταν πέρασαν οι φοβερές εκείνες στιγμές κατατάχθηκαν στον ΕΛΑΣ υπαίθρου.

Το 1986 ξαναγύρισα στη μνήμη τους κι έγραψα. Τα δύο ποιήματα που ακολουθούν είναι από την Ο.Γ νούμερο 8, από μια σειρά μικρών συλλογών, που τυπώνω σχεδόν από χρόνο σε χρόνο.

Τίποτε δεν έμεινε πιά·

περνάει κανείς και βλέπει μόνον ονόματα οδών,

αυτά δεν άλλαξαν: Δίωνος, Γαμβέτα,

Αθανασίου Διάκου, Μακεδονίας, Ξενοφώντος.

Η αντιπαροχή όπως την είπαν και την λένε οι εργολάβοι

και το πολεοδομικό ήταν οι δαίμονες.

Και μείς έχουμε αλλάξει τόπο διαμονής

και σπάνια βλέπομαστε·

ο γάμος άλλος δαίμονας, η άλλη όψη.

Και κείνοι που έφυγαν το φως αφήνοντας

ζουν μέσα μας στην κάθε κίνηση τους:

ο Κοτσαρίας, ο Δούκας, ο Μανόλης, ο Νίκος, ο Γιαννάκης.

Είναι τα μάτια τους πιο φωτεινά από τ' αστέρι του βραδιού

σε ουρανό του Μάη.

Είναι οι φωνές τους άκουσμα μιας οκαρίνας μακρινής.

Όταν περνάω, είμαι σαν τον άνεμο

που χτυπιέται στα δέντρα, στις στέγες,

στις κολόνες του ηλεκτρικού, στις λαμαρίνες των χαμόσπιτων.

Τα βήματα μου σπεύδουνε σπρωγμένα.
Η μνήμη σκουντουφλάει σε κάθε τόπο,
στις πόρτες των σπιτιών που δεν υπάρχουν.
Οι οδοί, στις γωνιές τα ονόματα τους, τα κοιτάζω:
Δίωνος, Γαμβέτα, Αθανασίου Διάκου, Μακεδονίας, Ξενοφώντος.
Μικροί νυκτερινοί ηρωισμοί, φωνές των ψιθύρων:
Έτε παίδες.
Όταν περνώ είμαι σαν τον άνεμο,
που κτυπάει νύκτωρ τις πόρτες των αμαρτωλών
που μαίνεται στα τρίστρατα.

Αναφέρω τους δρόμους της παλιάς γειτονιάς, μνημονεύω τα ονόματα τους.
Αν το καλοσκεφτεί κανείς από το 1944 έως το 1986 έχουν περάσει 42 ολόκληρα
χρόνια!! Κι όμως η μνήμη, αυτή η τυραννική μνήμη παραμένει αδάμαστη. Σ'
αυτά τα 42 χρόνια ζήτημα είναι αν πέρασα τρεις φορές από τους δρόμους που
αναφέρω. Τι θα πείραζε; έχουν τόσο αλλάξει που δεν θα πείραζε. Έλα όμως που
τα μάτια της ψυχής τους βλέπουν όπως ήταν τότε! Εκείνα τα χρόνια τα ηρωικά
που ο ξέφρενος ιδεαλισμός δεν μας άφηνε να σκεφθούμε ούτε τον θάνατο ούτε
την προσμονή του αύριο.

Μάης 1944

Μανόλη,
όσες φορές περνάω απ' τα Κυβέλεια
στρέφω το βλέμμα προς τα κει.
Δεν ξέρω πως, νομίζω θα σε ιδω.
Νομίζω θα με δεις και εσύ
και μ' ένα νεύμα θα με χαιρετήσεις.
Κι όμως, πέρασαν από τότε εξήντα τόσα χρόνια.
Μάης 1944.
Η λευτεριά φτερούγιζε σ' όλα τα πλάτη
και τα μήκη του πλανήτη..
Κείνη την ώρα της εξαίσιας προσμονής
Εφιάλτες και Δαμάρατοι σου κλέψανε τον ήλιο.

*Κι όμως εγώ όσες φορές περνάω,
στρέφω το βλέμμα προς τα κει,
στη γωνιά που μαζευόμασταν το βράδυ.
Νομίζω ότι θα σε ιδώ εκεί όρθιος να στέκεις.*

Ιδανικοί

*Καινούριου κόσμου την αυγή σχεδιάζατε.
Ήσασταν τόσο αθώοι,
που καν δεν φανταζόσασταν το δρόμο σας κλειστό.
Βλέπατε μόνο εμπρός με μάτι πεντακάθαρο,
εκεί που ο ήλιος ανατέλλει λαμπερός,
πέρα απ' τις θάλασσες και τα βουνά.
Καθώς δεν είχατε υπόψη τα καθέκαστα,
καθώς δεν ξέρατε τους δόλους δίνατε μόνο,
να πάρετε δεν το σκεφθήκατε ποτέ.
Τόσο απλοί, τόσο ιδανικοί και τέλειοι ήσασταν.*

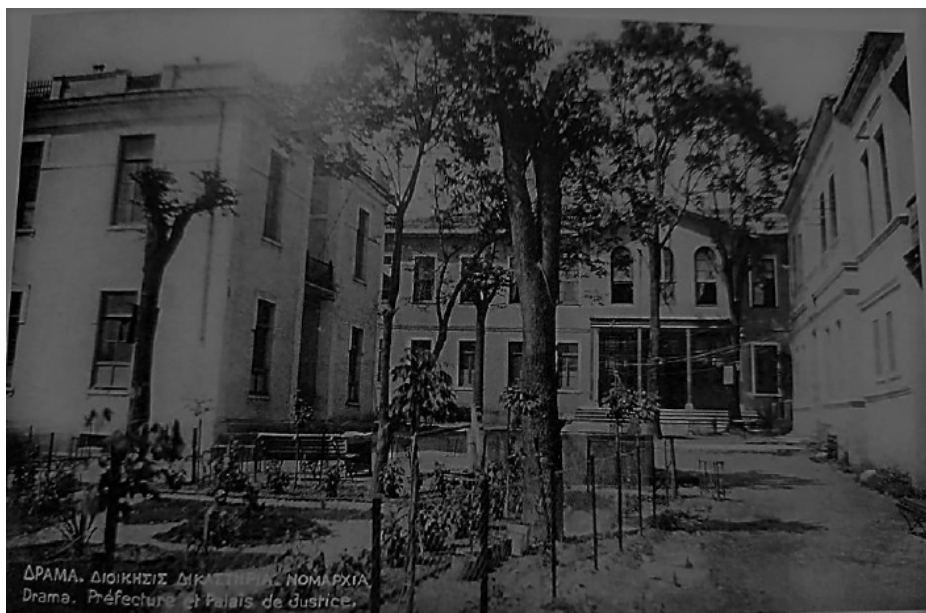
Εικόνα

*Κανένας υπολογισμός στη σκέψη τους
δέσποζε το ιδανικό του κόσμου μέσα τους.
Μόνη τους απαίτηση η προσφορά στους άλλους.
Μια ολόπλευρη αφοσίωση,
μια υποταγή στα όρια της θυσίας.
Εμείς που τους γνωρίσαμε μονάχα
ξέρουμε πόσο ακέραιοι ήταν.
Όταν ο Δούκας σφύριζε σκοπούς
στην οκαρίνα του το βράδυ στην αλάνα
με πόση ευχαρίστηση τον άκουγαν,
μ' ένα χαμόγελο ευφροσύνης
–εικόνα που μένει ανεξίτηλη–.*

ΔΡΑΜΑ-ΦΥΛΑΚΗ ΔΡΑΜΑΣ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟ, 1945-1948

Τα τείχη της φυλακής της Δράμας και το φυλάκιο από την Μ Αλεξάνδρου

Διοίκηση-Δικαστήρια-Νομαρχία, μπροστά από τις φυλακές. Χώρος κράτησης υποδίκων Έκτακτου Στρατοδικείου, όπως λεγόταν τότε.
(Φωτογραφίες: Σ. Κασπερίδης)

Καλοκαίρι του 1945 στη Δράμα. Πίσω πάλι στο σπιτάκι μας της Περίθαλψης. Λεηλατημένο! Τα βιβλία, το αρχείο μου για το οποίο κάποτε καμάρωννα τόσο, οι δίσκοι, το γραμμόφωνο, έλειπαν. Τα κουφώματα ελπίζω να ζέσταναν έστω και για λίγο τα παγωμένα σώματα, τις παγωμένες ψυχές κάποιων συμπατριωτών μου. Ο πατέρας μου γύρισε στην δουλειά του σαν δάσκαλος στα Εκπαιδευτήρια, η αδελφή μου είχε τελειώσει το Παιδαγωγικό τμήμα του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, άνεργη.

Τότε ήταν που αποφάσισα να μάθω τέχνη. Δύο παιδιά της ομάδας μας, ΕΠΟΝ ΚΥΒΕΛΕΙΩΝ, δούλευαν στο μηχανουργείο των αδελφών Βάκου στο Βαρδάρη (οδός Ειρήνης) και με πήραν εκεί. Η δράση της ομάδας μας ωστόσο συνεχιζόταν με άλλη μορφή.

Η δουλειά άρχιζε το πρωί και τελείωνε το βράδυ. Ήταν βασανιστική! Όταν σχολούσα ανέβαινα την Εγνατία με τα πόδια διψασμένος για περίπατο. Κάπου εκεί στο ύψος του κινηματογράφου ΑΛΚΑΖΑΡ, πίσω από μια φωτισμένη βιτρίνα στεκόταν όρθιο ένα χαριτωμένο, απλό κορίτσι. Όταν μ' έβλεπε να σταματώ μουντζούρης στη βιτρίνα με το σκεύος του φαγητού στο χέρι, χαμογελούσε. Τα περισσότερα παιδιά από την ομάδα ΕΠΟΝ ΚΥΒΕΛΕΙΩΝ, απ' αυτά που επιζήσαμε, είχαν περάσει στον Δ.Σ. Η τρομοκρατία ήταν πιά καθημερινή πραγματικότητα. Έφυγα από το μηχανουργείο και την Θεσσαλονίκη, γύρισα πάλι στην Δράμα, αρχές του 1947.

Η πλατεία γεμάτη με κόσμο.

Τους θυμάμαι· ήταν καθισμένοι στα πεζοδρόμια γύρω από την κεντρική πλατεία της Δράμας. Φορούσαν την χακί αγγλική στολή τους. Ώρες ολόκληρες καθόντουσαν εκεί άπραγοι. Τι ήθελαν; Τι περίμεναν; Τι άραγε τους είχαν τάξει οι άλλοι; Στα πρόσωπα τους ήταν τυπωμένος ο διχασμός. Πίστευαν ότι αγωνίστηκαν κι ότι τους περιμένει η δικαίωση, η αναγνώριση από το κράτος. Από την επίσημη Αγγλία που τους έστειλε τα όπλα και τις λίρες, τις στολές. Με τις ώρες ξημέρωναν βολτάροντας στην αγορά· σφιχτά κρατούσαν στα χέρια τους μια κάποια υπόσχεση. Τα όπλα τα παρέδωσαν, για να τα πάρουν πίσω μόνο μερικοί, όταν προσφέρθηκαν να συνεισφέρουν στην καταπολέμηση της «ανταρσίας». Τις στολές λερωμένες τους τις άφησαν ξεφτισμένες· τις φορούσαν· ήταν σημάδι αναγνώρισης: Αντάρτες εθνικών ομάδων, της εθνικόφρονος αντίστασης στην Ανατολική Μακεδονία, δημιούργημα του Άγγλου Μίλλερ τώρα καθισμένοι στα

κράσπεδα των δρόμων στο γρασίδι μ' ένα κομπολόι στο χέρι περιμένουν γραφικοί. Αναλφάβητοι χωρικοί ξεριζωμένοι από την παλιά τους πατρίδα, την Μικρά Ασία και ριγμένοι στα ορεινά περίχωρα της Δράμας. Ο πόλεμος τελείωσε αλλά το παρόν αβέβαιο και δυστυχώς το μέλλον φρικτό, όπως και τα προηγούμενα χρόνια. Το χειρότερο! Για άλλη μια φορά την φρίκη θα την ζήσουν κυρίως εκείνοι που αγωνίστηκαν, που πολέμησαν τους κατακτητές και τους συνεργάτες τους. Ο σκοτεινός ρόλος των Άγγλων. Ο Μίλλερ για τις δικές του ανάγκες προσπάθησε να ντύσει με τον μανδύα του ΕΔΕΣ πολλούς ταγματασφαλίτες. Μερικοί τα κατάφεραν, άλλοι όχι. Ο Δάγκουλας δεν πρόλαβε να ενταχθεί αφού τραυματισμένος πέθανε στο νοσοκομείο 11 Νοεμβρίου 1944, ο Κισά Μπατζάκ αυτοκτόνησε μετά την μάχη του Κιλκίς 4 Νοεμβρίου 1944, ο Αντών Τσαούς είχε γίνει το αγαπημένο παιδί του Μίλλερ διευκολύνοντας, κατόπιν εντολών των Άγγλων, την αποχώρηση των Γερμανών.

Το 1946 ήταν η αρχή των έντονων διώξεων σε εκείνους που έβλεπαν έστω και φιλικά το ΕΑΜ· είχε ήδη αρχίσει η λεγόμενη λευκή τρομοκρατία. Προκηρύχτηκαν εκλογές στο τέλος Μαρτίου και το ΕΑΜ μαζί με το ΚΚΕ πρότειναν αποχή. Οι εφημερίδες της δεξιάς απειλούσαν τον κόσμο με βαριές τιμωρίες, αν δεν ψηφίσουν. Το αποτέλεσμα των εκλογών έγινε γνωστό και η αποχή έφτασε στο 20-25%. Ο πατέρας μου δεν ψήφισε και μετά από λίγο κλήθηκε στην Αθήνα να απολογηθεί με το ερώτημα της απόλυσης. Στην απόγνωση του, στο καφενείο Ελευθερία, εξομολογείται τον πόνο του σ' έναν της παρέας. Μετά από μια -δύο μέρες εμφανίζεται αυτός ο καλός άνθρωπος στο σπίτι μας και ζητά από τον πατέρα μου το εκλογικό του βιβλιάριο και το βιβλιάριο κάποιου «υπεράνω κάθε υποψίας». Το βιβλιάριο αυτό βρέθηκε. Ήταν του αδελφού της μητέρας μου, του θείου Συμεών. Δεν γνωρίζω ακριβώς τις διαδικασίες που ακολούθησε αυτός ο γνωστός του πατέρα μου αλλά το θέμα τυπικά τακτοποιήθηκε. Όταν πήγε στην Αθήνα, σχετικά ήρεμος, στο υπουργείο συναντήθηκε μ' έναν άγνωστο που αγκάλιασε, φίλησε τον πατέρα μου τόσο ζεστά που τον ξάφνιασε. Πόσο μικρός ήταν και είναι τελικά ο κόσμος! Αυτός ο άγνωστος υπάλληλος του υπουργείου είχε φιλοξενηθεί σπίτι μας την προηγούμενη χρονιά, 1945, όταν σαν στρατιώτης πέρασε από την Δράμα για λίγες μέρες. Δεν ξέχασε ούτε το λιγοστό φαγητό ούτε τον ύπνο και την ξεκούραση ούτε κυρίως την βοήθεια της μητέρας μου στο να απαλλαχθεί από τις ψείρες. Το θέμα τελείωσε εκεί

οριστικά. Ήταν ένα περιστατικό καθόλου απλό για την οικογένεια, για μένα όμως που ζούσα ακόμα μ' αυτά που άφησα πίσω μου στην Θεσσαλονίκη, ήταν κι ένα σημάδι πως η ανθρωπιά δεν έχει πεθάνει, πως υπάρχει ακόμα ελπίδα κι ως προσπαθούν να την θάψουν με φρικαλεότητες που προηγήθηκαν και μ' άλλες χειρότερες που θα έρθουν. Το 1947 η κατάσταση χειροτέρευσε, οι διώξεις, κυρίως αντεκδίκησης ήταν καθημερινές. Πολλοί φοβισμένοι κατέφυγαν στον Δ.Σ για να γλυτώσουν από τους παρακρατικούς. Ο Πάνος Δημητρίου γραμματέας της τοπικής του Κ.Κ.Ε στην Δράμα φεύγει κι αυτός στον Δ.Σ, ως κομματικός γραμματέας του Αρχηγείου Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Η Ισμήνη Δημητρίου, σύζυγος του Πάνου ζεί στην παρανομία. Φιλοξενείται από σπίτι σε σπίτι πολλών Δραμινών. Τα σπιτάκια της περίθαλψης ήταν ανοιχτά για αυτήν, τουλάχιστον πολλά, μεταξύ των οποίων και του πατέρα μου. Στο Μποζ Νταγ ο Δ.Σ με τον καπετάν Κοσμίδη είχε συνδέσμους με την πόλη. Ο Μουτεσίδης, ο Λεβεντίδης ήταν δύο απ' αυτούς. Γινόντουσαν στρατολογήσεις νέων, έρανοι για βοήθεια των μαχητών του Δ.Σ..

Την ίδια χρονιά εκδίδεται στην Δράμα το ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 1947 ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΔΡΑΜΑΣ. Σ' ένα τεύχος του γράφει για την αυτοδιοίκηση.

Αξέχαστη θα μείνει ή εποχή τής Λαϊκής Αυτοδιοίκησης στη Δράμα και το Νομό μας. Τούτο το μολογούνε όλοι κείνοι που ζήσανε τη δράση του λαϊκού αυτού θεσμού σ' οποιαδήποτε πολιτική παράταξη κι' αν ανήκουν. Ό τόπος μας, ύστερα από μιά τετράχρονη Βουλγαροφασιστική κατοχή έβγαине με την απελευθέρωση, ρημαγμένος, με μιά οικονομία εξουθενωμένη. Ό βάρβαρος κατακτητής

είχε αποστραγγίσει ολόκληρη την ικμάδα τής πλούσιας οικονομίας της έφορης περιφέρειάς μας.

Δεκάδες χιλιάδες νοικοκυριά στα χωριά και στη πόλη μας καταστράφηκαν. Ιδιαίτερα, σέ τούτη την περιφέρεια, με το μαρτυρικό λαό της, οι Ναζί πρώτα και οι Βούλγαροι ύστερα αρπάξανε ότι υπήρχε και δε φέρανε ούτε ένα τόσο δα βελόνι. Και τα λιγοστά πράγματα πού είχανε απομείνει, γυρίσανε οι Βούλγαροι και τα πήραν, όταν ή διασυμμαχική επιτροπή με επικεφαλής τούς έγγλέζους, όρισε ημερομηνία εκκένωσης των εδαφών μας απ' τούς Βουλγαροφασίστας την 25 του Οκτώβρη.

Ό απαίσιος Μίλλερ, πού ή εδώ παρουσία του ήτανε γνωστή στους Βουλγαροφασίστες, οι οποίοι τον διευκόλυναν, κατέβαινε ταχτικά στην πόλη μας δήθεν κρυφά, μετεμφιεσμένος, με σκοπό να διασπάσει την εθνική ενότητα του λαού του νομού μας όπου δεν υπήρχαν ταγματαλήτες και φυσικά δεν αναπτύχθηκαν μίσση και ο λαός ήτανε ενωμένος.

Με τη σατανική πολιτική του ό μαύρος άνθρωπος τής Ίντελλιζένς Σέρβις πού ματωκύλησε τον λαό τής Ηπείρου, κατόρθωσε να παρασύρει αρκετούς συμπολίτας μας που η συμμετοχή τους στο έργο της Αυτοδιοίκησης θα ήτανε πολύτιμη.

Αυτοί τηρήσανε στάση παθητική και είμαι βέβαιος πώς θάχουν μετανοήσει, γιατί τούς δόθηκε ευκαιρία να πλησιάσουν τον υπέροχο λαό μας και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους κι αυτοί αρνήθηκαν.

Ο λαός όμως ελεύθερος τώρα όπως δεν ήτανε σε καμμία άλλη εποχή της μακράς ιστορίας του, νοικοκύρης στον τόπο του, ρίχτηκε μ' ορμή και χαρά στην ανασυγκρότηση της ρημαγμένης οικονομίας του τόπου μας.

Όλα με το λαό και για τον λαό. Και τι δεν πέτυχε στο μικρό χρονικό διάστημα που είχε τις τύχες του στα χέρια:

1. Ο κάμπος μας σπάρθηκε με 800.000 οκάδες σπόρου σιταριού και καλαμποκιού που χορήγησε η αυτοδιοίκηση δωρεάν στους αγρότες.
2. Άρχισε η επιδιόρθωση των κατεστραμένων καναλιών από ειδικά συνεργεία στ' αρδευτικά έργα της περιφέρειας μας.
3. Ενισχύθηκε το καπνικό Ινστιτούτο με ζώα για τα χωράφια του και με πιστώσεις, για να μπορέσει ν' αρχίσει τις επιστημονικές εργασίες του, όπως πριν από τον πόλεμο. Οκτακόσιες χιλιάδες λέβα διατέθηκαν για τον σκοπόν αυτό.

4. Επιστράφηκαν στους αγρότες μας τα ζώα που άρπαξαν οι Βούλγαροι φεύγοντας απ' την περιφέρεια μας (χίλια περίπου) παρά τη λυσσασμένη αντίδραση των εγγλέζων όπως μη μας δοθούν.
5. Πεντακόσια κάρρα επιστράφηκαν στους ιδιοκτήτες τους και σέ πτωχούς πυροπαθείς.
6. Τα ζώα πού δεν κατορθώθηκε να εξακριβωθεί σέ ποιούς ανήκαν δόθηκαν κατά προτίμηση στους πυροπαθείς καθώς και κάρρα.
7. Δόθηκαν επιδόματα στους πολεμοπαθείς, πυροπαθείς και στα θύματα πολέμου από μίαν ελαφρή φορολογία πού επιβλήθηκε στο τσιγάρο.
8. Οι πυροπαθείς πού εγκατέλειψαν τα χωριά τους εγκαταστάθηκαν με την ενίσχυση τής αυτοδιοίκησης και με τη φροντίδα της στα κτήματα των φυγάδων Βουλγάρων Μακεδόνων.
9. Γιατροί και νοσοκόμοι πηγαίνανε στα χωριά γιά να σταματήσουν τΙς επιδημίες πού ξεσπάσανε τότε και δόθηκαν δωρεάν και περίθαλψη και τα φάρμακα.
10. Ιδρύθηκε στη Δράμα το σπίτι του αγρότη μαθητή.
11. Έγινε ή διανομή των μεγάλων τσιφλικιών και χιλιάδες στρέμματα δόθηκαν στους ακτήμονες.
12. Παραχωρήθηκαν τα δάση στις Κοινότητες.
13. Επιδιορθώθηκε το καταστραμμένο λιγνιτωρυχείο του Παγγαίου κι' ανέβηκε ή ημερησία παραγωγή του σέ 80 τόνους. Το κάρβουνο το παίρνανε οι χωρικοί του κάμπου σέ τιμή κόστους, οι υπηρεσίες της αυτοδιοίκησης και δωρεάν ή στη μισή τιμή οι άποροι, οι πυροπαθείς και οικογένειες των ανταρτών.
14. Οργανώθηκαν και ξαναλειτούργησαν οι σιδηρόδρομοι και μετέφεραν δωρεάν 50.145 απόρους.
15. Λειτουργήσαν τα ταχυδρομεία και τηλεγραφεία και οι υπάλληλοι μισθοδοτήθηκαν απ' την αυτοδιοίκηση.
16. Συνεστήθη υπηρεσία επισιτισμού και έγιναν δωρεάν διανομές τροφίμων και αλατζάδων στους απόρους.
17. Δόθηκε δωρεάν φωτισμός και νερό στους απόρους.
18. Ιδρύθηκαν τέσσερα λαϊκά Ιατρεία στη πόλη μας και ένα φαρμακείο, κι' ολόκληρος ο πληθυσμός τής πόλης μας απαλλάχτηκε απ' την εκμετάλλευση των γιατρών.
19. Λειτουργήσαν παιδικά συσσίτια επί 4 μήνας με δύναμη παιδιών απόρων 1800 περίπου.

20. Εξασφαλίστηκε και διανομή κανονικής μερίδας ψωμιού επί ένα εξάμηνο σχεδόν δωρεάν,
 21. Ιδρύθηκε παιδικός σταθμός.
 22. Λειτουργήσε κανονικότητα το Δημοτικό Νοσοκομείο και όταν το επισκέφτηκαν αμερικάνοι γιατροί μάς διεβεβαίωσαν ότι σέ καμμία άλλη πόλη τής Ελλάδος δεν βρήκανε νοσοκομείο τόσο καλά οργανωμένο.
 23. Εκεί όμως που ή αυτοδιοίκηση έκανε πραγματικό θαύμα, ήταν ή εκπαίδευση. Λειτουργήσαν αμέσως τα Δημοτικά σχολεία τής πόλης μας και των χωριών και λίγο αργότερα το Γυμνάσιο Δράμας. Φτιάχθηκαν για το γυμνάσιο και για τα δημοτικά 200 θρανία και δόθηκαν δωρεάν βιβλία και τετράδια.
 24. Καταργήθηκε ό δημοτικός φόρος.
 25. ανεγέρθη ή Δημοτική αγορά, ότι δεν μπόρεσε σέ 30 χρόνια να κάμη ή αντίδραση.
 26. Και τι δε θάφκιαχνε ο λαός μας μέχρι σήμερα, αν δεν τούφραζαν το δρόμο τής ανασυγκρότησης και ανοικοδόμησης οι συνεργάτες των νέων κατακτητών, πού για τα συμφέροντά τους πούλησαν την Ελλάδα στον Αγγλοαμερικάνικο Ιμπεριαλισμό!
- Πλούσιος είναι ο απολογισμός του έργου τής Αυτοδιοίκησης. Γι' αυτό και ο λαός πού ευτύχησε να δει την πραγμάτωση των ονείρων του, δεν θα την ξεχάσει ποτέ.

Σε άλλο τεύχος δημοσιεύει:

Λεύτερη ποίηση

Στερνή πνοή

Στο γελαστό του πρόσωπο

ό χάρος τώρα σκύβει

για νά τοῦ δώσει τό φιλί

άντάμα νά τόν στείλη

μέ τόσους άλλους που κι' αύτοί

τή λευτεριά ποθοῦσαν.

Τά πόδια λύγισαν καί το κορμί του γέρνει

στό στήθος σίδερο καυτό

τά όπλ' άντίκρυ του καπνίζουν

τό πρόσωπό του μένει γελαστό

Τὰ χείλη κάτι ψυθιρίζουν
τό πέρνει τ' άγέρι τό γοργό
γιά νά τό φέρει πέρα
παντού σ' όλη τή γή.
Τί νάπε άραγε
μή φώναξε τή μάμμα ;
μή τό παιδί του κάλεσε εύχή για γά τοῦ δώση;
Μή τή γλυκειά γυναίκα του πρυ μένει τώρα μόνη;
είτε τ' άδέρφι τό μικρό τή μάμμα νά φροντίζει;
Μήτε τ' άδέρφι κάλεσε μήτε. και τό παιδί ταυ.
Τά τελευταία λόγια του ήτανε προσευχή του
---Σκλάβοι τής γής άδέρφια μου
έγώ τώρα πεθαίνω
στή θέση μου σταθήτε σεΐς είνε στερνός μου πόθος
νά νοιώσ' ανάλαφρη τή γή πού τώρα μέ σκεπάζει.
Δράμα, Σταύρος Καρατεπέλης

ΦΥΛΑΚΕΣ ΔΡΑΜΑΣ, 1947

Στις 5 Σεπτεμβρίου του 1947 η χωροφυλακή της Δράμας με συλλαμβάνει, έπρεπε να γνωρίσω και εγώ τις φυλακές της Δράμας όπου πρωτεύοντα ρόλο είχαν οι παρακρατικοί. Η φρίκη δεν είναι λέξη που μπορεί να περιγράψει τις συνθήκες κράτησης.

Στο ίδιο κελί, βρέθηκα με ένα νέο από ένα χωριό της Δράμας, αντάρτη του Δ.Σ. Ήταν Κυριακή κι έλπιζε. Έλεγε και ξανάλεγε: «άδिका». Τι ωφελεί; Κυριακή, κλειστά τα γραφεία του Στρατοδικείου. Κλειστά τα γραφεία των φυλακών, κλειστός κάθε δρόμος.

Έλεγε και ξανάλεγε: «άδिका». Δύο γυναίκες είχαν κατηγορήσει τον 20χρονο νέο για έναν εμπρησμό σχολείου στο χωριό τους.

Μα ο νέος έλεγε, «άδिका», «άδिका».

Το Στρατοδικείο τον καταδίκασε σε θάνατο. Ήταν Κυριακή και την Κυριακή δεν γίνονται εκτελέσεις. Τι αστείο !!

Την Δευτέρα το χάραμα τον πήραν και του έκοψαν το πιο γλυκό, το πιο ιερό του νήμα.

Λουλούδης

*Κι εσύ πατέρα, δύσμοιρε Λουλούδη,
τι να 'γινες;
Δεν σε ξανάειδα από τότε
κι ούτε που βρήκα κάποιον να ρωτήσω.
Ποιος ξέρει, αν άντεξες τη συμφορά σου.
Πέταξαν μπρος στα πόδια σου
το άψυχο κεφάλι του παιδιού σου,
ήταν δεκαοκτώ χρονών παιδί.*

Ο γιός του, Β. Λουλούδης, σκοτώθηκε σε συμπλοκή έξω από την Καβάλα περί το τέλος του 1946· ήταν αντάρτης του Δ.Σ. Τον πατέρα Ν. Λουλούδη τον συνάντησα στις φυλακές της Δράμας το 1947. Τραγική φιγούρα. Είχε διασαλευθεί η ψυχική του ισορροπία.

Διοικητής της Ασφάλειας Καβάλας ήταν εκείνη την ζοφερή εποχή ένας φρικώδης τύπος, ο Σκαλούμπακας από την Επισκοπή της επαρχίας Τεγέας του Νομού Αρκαδίας. Υπήρξε διοικητής και της χωροφυλακής Δράμας.

Ο Γιώργος Λεύκος κρατούμενος στις φυλακές Δράμας και καταδικασμένος σε θάνατο αφήνει το τελευταίο του σημείωμα.

Για χαρά σας

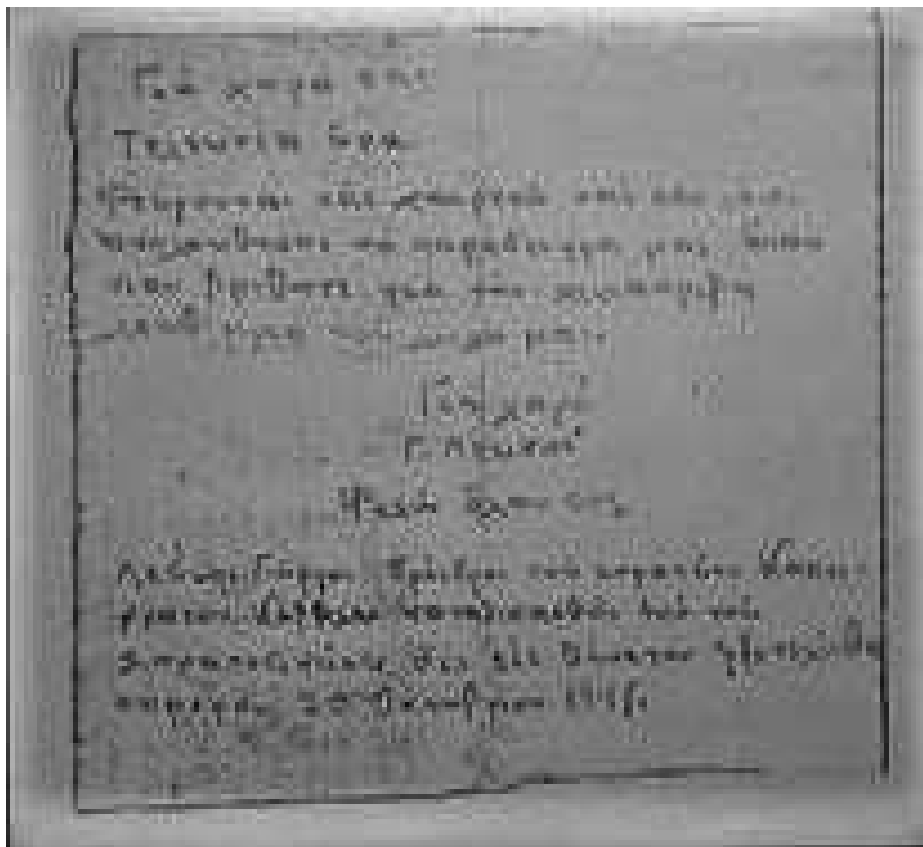
Τελευταία ώρα.

Φεύγουνται σας χαιρετώ και σας λέω
ακολουθήστε το παράδειγμα μας όπου
κι αν βρεθήτε για την χιλιάκριβη
λευθεριά του λαού μας

Για χαρά

Φιλώ όλους σας

Γ. Λεύκος⁴

⁴ Ακολουθείται η ορθογραφία του κειμένου.

Ο Πέτρος Δημητριάδης καπνεργάτης από Καβάλα, πατέρας ενός παιδιού, καταδικάστηκε δις εις θάνατο πρόλαβε να γράψει το ποιήμα αφιερωμένο στον επίσης εκτελεθέντα την 30 Αυγούστου 1947 Ισαάκ Κερθάζογλου.

τον ίπνο που γκιμούντανε⁵
ήρθαν και μου ξίπνησαν
και με διάφορα ψέματα
ή άτιμη με γιέλασαν

Πλίθηκα και κτινίστικα
ο παπας με διάβασε
όσο και αν παρακάλεσε
πάλυν με κινόνισε

Φόναξαν Ησάκ Κερθάζογλου
να ετιμασις τά ρούχα σου
θαγίνη μια αποστολή
για την Θεσσαλονίκη

Με περίλαβε η φρουρά
και τέν με ακούσανε
με πίγαν στα νεκροταφία
για ναμε εκτελέσουνε

ξίπυσε ταραγμένος
και σκεφτουτα αναγμένος
δεν ίξευρε τι να κάμνο
το χέρτι του γιακομένο

εστάθικα άφοβος
ακλόνιτος και αδρόμιτος
ξητα κραυγιάζοντας ξαπλόθικα
αποτα φασιστικά βόλγια

δεν είστεπσε καθόλου
ετιμάζονταν για δρόμο
βιάζοντας από τον ζιση
το θμένο γιαναμενχάσω

από τον θάλαμο με βγάλανε
και κάτο με κατέβασαν
αντί να πάγο θεσσαλονίκη
τον παπά με σινάντισαν

Παρακαλούσα όλους αφτούς
και τέν με εκτιμίσαν
αφού πέρα αναστολή
γιατί θαμέ εκτελέσετε

⁵ Ακολουθείται η ορθογραφία του κειμένου.

στον λαό σου γυμνούσαν
το σώμα σου και σου γυμνούσαν
και με διαφορά γράφα
ο αληθινός με γυμνούσαν

Φύλαξαν, Πάντα Υπερβαίνουν
οι αγγέλους σου και σου
θαυμάσια για αποστολή
για όλη την ανθρωπότητα

Γιαννίς ταράχνης
και συστάται αναμνήσεις
ότι γέμει το να κρύβει
το γέμει του γυμνούσαν

Ότι γέμει το να κρύβει
επιμένουν για όλη την
ανθρωπότητα αποστολή
το όνειρο αναμνήσεις

από τον θόρυβο με γυμνούσαν
και σου με κατεβάζει
οι αγγέλους σου και σου
και σου με γυμνούσαν

Παρακαλούμεν ὑμᾶς
να ἐκτελέσετε τὰς ἐντολὰς
τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ βασιλέως
καὶ τοῦ πατρός.

Παρακαλούμεν ὑμᾶς
καὶ τὴν μητέρα ὑμῶν
ἀφ' ἧς πέρα ἀναστρέψετε
ὅπως ὁ Θεὸς ἐκτελέσῃ
ἐν ὑμῖν τὰς ἐντολὰς.

Πατέρα καὶ υἱὸν
ὁ Πατὴρ ἡμεῶν
ὅσοι καὶ ἡ Παράκλησις
τὸ πνεῦμα ἡμεῶν

ἡ Περιχαρὶς ἡ φρουρά
καὶ τὴν μητέρα ὑμῶν
Μὴ πνεῦμα ἐν νεκροῖς
ὅπως ὁ Θεὸς ἐκτελέσῃ
ἐν ὑμῖν τὰς ἐντολὰς.

ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ
ἀνδρόντες καὶ ἄδελφοί
ἵνα κρανεύμεθα
ἀποταφάζοντες ἡμᾶς.

Ἐγὼ γὰρ ἀπὸ τῶν μακαρίων Πέτρου Δημητρίου
ὅτι ἐκ Κιόνης καὶ Κωνσταντίνου πατέρα ἡμῶν
καὶ τοῦ κατὰ θεὸν πατρός τοῦ Στρατηγικοῦ
ὅτι ἐκ τῶν μακαρίων καὶ ἡμεῖς. Σήμερον 20

Με τον Γιώργο Αθανασιάδη καταδικασμένο σε θάνατο, ήμασταν στο ίδιο κελί. Ο τρόπος που έφυγε εκείνη την αυγή, η ψυχραιμία, το πάθος που είχε ακόμη και εκείνη την ώρα με συγκλόνισαν.

Γιώργος Αθανασιάδης

*Όταν χαράματα ο φύλακας την πόρτα άνοιξε
κατάλαβες.*

Πρώτος πετάχτηκες ορθός και φώναξες:

Εμπρός! Ετοιμαστείτε! Πάμε να πέσουμε!

*Πόσο υπέροχος μας φάνηκες· και το φαντάζομαι
πόσο πιο υπέροχος θα ήσουν*

αν δεν σε τσάκιζαν οι φυλακές και οι εξορίες.

Παιδί της στέρησης και των αγώνων, Γιώργο,

στη μνήμη μας σαράντα χρόνια· με τα μυωπικά γυαλιά,

με το βαρύ παλτό και με την πίστη σου,

με την αγάπη στη φωτιά,

στο κόμμα και στον άνθρωπο.

Ποιος ξέρει Γιώργο, πότε η Καβάλα

θα υψώσει το μνημείο σου.

Έρωτα του Χρέους που έπες

γιατί δεν είπες όχι στις ιδέες σου

που ρήμαξες γι' αυτές στα ξερονήσια.

Την Τετάρτη 1 Οκτωβρίου 1947 σε εφημερίδα της εποχής γράφεται μέρος της απολογίας του Γ. Λεύκου:

- Γ. Λεύκος: Μία είναι η αλήθεια ότι είμαι μέλος του Κ.Κ.Ε και συνδικαλιστής και για αυτό και μόνο βρίσκομαι κατηγορούμενος.

- Β. Επίτροπος: Πως κρίνεται τον συμμοριακόν αγώνα;

- Γ. Λεύκος: Ο χρόνος θα τον κρίνει.

- Πρόεδρος: Κάτσε κάτω, θέλεις και θεωρία να μας κάνεις.

- Γιώργος Λεύκος, Πέτρος Δημητριάδης, Γιώργος Αθανασιάδης και πολλοί άλλοι Καβαλιώτες εκτελέστηκαν στις 20 Οκτωβρίου 1947.

Το σημείωμα του Λεύκου και το ποίημα του Δημητριάδη δεν θυμάμαι πως ήρθαν στα χέρια μου.

Στον άγνωστο της φυλακής

Αλήθεια, τι να γινες εσύ;

Ήσουν πενήντα χρόνων το 1947.

Τ' όνομα σου το ξέχασα,

τον τόπο σου ποτέ μου δεν τον έμαθα.

Το δράμα σου θυμάμαι μόνο,

τα παραγμένα σου μυαλά

και κείνο το παρμένο βλέμμα.

Ερχόταν η γυναίκα σου συχνά φορώντας στα μαλλιά

μαύρο τσεμπέρι.

Τι τραγική μορφή που ήταν, σύντροφε της οδύνης.

Τον συνάντησα το 1947, στις φυλακές της Δράμας. Φιγούρα τραγική που έμεινε στη μνήμη. Ήταν από ένα χωριό της Ξάνθης, αν θυμάμαι καλά.

ΤΟ ΕΚΤΑΚΤΟ ΣΤΡΑΤΟΔΙΚΕΙΟΝ⁶ ΔΡΑΜΑΣ

Πρακτικά Συνεδριάσεων 23^{ης} και 24^{ης} Ιανουαρίου 1948

Δικασταί

1. Αθανασούλης Κολίνης Στρατ. Δικ.,
Σύμβουλος Β Τάξεως
2. Παννακουλόπουλος Σμολένσκος, Τ/ρχης
4. Βελισσάρης Κων/τίνος, Ανθ/γος
5. Τσούγκας Γεώργιος Στρτ. Δικ. Σύμβουλος,
Δ Τάξεως
6. Γκόπης Κ. Βασ., Επίτροπος Έφεδρος
Στρατ. Δικ., Σύμβουλος Δ Τάξεως
7. Παναγιωτόπουλος Ηλίας, Γραμματεύς,
Ανθ/στης Χωροφυλακής

Πράξις

Κατάρτισις ομάδος
Παράνομος κατοχή πολεμικών
όπλων. Συνέργεια εις κατάρτι-
σιν ομάδος κ.λπ, πράξεις λαβού-
σαι χώραν εν Δράμα κατά το χρο-
νικόν διάστημα από

ΚΑΤΗΓΟΡΟΥΜΕΝΟΙ

1. Παταρίδης Ιωάννης του Τριανταφύκου, 2. Λιόντας Παναγιώτης του Μαργα-
ρίτου, 3. Κωνσταντινίδης Νικόλαος του Αθανασίου, 4. Μπαξεβανίδης Πάνος
του Αθανασίου, 5. Τυρκολής ή Κερτίκογλου Χαράλαμπος του Κων/νου, 6. Σι-
δηρόπουλος Παναγιώτης του Αριστείδου, 7. Λιάκος Βασίλειος του Αργυρίου,
8. Λαμπρίδης Χαράλαμπος του Λαζάρου, 9. Μύνδρος Αναστάσιος του Αντω-
νίου, 10. Μακρόγλου Παντελής του Ιωσήφ, 11. Παπαευθυμίου Αριστείδης του
Σωτηρίου, 12. Αγγελική θυγάτηρ Κων/νου Λαμπριανίδου, 13. Κατίνα θυγ. Δη-
μητρίου Μυλωνοπούλου, 14. Κούλα θυγ. Βασιλείου Πεζοδρόμου, 15. Στέλλα
θυγ Νικολάου Σβίγγα, 16. Φανούλα θυγ. Νικολάου Σβίγγα, 17. Ροδόπη θυγ.
Σωκράτους Βραούδα και 18. Μαρία συζ. Βασιλείου Λιάκου.

⁶ Στο Στρατοδικείο Δράμας παραπέμφθηκαν συνολικά 2.364 άτομα, 2.083 άντρες και 281 γυναί-
κες. Εκδόθηκαν 223 θανατικές καταδίκες, εκ των οποίων εκτελέστηκαν 114. Οι περισσότεροι από
τους εκτελεσθέντες είχαν καταγωγή από το νομό Έβρου κι ακολουθούν οι καταγόμενοι από την
Καβάλα. Επίσης κδόθηκαν 110 καταδίκες σε ισόβια, 220 καταδίκες σε φυλάκιση από 10 έως 20
χρόνια και 309 καταδίκες σε φυλάκιση έως 10 χρόνια. Οι εκτελέσεις ανά έτος ήταν: 2 το 1946, 27
το 1947, 74 το 1948, 10 το 1949, 1 το 1951

Οι συνήγοροι υπεράσπισης είναι: Πελαγίδης Τηλέμαχος, Κάλφας Ιωάννης, Συμιδαλός Μιχαήλ, Αθανασιάδης Σταύρος, Μελισσινός Δημήτριος, Λαζαρίδης Φίλιππος, Φιλιοπούλος Αντώνιος και Θεοχαρίδης Χρήστος.

Στις 23 Ιανουαρίου 1947 αρχίζει η δίκη στο Έκτακτο Στρατοδικείο Δράμας. Άκουγα με προσοχή τους μάρτυρες κατηγορίας, τους μάρτυρες υπεράσπισης· για μένα μίλησε η αξέχαστη Καλλιόπη Εξάρχου:

–Γνωρίζω τον Νίκο Κωνσταντινίδη, είναι φίλος του γιού μου. Τον γνωρίζω σαν ένα καλό παιδί κι αν έκανε κάτι σίγουρα παρασύρθηκε· είπε.

Πρόεδρος: –Να κοιτάζετε με ποιους κάνει παρέα ο γιός σας.

Ήμουν φίλος του γιού της του Λάκη· μετά οι καταστάσεις, ο χρόνος και η απόσταση μας χώρισαν μα δεν τον ξέχασα ποτέ. Βρίσκεται στο κοιμητήριο της Κηφισιάς.

Άκουσα και τις απολογίες των συγκατηγορουμένων μου.

6 Σεπτεμβρίου 1947 στην εφημερίδα «Μακεδονία» είχε γραφτεί: «Χθές πλησίον του Αεροδρομίου Δράμας (στο Αρκαδικό) και εντός λαχανόκηπου τμήμα χωροφυλακής επιστρέφον εξ υπηρεσίας, συνήντησε τρεις ενόπλους συμμορίτας. Η περίπολος πυροβολήσασα, επέτυχε να φονεύσει τον ένα εξ αυτών, ενώ οι άλλοι κατόρθωσαν να διαφύγουν. Ο φονευθείς 20 ετών την ηλικία, είναι υιός του εν εξορία ευρισκομένου δικηγόρου της πόλεως ταύτης Μουτεσίδου. Υπάρχουν πληροφορίες ότι οι τρεις συμμορίτες απετέλουν ομάδα σαμποταριστών η οποία επεχειρεί να εισέλθει εις την πόλιν δια να ενεργήσει βάσει των εντολών τας οποίας είχε λάβει».

Από τους μάρτυρες κατηγορίας, τους ίδιους τους χωροφύλακες, προέκυψε ότι κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν εκείνη η «συνάντηση» στο σπιτάκι, δίπλα στις καλαμιές, ανάμεσα στο παλιό αεροδρόμιο Δράμας, Αρκαδικό και στους λαχανόκηπους. Όπως δεν ήταν αλήθεια ότι οι δύο, εκτός του Μουτεσίδη, διέφυγαν. Συνελήφθησαν και οι δύο· ο ένας εξ αυτών τραυματισμένος. Η αλήθεια λοιπόν είναι ότι η χωροφυλακή, μετά την σύλληψη ενός, έμαθε για την ύπαρξη του σημείου συνάντησης, τη γιάφκα. Και δεκαπέντε χωροφύλακες, από δική τους μαρτυρία, την εμπλόκαραν αιφνιδιάζοντας τον Μουτεσίδη και τους δύο συντρόφους του. Ο Μουτεσίδης προσπάθησε να αντισταθεί και εκτελέστηκε από το Μπρέντ του χωροφύλακα και οι άλλοι δύο συνελήφθησαν, ο ένας εξ αυτών ελαφρά τραυματισμένος.

Ο Γιάννης Μουτεσίδης αφιέρωσε από πολύ νωρίς την ζωή του στο Εαμικό κίνημα. Ήταν ένας νέος εξαιρετικών αρχών και συμπεριφοράς.

Γιάννης Μουτεσίδης

Γιάννης Μουτεσίδης

*Τ' όναμα σου είναι γραμμένο σφιχτά στα μέτωπα
των ανταρτών του Φαραμπούντο Μαρτί,
στο βαρύ τους χέρι που κρατάει το τουφέκι.*

*Ο Φουσέκα καθισμένος πλάγι σου
ατενίζει τα παλλόμενα μήκη των ανέμων.*

Γέμισε η γη μας παπαρούνες άλικες.

Φαραμπούντο Μαρτί Μέτωπο Εθνικής Απελευθέρωσης

Ο Γιάννης Μουτεσίδης σκοτώθηκε στη Δράμα τον Σεπτέμβριο του 1947.

Ο Φουσέκα ήταν λατινοαμερικανός μαχητής, σκοτώθηκε στο Ελ Σαλβατόρ.

Απολογήθηκα κι εγώ, παραδέχτηκα την γνωριμία μου με τον Τάκη Λεβεντίδη (είχε προλάβει να φύγει πάλι στον Δ.Σ.) και την επίσκεψη μου στο σπιτάκι, Γιάφκα, αλλά αργότερα.

Το δικαστήριο αποσυρθέν εις το δωμάτιο του, εν απουσία του Βασιλ. Επιτρόπου και του Γραμματέως των θυρών κεκλεισμένων κατά νόμον διεσκέφθη επί των υπό του Προέδρου τεθέντων ζητημάτων.

Ζήτημα 6^{ον}

1.

2. Κωνσταντινίδης Νικόλαος του Αθανασίου

Κατηγορούνται ως υπαίτιοι του ότι κατ Αύγουστον 1947 εν Δράμα, σκοπούντες να εκτελέσωσιν κακούργημα ήτοι να ενταχθώσιν εις ομάδα σκοπούσαν της δια βίας προσβολήν των αρχών επεχείρησαν εξωτερικήν πράξιν περιέχουσαν αρχών εκτελέσεως, ήτοι μετέβησαν εις τον καθορισθέντα τόπον συναντήσεως και εκινήσεως των, πλήν εκ λόγων ανεξαρτήτων της θελήσεως των ήτοι καθυστερισμένης της αφίξεως των εις αυτόν, απέτυχον του σκοπού των.

Ζήτημα 18^{ον}

Οι 3. Κωνσταντινίδης Νικόλαος του Αθανασίου

Κατηγορούνται ως υπαίτιοι του ότι μετά της Ισμήνης Δημητρίου 2. Μουτεσίδου Ιωάννου 3. Λεβεντίδου Τάκη και άλλων αγνώστων υπό κοινού συμφέροντος κινούμενοι συναπεφάσισαν την εκτέλεσιν της κάτωθι αξιοποιίνου πράξεως και ένεκα ταύτης συνομολογήσαντες προς αλλήλους αμοιβαίαν συνδρομήν εν Δράμα και περιφέρειά της Θεσσαλονίκης και αλλαχού από του Μαρτίου 1947 μέχρι 5 Σεπτεμβρίου 1947 κατ' εξακολούθησιν δια πολλών μερικωτέρων πράξεων, θέλοντες να ευκολύνουσι τα προς απόσπασιν μέρους εκ του όλου της επικρατείας τείνοντα σχέδια, συνώμοσαν στάσιν και έλαβον συμμετοχήν εις τοιαύτας προδοτικές ενώσεις, ήτοι ανήκοντες εις το Κ.Κ.Ε και τας υπ' αυτού εξαρτωμένας και διευθυνομένας οργανώσεις Ε.Π.Ο.Ν και Ε.Α ηνώθησαν όπως δια συμμετοχής των εξ ενόπλους ομάδας διά στρατολογία συμμοριτών, δημιουργίας ενόπλων εντευτετηρίων (Πιάφκας) δι' υποθάλψεως και παροχής ασύλου και τούτους, δια συλλογής εράνων δημιουργίας συνδέσμων ματαξύ των και μεταξύ των εις την περιφέρειαν Δράμας δρώντων συμμοριακών συγκροτημάτων Ραφτούδη κ.λ.π και των εν τη πόλει συνενόχων τους διεξαγάγωσι μετ' αυτών την επί σκοπώ αποσπάσεως μέρους εκ του όλου της επικρατείας ήτοι της Μακεδονίας συνεχιζομένης υπό την από κοινού μετά ξένων ενεργούντων συμμοριτών, στάσιν.

Στην ουσία πρόκειται για το Γ΄ Ψήφισμα, «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την Δημοσίαν τάξιν και ασφάλειαν», που από το πρώτο του ακόμη άρθρο, απειλούσε με την ποινή του θανάτου οποιονδήποτε είχε σκοπό «να αποσπάση εν μέρος εκ του όλου της Επικρατείας ή να ευκολύνη τα προς τούτο το τέλος τείνοντα σχέδια, συνώμοσεν ή διήγειρε εις στάσιν ή συνεννοήθη με ξένους ή κατήρτισεν ενόπλους ομάδας ή έλαβε μετοχήν εις τοιαύτας προδοτικές ενώσεις». Αόριστη διάταξη χαρακτηριστική, αλλά και αναγκαία για το καθεστώς, ώστε να μπορεί να διώκει κατά το δοκούν τους αντιπάλους του. Θεωρήθηκε από πολλούς, ως ο κυρίαρχος λόγος επιβολής των θανατικών ποινών που επιβλήθηκαν από τα Έκτακτα Στρατοδικεία την περίοδο 1946-1952.

«ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» 14/9/1947 «Εν μυστηριώδες πτώμα». Τηλεφωνούν εκ Δράμας ότι χθες την πρωίαν εις αγρόν παρά το 6^ο χιλιόμετρο της προς Δοξάτου οδού ανευρέθη πτώμα νεαράς γυναίκας, φέρουσα ενδύματα καλογραίας, εσώρουχα δε μεταξωτά και καφέ υποδήματα. Αύτη έφερε τραύμα δια σφαίρας σχεδόν εξ επαφής εις τον κρόταφον, το εν δε των ωτών της είχε αποκοπή δια μαχαίρας. Πιστεύεται ότι την γυναίκα ταύτην εχρησιμοποιούν οι αντάρτες δια διαφόρους σκοπούς και ήτο σύνδεσμος εκ Θεσσαλονίκης. Την γυναίκα ταύτην κατεζήτη, ως εγνώστη, η ασφάλεια Θεσσαλονίκης δια λόγους μη γνωστέντας.

Κυριακή 14/9/1947 ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ Δράμα. Υπό οργάνων της χωροφυλακής Δοξάτου ανευρέθη έξωθι της κωμοπόλεως πτώμα γυναικός με αμφίεσιν καλογραίας και υποδήματα ανδρός όπερ έφερε διαμπερές τραύμα. Άπασαι αι ενδείξεις πείθουν ότι πρόκειται περί γυναικός ανηκούσης εις συμμαριακόν συγκρότημα και φονευθείσα δι αγνώστους λόγους παρά οπαδών του ΚΚΕ.

«ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ» 17/9/1947 Μεταξύ Δοξάτου Χωριστής ευρέθη φονευμένη την πρωίαν της 13^{ης} Σεπτεμβρίου 1947 νέα ηλικίας 23 περίπου χρονών, εξαιρετικής καλλονής, μελαχρινή, αναστήματος 1.67μ μαλλιά μαύρα προς τα πίσω ριχμένα και κομψώς περιτυλιγμένα και γενικώς χαρακτηριστικά λευκά. Η όλη εμφάνισή της καταδεικνύει ότι πρόκειται περί γυναικός καλής οικογενείας. Αύτη προ εξαμήνου περίπου διέμενεν εν Δράμα μόνη, μεταβάσα εκεί εκ Θεσσαλονίκης οπόθεν πιθανώς κατάγεται. Προ δεκαπενθημέρου εθεάθη εν Δράμα παρά το Γυμνάσιον, τα εκπαιδευτήρια, την οικίαν Τζήμα και τον συνοικισμόν Στενήμαχον. Παρακαλείται ο γνωρίζων ότιδήποτε περί αυτής να το αναφέρει εις το Τμήμα Α Δράμας ή την πλησιεστέραν αρχήν.

Πέμπτη 18/9/1947 ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΒΟΡΡΑΣ:ΤΟ ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΕΣ ΕΓΚΛΗΜΑ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΔΟΞΑΤΟΥ

Το ανευρεθέν πτώμα ανήκε εις την κόρην του τ.πρωτοδίκου κ. Τζώτη και
συζύγου του συμμορίτου δικηγόρου Δράμας Δημητρίου.

ΞΕΤΕΛΕΣΘΗ ΩΣ ΛΙΠΟΨΥΧΗΣΑΣΑ!!

ΦΟΝΟΣ ΔΙΕΤΑΧΘΗ ΑΠΟ ΤΟ ΚΚΕ

εκ των ελθόντων εις φως στοιχείων απεκαλύφθη ότι ο φόνος της διετάχθη υπό
του ΚΚΕ Δράμας καθόσον αύτη ήρχισε να δεικνύη σημεία λιποψυχίας και προ-
θέσεως αποχωρήσεως εκ της οργάνωσης· επίσης η Δημητρίου είχε κηρυχθεί
ύποπτη αποδοχής της αμνηστείας.

Όταν διάβασα αυτά τα άρθρα των εφημερίδων γνώριζα τις καταθέσεις
των χωροφυλάκων Δράμας, ήταν εμφανής ο πόθος και η αγωνία τους για την
σύλληψη της Ισμήνης και παραδέχτηκαν πώς χρησιμοποίησαν γι' αυτόν τον
σκοπό λιτούς και «δεμένους»!!, γνώριζα και τις απολογίες των συγκατηγο-
ρουμένων μου και ιδιαίτερα τις απολογίες ενός δύο ατόμων. Πως οι εφημε-
ρίδες ήξεραν για ένα άγνωστο πτώμα τόσες λεπτομέρειες, για αντάρτες και
Θεσσαλονίκη; Πως μπόρεσε, τότε πρόλαβε, η Ισμήνη που κυκλοφορούσε στις
αρχές Σεπτεμβρίου στην Δράμα, να λιποψυχήσει, να αναζητά αμνηστία και
να εκτελείται από το ΚΚΕ επειδή «δεικνύη σημεία λιποψυχίας και προθέσεως
αποχωρήσεως εκ της οργάνωσης επίσης η Δημητρίου είχε κηρυχθεί ύποπτη
αποδοχής της αμνηστείας»

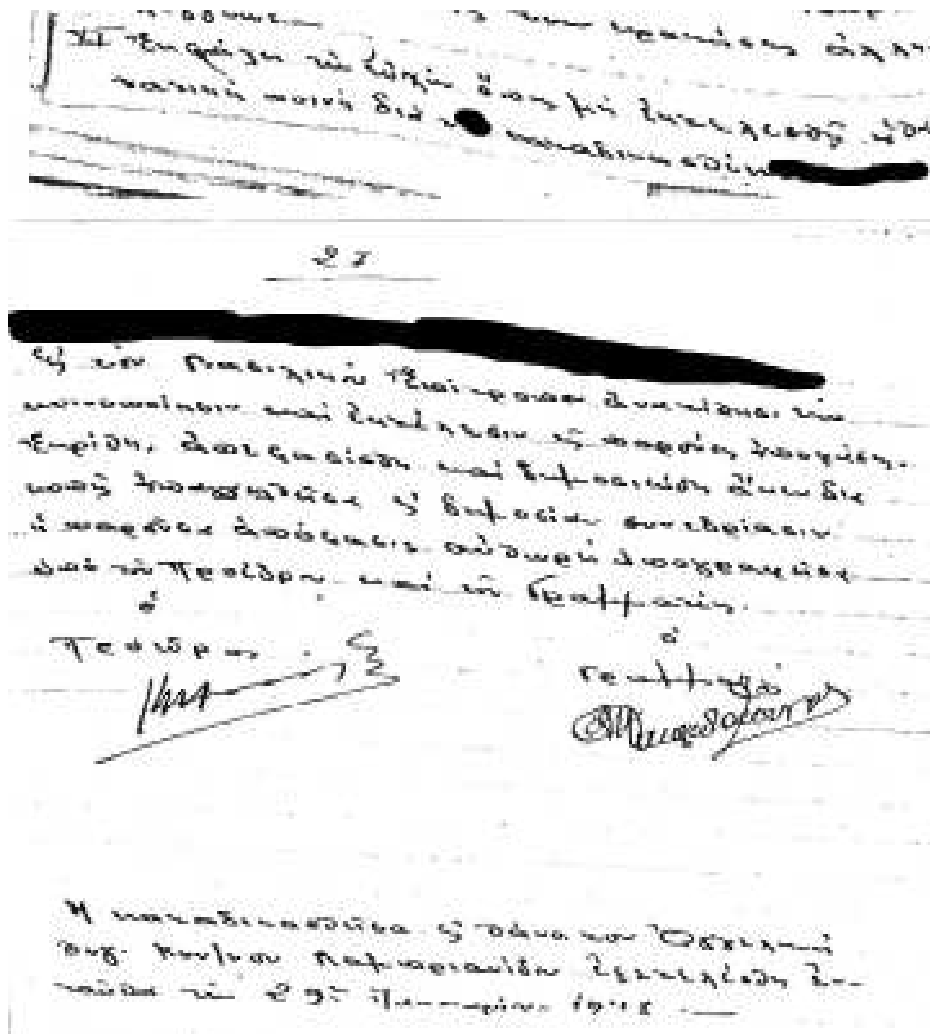
Πολύ αργότερα έπεσε στα χέρια μου η Κομμουνιστική Επιθεώρηση όπου η
Ισμήνη Δημητρίου αναφέρεται σαν ηρωίδα.

ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

«Μέσα στο ΚΚΕ διαμορφώθηκαν και αναδείχτηκαν μαζί με τους ήρωες και
οι ηρωίδες: Η Ηλέκτρα Αποστόλου, η Ειρήνη Γκίνη, η Παναγιώτα Σταθοπού-
λου, η Μάρω Μάστρακα, η Ευαγγελία Κουσσάντζα, η Ισμήνη Σιδηροπούλου, η
Ασπασία Δασκαλοπούλου, η Ισμήνη Δημητρίου, η Αθηνά Μπενέκου, η γιαγιά
Βαΐτσα, η Κούλα Ελευθεριάδου, η Ελευθερία Ιωαννίδου, οι αδελφές Αθανασία
και Λυδία Καλαϊτζίδου, η Κατίνα Παπαδιαμαντοπούλου, η Μαρία Ρέππα, η Γε-
ωργία Πολυγένους και άλλες επώνυμες και πάρα πολλές ανώνυμες».

Στο μυαλό μου εμφανίστηκαν οι μορφές του Μανόλη Παντελεμίδη, του
Τούση, του Σαρκίς, του Στέφου, του Γιώργου Αθανασιάδη, του Μουτεσίδη, της

Δημητρίου και τόσων άλλων. Κάποιοι άνθρωποι μπορούν και ξεπερνούν τα ανθρώπινα όρια. Δεν γνωρίζω πώς, ακόμη και τώρα! Ίσως η συνείδηση, ίσως το αίσθημα του χρέους, η συντροφικότητα, η αγάπη για προσφορά ίσως και όλα μαζί. Οι περισσότεροι όμως στριφογυρνάμε γύρω από τον εαυτό μας και ζαλισμένοι χανόμαστε οριστικά, ξεχασμένοι. Δεν κατηγορώ πιά κανέναν. Πέρασαν ήδη τόσα χρόνια. Πέρασε ο χρόνος κατά τον οποίο θα μπορούσα να βγάλω δημόσια συμπεράσματα. Τις αποκαλυπτικές λεπτομέρειες εκείνης της δίκης τις κρατώ για τον εαυτό μου χωρίς να με πληγώνουν πιά.

Από τους 18 που δικάστηκαμε σ' εκείνο το δικαστήριο: 1) Τρεις αθώωθηκαν, ένας εξ αυτών με ακριβώς τις ίδιες κατηγορίες μ'εμένα!!! 2) Επτά καταδικαστήκαμε σε 20 χρόνια φυλακή (εμένα με ψήφους 4-1). 3) Ένας σε ισόβια και 4) Επτά καταδικάστηκαν σε θάνατο.

Από τους επτά καταδικασμένους σε θάνατο εκτελέστηκε στις 29 Ιανουαρίου 1948 η Αγγελική Λαμπριανίδου στον γνωστό πιά τόπο εκτέλεσης στην Δράμα.

Οι υποθέσεις 12 καταδικασμένων σε εκείνη την δίκη, από τους 14, πέρασαν από αναθεωρητικό δικαστήριο στις 25 Ιουνίου του 1952 και αποφυλακιστήκαμε 7, άλλοι με αθωωτική απόφαση και άλλοι με μείωση των ποινών τους και αναστολή εκτέλεσης του υπολοίπου. Για τους άλλους 5 συνεχίστηκε η φυλάκιση τους, δεν ξέρω για πόσο, με μειωμένες ποινές.

Δεκατέσσερεις λοιπόν έπρεπε να εξεταστούν στο αναθεωρητικό δικαστήριο, 12 εξετάστηκαν, έλειπαν 2. Δεν ενδιαφέρθηκα άλλο για αυτούς.

Πολλές φορές δεν θέλω να θυμάμαι. Όταν δεν έχω αναμνήσεις είμαι ξένοιαστος. Όταν δεν έχω παρελθόν νομίζω πως τώρα αρχίζω να ζω. Όταν στρέφω τα μάτια μου πίσω και δεν έχω τίποτα να δω, παρά μια θάλασσα να λάμπει ή ένα κάμπο με χωριά, μουσκώνει μέσα μου χαρά, η ακριβή μου χαρά. Δύσκολα χρόνια. Ο φόβος του θανάτου ξεπερνά την λογική, αυτήν που διαφεντεύεται από την συνείδηση και τα περισσότερα χάνονται. Τελικά μάλλον αυτή η συνείδηση είναι που κρατά μέχρι τέλους όρθιους λίγους ανθρώπους, αυτούς που οι υπόλοιποι τους χαρακτηρίζουν κάποτε ήρωες.

Η δίκη μας λοιπόν στο Έκτακτο Στρατοδικείο της Δράμας είχε περατωθεί μια από τις μέρες του Ιανουαρίου 1948. Ήμουν τότε είκοσι χρονών, μόλις δηλαδή είχα μπει στα είκοσι. Βρισκόμασταν αρκετοί στο εδώλιο, 18 άτομα, άνδρες, γυναίκες και παιδιά ακόμη. Ακόμα ύστερα από τόσα χρόνια, εξήντα και διερωτώμαι, γιατί δικάστηκα μαζί μ' αυτούς τους ανθρώπους; Γιατί το χαρτί της δικογραφίας τύλιξε τόσο άσχετους μεταξύ τους ανθρώπους; και τους οδήγησε στην τραγική εκείνη περιπέτεια; Ποια σχέση είχα εγώ με το θαυμάσιο και πανέμορφο κορίτσι, την Κούλα την Πεζοδρόμου; Με τον Κερτίκογλου τον Χαράλαμπο, έναν καλόκαρδο καπνεργάτη της παλιάς εκείνης φρουράς του καπνεργατικού κινήματος που έσφυζε προπολεμικά στη Δράμα; Ποτέ μου δεν τους είχα συναντήσει και ποτέ μου δεν ανήκα σε οργάνωση μαζί τους. Γιατί λοιπόν καθίσαμε δίπλα-δίπλα στο εδώλιο του φοβερού εκείνου Στρατοδικείου

που αποφάσισε συνεδριάζοντας να στείλει κάποιους από μας στον άλλο κόσμο κι άλλους τόσους στα σίδερα;

Η κρίση της ανείπωτης εκείνης δοκιμασίας είχε περάσει· η δοκιμασία όμως παρέμενε. Το φάσμα της μεταγωγής πλανιόταν πάνω μας. Οι Φυλακές της Δράμας λεγόντουσαν κείνο τον καιρό «χώρος κράτησης υποδίκων Έκτακτου Στρατοδικείου». Προσδιοριζόταν η δικάσιμος, γινόταν η δίκη κι αν δεν πήγαινε κάποιος σε τρεις μέρες στο συνήθη τόπο των εκτελέσεων –τόσο διάστημα προβλεπόταν για τα νόμιμα– έπρεπε να φύγει σε φυλακές εγκληματικές. Έτσι χαρακτηρίζονταν τότε οι φυλακές της Κέρκυρας, της Κεφαλονιάς, της Αίγινας, του Ιτζεδίν και άλλες. Οι επτά θανατοποινίτες έφυγαν μιάν αυγή. Η εκτέλεση της ποινής των έξι από παρεμβάσεις προσωπικοτήτων της Δράμας είχε ανασταλεί. Θα ελεγχόταν αίτηση χάριτος που οι δικηγόροι τους είχαν υποβάλει στο λεγόμενο Συμβούλιο Χαρίτων στην Αθήνα, όπως λεγόταν. Εγώ ξέρω πως ο πατέρας μου εκείνη την περίοδο δανείστηκε κάποιες λίρες από τον γείτονα του, τότε, Σάκη Τσίγγα. Στην αρχή του Απριλίου ανακοινώθηκε και η δική μου μεταγωγή· δική μου κι ενός άλλου από το χωριό Κουδούνια της Δράμας του οποίου ξέχασα το όνομα. Εμείς θα πηγαίναμε στην Φυλακή Ανηλίκων Κηφισιάς που κατ' ευφημισμό λεγόταν «Σωφρονιστικό Κατάστημα Ανηλίκων».

Απρίλιος 1948. Φύγαμε από την Φυλακή της Δράμας πρωί με το τρένο. Ήμουν δεμένος μ' έναν συνομήλικό μου από τα Κουδούνια Δράμας. Πιάστηκε στο Τσάλταγ από τις παραστρατιωτικές ομάδες του Αντών Τσαούς. Δεν θυμάμαι, νομίζω σώθηκε, γιατί ήταν ανήλικος. Μου αφηγήθηκε πώς τον πιάσανε, λίγο πιο πέρα πίσω από θάμνους, εκτέλεσαν με μαχαίρι ένα σύντροφό του μαχητή, ώριμης ηλικίας που πιάστηκαν μαζί. Άκουγε τις ατελείωτες επιθανάτιες φωνές του! Ήταν σαν να τις άκουγα κι εγώ εκείνη την στιγμή της αφήγησης. Ήταν

ταραγμένος και καταδικασμένος σε ισόβια δεσμά από το Έκτακτο Στρατοδικείο της Δράμας. Προορισμός μας ήταν οι Φυλακές Ανηλίκων Κηφισιάς, επίσημη ονομασία «Σωφρονιστικό κατάστημα ανηλίκων Κηφισιάς». Προς το μεσημέρι φτάσαμε στην Θεσσαλονίκη χωρίς απρόοπτα. Λέω χωρίς απρόοπτα γιατί συνέβαινε τότε- τότε από το Μπέλες στην περιοχή Μουριές να ρίχνουν βλήματα πυροβολικού οι μαχητές του Δ.Σ στα διερχόμενα τρένα –περιοχή στρατοκρατούμενη-. Τα τρένα την διέσχιζαν με φρουρά στρατιωτών· ήταν και βαγόνι με θωρακισμένο ταχυβόλο. Ένα κλίμα εγρήγορσης και άγχους ήταν διάχυτο σ' όλη τη διαδρομή κι ιδιαίτερα στους σταθμούς όπου για λίγα λεπτά στάθμευε το τρένο. Πολίτες των ΜΑΥ μόνο, χωροφύλακες και στρατιώτες περιφερόντουσαν οπλισμένοι. Την ώρα που φτάσαμε στο σιδηροδρομικό σταθμό Θεσσαλονίκης έφτασε κι ένα τρένο από Δυτική Μακεδονία με τραυματίες στρατιώτες, που δεν ξέρω γιατί μου φάνηκαν σαν να στέναζαν και να μοιρολογούσαν. Οι χωροφύλακες που μας περίμεναν φαινόντουσαν ταραγμένοι, εκνευρισμένοι, βιαστικοί· εμείς δεμένοι όλοι σε μια γωνιά και οι χωροφύλακες να φωνάζουν, να απειλούν και να βρίζουν. Ήταν μια στιγμή κρίσιμη για μας που την περάσαμε με την γρήγορη άφιξη των αυτοκινήτων του Τμήματος Μεταγωγών Θεσσαλονίκης. Μας παρέλαβαν και μας οδήγησαν στα υπόγεια του τμήματος όπου πολλοί αγωνιστές περίμεναν ή να μεταχθούν ή να οδηγηθούν στις φυλακές του Επταπυργίου ή στο Έκτακτο Στρατοδικείο για να δικαστούν. Εκεί συναντηθήκαμε με τον Χάρη Παπαδόπουλο από την Δράμα. Ήταν οικογενειακός φίλος, γείτονας και ερχόταν τότε κι έπαιρνε συνδρομή από τον πατέρα μου για το κόμμα. Ψαράς το επάγγελμα, παλιό κομματικό στέλεχος, ιδεολόγος, αμετακίνητος, πιστός στις αρχές του, με απόλυτη αίσθηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του χρέους. Μείναμε εκεί· συζητήσαμε μαζί αρκετή ώρα. Διατηρούσε υψηλό φρόνημα παρ' όλο που γνώριζε ποια θα είναι η απόφαση του Στρατοδικείου που πλησίαζε. Ήταν ο ακέραιος Χάρης· ήταν η ταύτιση αρχών και προσωπικότητας! Γενναίοι σαν τον Χάρη λαμπρύνουν την άθλια καθημερινότητα και δίνουν μια άλλη διάσταση στο ανθρώπινο γίνεσθαι. Εγώ σε τρεις μέρες έφυγα με πλοίο για τον Πειραιά κι όπως έμαθα πολύ αργά ο Χάρης μ' άλλους έξι συντρόφους του εκτελέστηκε στο Επταπύργιο της Θεσσαλονίκης, την αυγή της 15^{ης} Ιουλίου 1948. Τον Ιανουάριο του 1990 πέθανε και η γυναίκα του η Βάσω η οποία έμενε στην Δράμα. Στην διάρκεια της κατοχής και ως το 1948 είχε αναπτύξει σημαντική

δράση κρύβοντας στο σπίτι της διωκόμενα στελέχη περασμένα στην παρανομία και αγωνιστές.

Θεοχάρης Παπαδόπουλος

*Τον είδα τον Απρίλη του 1948 τον Χάρη
στα κρατητήρια του τμήματος Μεταγωγών Θεσσαλονίκης.
Ήταν θεόρατος, αρχοντικός, γενναίος,
κυριευμένος απ' την πίστη.
Θα δικαζόταν στο Έκτακτο Στρατοδικείο.
Σε μιαγωνιά τα είπαμε μαζί·
ήταν τα σπίτια μας κοντά στην Δράμα.
Παλιός κομμουνιστής ήταν εκείνος
και γω στα πρώτα βήματα.
Δυό μέρες έμεινα εκεί.
Έμαθα, τον εκτέλεσαν τον Χάρη.*

Ο Χάρης Παπαδόπουλος από τα Κοτύωρα του Πόντου ήρθε πρόσφυγας στην Δραπετσώνα το 1923. Μετά εγκαταστάθηκε στη Δράμα. Άσκησε συγκεκριμένο επάγγελμα της αγοράς, το ιδεολογικό πάθος όμως τον είχε κυριεύσει ολότελα με αποτέλεσμα να οδηγηθεί στο εκτελεστικό απόσπασμα.

Από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης μας έβαλαν στο πλοίο «Αλεξανδρούπολις», παλιά Αγγλική κορβέτα παροπλισμένη. Τώρα εκτελούσε ακτοπλοϊκά ταξίδια αντικαθιστώντας το « Χειμάρα » που βούλιαξε πριν από ένα χρόνο και πήρε στον βυθό τετρακόσιες περίπου ψυχές, μαζί και την Ελένη Ματσαβίδου από τα Κυβέλεια και τον Νίκο Ζουγουρτζή παλιό κομμουνιστή από την Δράμα που καταδικάστηκαν σε εξορία. Φύγαμε λοιπόν από το λιμάνι της Θεσσαλονίκης μεσημέρι, μας έριξαν στο κατάστρωμα δύο-δύο δεμένους με χειροπέδες. Ένας ήλιος λαμπρός φωτίζε τα πάντα γύρω μας. Σβήνει από τα μάτια μας απλωμένη ως τα κάστρα η Θεσσαλονίκη καθώς απομακρυνόμαστε προς το Αιγαίο. Ένας γλυκύτατος Απρίλης που δεν τον ξέχασα ποτέ μου κι ας ήταν ο πιο δραματικός από τους τέσσερεις των αδυσώπητων εκείνων χρόνων. Πηγαίναμε· πού άραγε; Άγνωστο. Εμείς για την Κηφισιά, τα τέσσερα κορίτσια από την Βέροια για το Τρίκερι, άλλοι για τα Γιούρα. Ο Όλυμπος πέρα φωτίζει τα Πιέρια. Οι κορυφές του ακόμα χιονισμένες και πιο πέρα το γραφικό και ανάλαφρο Πήλιο. Ο ήλιος

έγερνε προς τη δύση, όλα ήταν μια σωστή μελωδία. Το μάτι πλέει στα πανίσχυρα βάθη κι ο άνθρωπος ξυπνάει μέσα μας. Το ζεστό συναίσθημα σαλεύει κρυφό, όπως το μικροσκοπικό έντομο στην καρδιά του αγριολούλουδου. Οι καιροί απαιτούν σκληρότητα. Κι όμως η καρδιά κυριεύει. Υπόψη είναι άνοιξη και μείς οι δεσμώτες την νιώθουμε· κι είναι δικαίωμα μας να την νιώθουμε· κι είναι φυσικό να τη νιώθουμε. Με τα κορίτσια από τη Βέροια τραγουδάμε « Με το πλοίο που σε πήρε συλλογίσου ταξιδεύει και η σκέψη μου μαζί σου». Ανάμνηση τρυφερή. Ο ήλιος γέρνει, ο αγέρας κοπάζει κι αρχίζει η νύχτα να γλιστράει, να παίρνει μια-μια τις γραμμές του ορίζοντα, να βαθαίνει το μυστήριο γύρω μας. Ποιος ξέρει τι άφηναν πίσω τους; Απλά κορίτσια φαινότουσαν, πτωχικά ντυμένα, ακόμα και ο γεμάτος σάκος τους ήταν πρόχειρα καμωμένος. Τραγουδούσαν όμως τόσο νοσταλγικά... καμιά χαραγή χαμόγελου δεν έσπαγε στο νεανικό τους πρόσωπο. "Όταν θα τελείωναν οι περιπέτειες και αν θα δινόταν ευκαιρία θα πήγαινα στην Βέροια να τις βρω. Θα κάμναμε περίπατο και θα αναπλάθαμε τις στιγμές του πλοίου.

Τι να' γιναν, αλήθεια τα ευγενικά εκείνα κορίτσια; Οι στιγμές που ακολούθησαν ήταν φοβερές! Τις άντεξαν; Βρήκαν την ελευθερία τους; Πραγματοποίησαν το όνειρο της αγάπης; Ποιος να μου το λεγε! Πέρασαν τόσα χρόνια από κείνη την ώρα. Τις αποχαιρέτησα στο λιμάνι του Πειραιά, όπου μας πήγαν. Φυγές, λοιπόν και τίποτε άλλο. Η ζωή του ανθρώπου είναι γεμάτη φυγές. Κρίμα, αλήθεια, να' ναι τόσο όμορφη, τόσο όμορφη η ζωή και νάναι γεμάτη κατάπικρες φυγές.

Απρίλης 1948

*Τι να' γιναν εκείνα τα κορίτσια από την Βέροια;
Μας έβαλαν στο κατάστρωμα του πλοίου μαζί.
Εκείνα πήγαιναν στο Τρίκερι και μεις στην Κηφισιά.
Φάγαμε πάνω στο κατάστρωμα,
όταν το Πήλιο γελούσε αντίκρυ όλο φως και χρώματα
στο λιόγερμα τ' Απρίλη.
Ύστερα τραγουδήσαμε τραγούδι του συρμού:
« Με το πλοίο που σε πήρε, συλλογίσου
ταξιδεύει και η σκέψη μου μαζί σου»*

κι έπεσε η νύχτα.

Γέμισε μ' άστρα το στερέωμα.

Πηγαίναμε τα κορίτσια και μεις στις οδύνες τους τόπους.

Δεν τα ξανάειδα τα κορίτσια εκείνα απ' την Βέροια.

Σ' ένα σάκο βαρύ κουβανούσαν την άνοιξη.

Τραγουδήσαμε πάνω στο πλοίο μια φορά μόνο

και χαθήκαμε πίσω απ' τους μακρινούς λόφους του χρόνου.

Πριν από το μεσημέρι λοιπόν φτάνουμε στο λιμάνι του Πειραιά. Ο Αττικός ήλιος λούζει το λιμάνι με το χρυσό του φως. Στο βάθος αμερικάνικα φορτηγά πλοία, αραγμένα στη σειρά, ξεφόρτωναν στις αποβάθρες πολεμικό υλικό. Δεν είχα πιά αμφιβολία για την εξέλιξη των πολιτικών και πολεμικών πραγμάτων στην Ελλάδα. Ήμουν μικρός στην ηλικία, άπειρος, αλλά είδα την ήττα να φτάνει φορτωμένη στα αμερικάνικα καράβια. Ο Δ.Σ δεν θ' άντεχε πολύ. Είχα δει αντάρτες αιχμαλώτους τους μήνες που προηγήθηκαν, Σεπτέμβριο του 1947 έως τώρα, να φτάνουν στην φυλακή της Δράμας. Γυμνοί, ξυπόλητοι, νησιτικοί, κατάκοποι από τις πορείες, εξουθενωμένοι από την πολύχρονη πάλη και πολλές φορές χτυπημένοι άγρια με υποκόπανους, με βαθιές πληγές στο κεφάλι και στο σώμα τους, να περιμένουν την διαδικασία εγκλεισμού στην φυλακή με τις ανοιχτές πληγές. Τους έβλεπα με σφιχτή καρδιά πίσω από μια σχισμή του παραθύρου. Κομμάτια από το τριχωτό της κεφαλής στο πάτωμα. Πόσο δυσεύρετο είδος έχει γίνει ο ανθρωπισμός; Να έχουν οι μαχητές αυτοί του Δ.Σ άμεση ανάγκη εισαγωγής στο Νοσοκομείο κι αντί τούτου να οδηγούνται σε στυγνή φυλακή ως υπόδικοι με προορισμό το Έκτακτο Στρατοδικείο και την εκτέλεση. Από δω η άνεση, οι πόλεις, τα λιμάνια, τα αεροδρόμια, το χρήμα στα χέρια των δεξιών, από κει η έλλειψη σε άνδρες, υλικά, φάρμακα, τρόφιμα, νοσοκομειακά καταλύματα. Δεν είπα τίποτε πιά σε κανέναν.

Από προπαγανδιστικές εκπομπές, όπως εκείνη η φοβερή της Βορείου Ελλάδας με ονομασία νομίζω «Η Ώρα της Βορείου Ελλάδος» του εθνικιστή Σβολόπουλου η οποία ξεκινούσε πάντα με το «Σας ομιλούν οι από τριών χιλιάδων ετών Έλληνες της Μακεδονίας, της Θράκης και της Ηπείρου » που αντιμετώπιζε τους αντάρτες σαν Σλαβοκίνητους, προσπαθούσα να μάθω που βρίσκεται η κατάσταση.

Από το λιμάνι του Πειραιά μας μετέφεραν στο τμήμα Μεταγωγών του Πειραιά, όπου δεν υπήρχε τόπος να κάτσεις, ήταν γεμάτο κρατουμένους.

Καμία εκτίμηση της αξίας του ανθρώπινου όντος δεν μπορεί να γίνει.

Άλλοι πήγαιναν στην εξορία, άλλοι ερχόντουσαν από κει για να δικαστούν στα Έκτακτα Στρατοδικεία, άλλοι περίμεναν την μεταγωγή τους στις διάφορες φυλακές (Αίγινας, Κέρκυρας, Κεφαλονιάς, Πούρα κ.λ.π). Άλλοι εκτοπίζονταν σε νησιά (Μακρόνησο, Ικαρία, Αι Στράτη, Τρίκερι για τις γυναίκες κ.λ.π). Η κατάσταση εκεί ήταν φρικτή. Μείναμε μόνο δύο μέρες. Ο τόπος προορισμού μας ήταν κοντά, η Κηφισιά. Γλυτώσαμε από εκεί γρήγορα. Μας πήραν λοιπόν και μας πήγαν στις Φυλακές Ανηλίκων Κηφισιάς με την επωνυμία «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ».

Η άφιξη μας εκεί σήμανε αλλαγή τρόπων ζωής. Θα νιώθαμε ότι δεν είμαστε στη ζωή πιά. Μας πήραν τα δικά μας ρούχα, που είχαμε μαζί μας και είχαμε συνηθίσει και μας έδωσαν της φυλακής. Ένα παντελόνι και ένα σακάκι με χακί και κίτρινες ρίγες από ντρίλινο ύφασμα. Τα «τρελλά» όπως τα λέγαμε. Η βάλιτσα μας πετάχτηκε σ' ένα δωμάτιο– αποθήκη και με οδήγησαν στην απομόνωση. Στο υπόγειο αυτό κελί έμεινα περίπου δέκα μέρες. Δεν κατάλαβα γιατί. Ήταν δύο τα δωμάτια αυτά· στο ένα κρατούμενους του είχε ποινικούς, στο άλλο εγώ. Μιλούσαμε φωνάζοντας δυνατά. Προσπαθούσαμε να παρηγορήσει ο ένας τον άλλο στην αναγκαστική εκείνη μόνωση, το ανήλιο « πονηρό»: οι άλλοι ποινικοί έτσι το φώναζαν. Από το μικρό σιδηρόφρακτο παράθυρο που ήταν ψηλά σκαρφαλώνοντας κοίταζα όλη την Κηφισιά. Τους κήπους που ήταν καταπράσινοι. Τα σπίτια της που το ανακαινιστικό μένος των μετέπειτα κερδοσκόπων δεν είχε ακόμη καταστρέψει. Τα πεύκα και τα κυπαρίσσια στον Προφήτη Ηλία που ήταν κτισμένος στο ύψωμα. Την βροχούλα που έφερνε τις τρυφερές μυρωδιές των φύλλων στο κελί μου. Πνοές, ήχοι, τις νύχτες όταν σήμαινε σιωπητήριο και η φυλακή κοιμόταν τον πικρό της ύπνο. Κοίταζα, κοίταζα αχόρταγα και περίμενα να με βγάλουν από το κελί και να με πάνε σε θάλαμο. Να βγω κι εγώ στο προαύλιο όπως τ' άλλα παιδιά, να δω λίγο ήλιο, να περπατήσω. Κρύωνα· κρύωνα πολύ. Φαίνεται ότι εκείνο το κρύωμα μου προκάλεσε τον Ιούνιο υψηλό πυρετό.

Το ιστορικό του οικοδομήματος αυτού δεν το ξέρω. Σήμερα δεν υπάρχει. Στην θέση του έχει ανεγερθεί νεότερικό οικοδόμημα. Κατέλαβε και την έκταση

του προαύλιου χώρου. Ήταν ακριβώς απέναντι από την εκκλησία του Αγίου Δημητρίου στην Κηφισιά, πάνω στον κεντρικό δρόμο. Στα χρόνια 1946-1956 ήταν φυλακή με την επωνυμία «Σωφρονιστικόν Κατάστημα Ανηλίκων» κι όπως κάποιος μπορεί να προσέξει στην φωτογραφία υπάρχει πάνω από την είσοδο η επιγραφή «ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ». Μετά την καταδίκη μου σε εικοσαετή κάθειρξη από το Έκτακτον Στρατοδικείον Δράμας για «συμμετοχή σε ομάδα» –ήταν ένας από τους νομικούς όρους της εποχής, που οδήγησε πολλούς στα εκτελεστικά αποσπάσματα– με μετήγαγαν από τις φυλακές Δράμας στις φυλακές αυτές. Ήμουν τότε 20 χρόνων. Στις επιστολές που έστελνα στο σπίτι μου, στη θέση του αποστολέα έγραφα: Νίκος Κωνσταντινίδης Φυλακές Ανηλίκων Κηφισιάς Αθήνα. Στις φυλακές αυτές παρέμεινα από τον Απρίλιο του 1948 έως τον Φεβρουάριο του 1949, οπότε με μετήγαγαν στις φυλακές Καλαμίου των Χανίων, τις γνωστές ως Ιντζεντίν.

Από τις φυλακές Ανηλίκων Κηφισιάς έβλεπε κάποιος το γραφικό αυτό τοπίο, τον δρόμο που οδηγούσε στη συστάδα δέντρων όπου και η εκκλησία του Προφήτη Ηλία. Από το 1948 κι ως σήμερα πέρασαν πολλά χρόνια και το τοπίο (2008) έχει αλλάξει εντελώς.

Τον Δ/ντή του Σωφρονιστικού Καταστήματος τον έλεγαν Μ. Μπουζάκης. Ήταν υπάλληλος του Υπουργείου Δικαιοσύνης, χωρίς προσόντα, που τελικά βρέθηκε στην Κηφισιά στο τμήμα ανηλίκων στη γνωστή θέση να διευθύνει ένα ίδρυμα όπου η βαθιά γνώση της παιδικής και εφηβικής ψυχολογίας, της κοινωνιολογίας και της παιδαγωγικής πρέπει να αποτελούσαν βασικό κριτήριο καταλληλότητας για τον διευθυντή. Ο Μπουζάκης δεν είχε τίποτε απ' όλα αυτά. Γνώριζε μόνο τον γραφειοκρατικό μηχανισμό, την μελέτη της σχετικής αλληλογραφίας και τη φράση «εκ των ενόντων. Την ευκαιρία ν' ανέβει ιεραρχικά δεν την έχασε. Το εγκληματικό του μένος εκφράστηκε με μια πρακτική φρίκης. Έπιασε καλά το νόημα των

ημερών. Το αίσθημα της μειονεξίας εκδηλώνεται αποκρουστικά όταν βρει θύρα εξόδου. Ο Μπουζάκης πάτησε σε πτώματα, και μάλιστα σε πτώματα νεαρών παιδιών, καλών παιδιών, από έντιμα σπίτια, αγροτικά σπίτια, παιδιών που έπεσαν στη φυλακή θύματα του πολέμου που οι ξένοι για να την καθυποτάξουν επέβαλαν στη χώρα μας. Με ποιο δικαίωμα; Ήταν αμείλικτοι.

Ζητούσε δηλώσεις μετανοίας. Ζητούσε έμπρακτη μετάνοια, όχι ο ίδιος, είχε ομάδα βασανιστών για αυτό. Ζητούσε να τραγουδούν τα παιδιά «εθνικά» τραγούδια. Ζητούσε να επιτίθενται στα παιδιά που δεν έσπαζαν και να τα ξυλοκοπούν άγρια. Ζητούσε να χαφιεδίζουν, ζητούσε κι επέτρεπε κι άλλα. Από το καλοκαίρι του 1948 κι ως τον Γενάρη οργίασε. Εξαπέλυσε εναντίον των απροστάτευτων παιδιών τους βρώμικους συνεργάτες του. Ένας Λεμπέσης που παρίστανε τον τεχνικό στη Φυλακή και γύριζε ελεύθερος, πρώην ποινικός και πιθανόν ναρκομανής. Άλλοι δικασμένοι καταδότες, όπως ο εγκληματίας Σγούρας που τον είχε και δούλευε στη γραμματεία της φυλακής, γνωστός μασκοφόρος από το μπλόκο της Κοκκινιάς, ο Καρδαμίτσας, ο Σκίζας, ο Βάλλις και άλλοι που δεν τους θυμάμαι. Μια ομάδα αλητών, προδοτών, βασανιστών ήταν οι συνεργάτες του Μπουζάκη. Η Κηφισιά ήταν το νεκροταφείο του Μπουζάκη. Στέναζε κάθε νύχτα από τα βασανιστήρια. Κανένα παιδί δεν άντεξε, όλα έσπασαν, όλα έκαναν δηλώσεις μετανοίας, όλα τραγούδησαν «εθνικά» τραγούδια για να δείξουν έμπρακτα τη μετάνοια τους. Απαίσιοι καιροί. Ο Μπουζάκης πέτυχε. Η προαγωγή του ήρθε απότομα. Έγινε Διευθυντής στις φυλακές Γιούρας όπου εκείνη την εποχή δεν είχε πολλούς κρατούμενους. Μένανε στη σκηνή, κάτω από τον ήλιο, μέσα στον αέρα του πελάγου που δεν σταματούσε, χωρίς νερό. Το νησί ήταν άνυδρο. Το νερό ερχόταν από τη Σύρο με βυτιοφόρο. Εκεί λοιπόν στη κόλαση του στρατοπέδου αυτού έστειλαν τον Μπουζάκη οι άνθρωποι του Υπουργείου Δικαιοσύνης για να επιβάλλει την αδυσώπητη ζωή της Κηφισιάς. Εκεί όμως δεν τα κατάφερε. Εκεί δεν είχε να κάνει με απροστάτευτους ανήλικους. Δεν ξέρω μετά τι απόγινε. Δεν ρώτησα ποτέ γι' αυτόν. Δεν ξέρω αν εκμυστηρεύτηκε στα παιδιά του τις αναμνήσεις του από τους βασανισμούς και τις κακοποιήσεις τίμιων παιδιών που έπεσαν στα βάνανυσα χέρια του. Δεν ξέρω...

Με συγκρατούμένους μου στις Φυλακές Ανηλίκων Κηφισιάς (1948)
Αριστερά: Άγνωστος, Αδαμόπουλος Αλέκος από Νέα Σμύρνη, Νίκος Κωνσταντι-
νίδης από Δράμα, Κορωναίος από Πειραιά, Πετροπουλάκης, Μεταξάς από Βόλο.
Έξω από τα κάγκελα ο Ασπράκης από την Κω.

Γυρίζοντας ύστερα από χρόνια με τα φτερά της φαντασίας έγραψα:

Εκείνο τον Απρίλη τα σύννεφα επέμεναν.

Ο Υμηττός, το Αιγάλεω, η Πεντέλη ήταν τυλιγμένα στην αχλή.

Κρυώναμε πολύ.

Στην Κηφισιά δεν άλλαξε όμως τίποτε.

Στους φράχτες περιδιάβαινε ή άνοξη.

Τα κορίτσια τραγουδούσαν στους δρόμους,

όταν επέστρεφαν τη νύχτα.

Η Αννούλα περνούσε τακτικά, πρωί και βράδυ.

Αναμονής μειλίχιες ώρες–

Διαστήματα χλωμής ανάπαυλας.

Ύστερα χάθηκε η Αννούλα

στη μεγάλη διάσταση του χρόνου.

*Κανείς δεν ρώτησε για το σπιτάκι
με την κρήνη, με τη μουριά, με τις πρασιές.
Ο δρόμος ήταν ατελείωτος... ανηφορικός.*

Ήταν Απρίλιος του 1948. Η συμβολική φράση στο ποίημα «τα σύννεφα επέμεναν» υποδηλώνει την έξαρση της εμφύλιας διαμάχης, με τους αμέτρητους νεκρούς. Συναφής και η εικόνα των βουνών της Αττικής προς τα συντελούμενα γεγονότα. Η λέξη «κρυώναμε» υποδηλώνει την κατάσταση στην φυλακή Ανηλίκων Κηφισιάς όπου ήμουν κρατούμενος. Η φυλακή ήταν πάνω στον κεντρικό δρόμο της Κηφισιάς. Ήταν ένα παλιό κτίριο που το μετασκεύασαν σε φυλακή. Από την άλλη πλευρά ένα τοπίο χαρμόσυνο με θάμνους, δέντρα, φράχτες, με εξοχικές κατοικίες. Άνοιξη κι ήταν όλα ντυμένα στο πράσινο. Πότε πότε περνούσαν παρέες κοριτσιών έξω από τον δρόμο την νύχτα τραγουδώντας. Κλεισμένοι στους θαλάμους ακούγαμε τις φωνές και το τραγούδι τους. Κοντά στη φυλακή ήταν ένα μικρό σπίτι με μια μουριά στον κήπο, με μια κρήνη και παρτέρια με λουλούδια. Στο σπίτι εκείνο έμενε μια οικογένεια με δυο νεαρά κορίτσια. Το μεγαλύτερο έμαθα ότι το έλεγαν Αννούλα. Η Αννούλα περνούσε από τον δρόμο τρεις και τέσσερις φορές την μέρα, για να πάει στην αγορά της Κηφισιάς μ' ένα πεπάτημα ανάλαφρο σαν πεταλούδα. Εμείς πίσω από τα σίδερα την κοιτούσαμε.

Το σπιτάκι της Αννούλας στην Κηφισιά, όπως το βλέπαμε απ' την φυλακή.

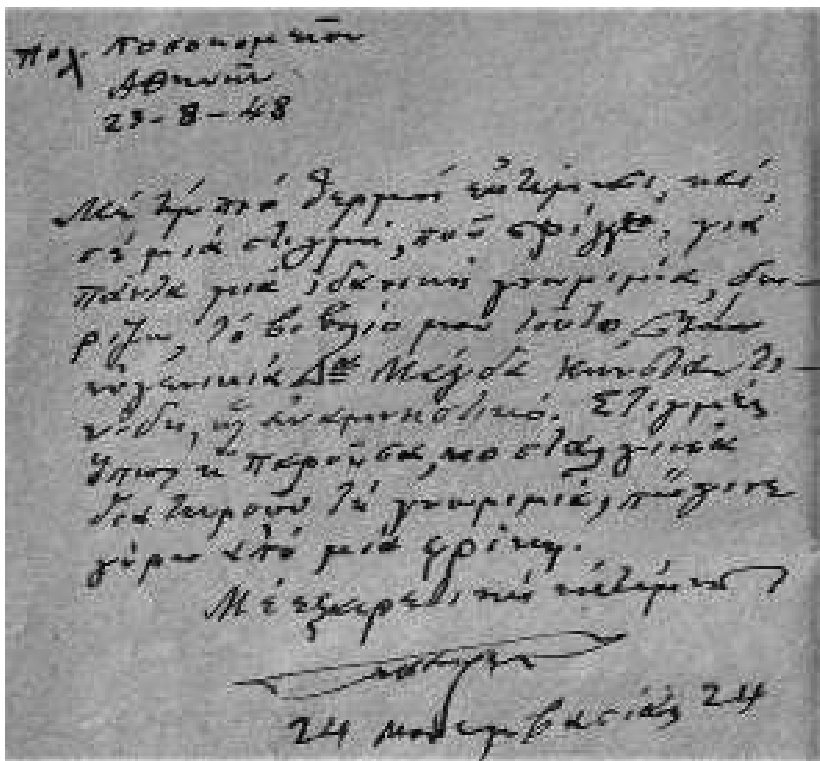
Το 1948 το καλοκαίρι κρατούμενος στις φυλακές ανηλίκων Κηφισιάς αρρώστησα από πλευρίτιδα. Μέρα και νύχτα μ' έκαιγε υψηλός πυρετός. Με μετέφεραν στο αναρρωτήριο της φυλακής. Ο γιατρός, αν θυμάμαι καλά, λεγόταν Πολυζωγόπουλος. Ήταν ένας εξαιρετος άνθρωπος, λιγόλογος, συγκαταβατικός κι ευγενέστατος στους τρόπους. Ερχόταν στη φυλακή να κάνει την επίσκεψή του ντυμένος άψογα και ' γω τον έβλεπα και θαύμαζα την ευπρέπεια του. Πέρασαν από τότε εξήντα ολόκληρα χρόνια και η μνήμη έτσι πάντα τον φέρνει μπροστά μου. Με φρόντισε, γνωμάτευσε ότι έπρεπε να μεταφερθώ σε νοσοκομείο. Έτσι με μετέφεραν στο Δημοτικό Νοσοκομείο ΕΛΠΙΣ στην Αθήνα –σήμερα Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων– στον θάλαμο κρατουμένων, όπου παρέμεινα νοσηλεύόμενος δύο μήνες, τον Ιούλιο και τον Αύγουστο. Η δημιουργία υγρού και η ανάγκη να αφαιρεθεί το υγρό αυτό καθυστέρησε τη νοσηλεία μου.

Εκεί συνάντησα κάποιους επώνυμους με δραστηριότητες στη Διάρκεια της γερμανικής κατοχής, που μετά την φυγή των Γερμανών καταδικάστηκαν ως δοσίλογοι. Ένα κύριο εκπληκτικά ευτραφή και φοβερό στα γεύματα, λεγόταν Ναούμ. Δίπλα μου δεξιά ήταν το κρεβάτι του Γερμανού Ντέντερ. Έτρωγε πολύ τα γλυκά που εμείς στην Ελλάδα τα λέμε του κουταλιού. Κάθε που ερχόταν η γυναίκα του, του έφερνε κι ένα γεμάτο βάζο. Μου παραπονέθηκε με πίκρα κάποια στιγμή, γιατί η Γερμανία έκανε δύο πολέμους και τους έχασε. Είχε αρμοδιότητες κατά την κατοχή σε θέματα βιομηχανικής παραγωγής και τροφοδοσίας στρατευμάτων

κατοχής, αν θυμάμαι καλά. Αριστερά μου ήταν το κρεβάτι μιας άλλης εξέχουσας προσωπικότητας του Καραπάνου, υπουργού Υγιεινής στην κατοχική κυβέρνηση Ράλλη. Ήταν περασμένης ηλικίας άνθρωπος και γκρίνιαζε πάντοτε στην κόρη του, που τον επισκεπτόταν, μια ψηλή, πολύ όμορφη και κομψά ντυμένη δεσποινίδα. Σε κάποια στιγμή μου είπε πως έχω όλα τα χαρακτηριστικά εγκληματία. Το δείχνουν τα μαύρα μαλλιά, τα κατεβασμένα στο μέτωπο. Δεν το ήξερα, το έμαθα τότε!

Λίγο πιο πέρα ήταν το κρεβάτι του Ντίνου Μαυρεπή δημοσιογράφου, συγγραφέα και ποιητή. Δεν έμαθα ποια κατηγορία τον βάραινε. Τα παλιά χρόνια ήταν φανατικός οπαδός του Ίωνα Δραγούμη· του αφιερώνει ένα βιβλίο του. Την εποχή του Διχασμού φυλακίστηκε από τους Βενιζελικούς. Το αφηγείται ο ίδιος στο βιβλίο του «Θνειρεμένες αλήθειες» (1922), το αφιερωμένο στον Ίωνα Δραγούμη. Τούτο το βιβλίο το χάρισε τιμητικά στην αδελφή μου, που με επισκεπτόταν στο νοσοκομείο κι έτυχε να γνωριστούν.

Ήταν ευφυέστατος άνθρωπος, πνευματικά ανήσυχος και γενικά κινητική φυσιογνωμία παρά την προχωρημένη ηλικία. Έγραφε στίχους με μεγάλη ευχέρεια κι απορώ, γιατί δεν ασχολήθηκε με την ποίηση πιο ζεστά παράλληλα με τη δημοσιογραφία. Θα μπορούσε άνετα να πάρει μια θέση στον ελληνικό Παρνασσό αυτός ο τόσο άξιος τεχνίτης του στίχου. Τόσοι και τόσοι άσχετοι ασχολήθηκαν και πρόβαλαν αξιώσεις αναγνώρισης. Έμαθε τ' όνομά μου, δημιουργήθηκε ανάμεσά μας σχέση συναδέλφωσης (κρατούμενος εγώ, κρατούμενος και κείνος) και σε κάποια στιγμή σύνθεσε με τ' αρχικά του ονόματος μου ακροστιχίδα. Τον έβλεπα να γράφει καθισμένος στο κρεβάτι του και δε φανταζόμουν ποτέ ότι από εκείνη την τόσο έκδηλη προχειρότητα θα έβγαине ένα τέλειο απ' όλες τις πλευρές ποίημα. Τούτη ήταν η πρώτη φορά που με τόση αμεσότητα ερχόμουν σ' επαφή με την ποίηση. Την θεωρώ ακόμα και τώρα μεγάλη στιγμή.

Ακροστιχίδα

*Να! Τώρα μες στην σκέψη σου, ο όλεθρος φωλιάζει
Ίσως θα 'ναι στην ζήση σου φρικτός παντοτινά
Κακόδοξος ανάμνησις, αληθινό μαράζι
Ολόψυχο, στο βίο σου, πάντα θα τριγυρνά...
Συνυφασμένο και αυτό με μια αδυναμία
Αγιάτρευτη, κι επίμονα, αυτή σε κυβερνά
Καθάρια είσαι υπόσταση, μα μια φιλοτιμία
Ως πλάνα σε παρέσυρε σε μύρια δεινά...
Να μη χαρώ την πείρα μου, μια τέτοια καλοσύνη
Στα χρόνια μου δεν γνώρισα, μ' ευγένεια φαρδιά
Τάσεις έχει καλόγνωμες και στην ψυχή του κλείνει
Αίσθημα λεπτεπίλεπτο κι απέραντη καρδιά...
Νιόβγαλτος όταν ευρεθείς σε τέτοια κοινωνία
Την υψηλή αποστολή, κι αν έχεις για σκοπό
Ίχνος δεν μένει μέσα σου. Σωστή αμυχανία.
Νεκρώνει κάθε σου ροπή, κάθε αγνό καρπό...
Ίσως του κόσμου η στροφή μας δίνει τέτοια μοίρα.
Δεν ημπορεί ο στίχος μου αυτό να σας το πει.
Η τωρινή συσκότισης μοιάζει με μια πλημμύρα
Συνολική που άρπαξε όλα... Και την ντροπή.*

Ντίνος Μαυρέτης, Συγγραφέας-Αθήναι 1948

**ΟΝΕΙΡΕΜΕΝΕΣ
ΑΛΗΘΕΙΕΣ**

ΑΘΗΝΑΙ
1922

Στον ίδιο θάλαμο γνώρισα και τον Σωτήρη, έναν νεαρό μαχητή του Δ.Σ από την Κόρινθο στο 6^ο Σύνταγμα. Είχε πάθει μηνιγγίτιδα. Όταν τον έφεραν στο Νοσοκομείο ήταν να πεθάνει, αλλά σιγά -σιγά, μετά από πολλές μέρες, άρχισε να κινείται, να ζωντανεύει, άνοιξε τα μάτια του, χαμογέλασε. Ήταν 18 χρονών. Πιάσαμε φιλία.

Την είσοδο του θαλάμου φύλαγε στρατιώτης από τα Χανιά, ο Βασίλης. Δεν τον λησμόνησα ποτέ μου. Σε μένα και τον Σωτήρη έδειχνε μεγάλη συμπάθεια, ίσως επειδή είμασταν συνομήλικοι.

Θάλαμος κρατουμένων

*Δεκαοκτώ ήταν χρόνων ο Σωτήρης,
αντάρτης του ΕΛΑΣ.*

Τον έφεραν εκεί με μηνιγγίτιδα.

*Την πόρτα φύλαγε σκοπός από την Κρήτη,
τον έλεγαν Βασίλη –Καλή του ώρα–*

Έκαμνε κάθε τι για να μας δείξει την αγάπη του.

Καθόλου δεν μιλούσε ο Σωτήρης.

Ήταν για να πεθάνει όπως λέγανε,

και γω κατάκοιτος με πυρετούς στο πλάγι.

Σαράντα μέρες πέρασαν χωρίς να πούμε λέξη.

Τον Αύγουστο του 1948 η υγεία μου αποκαταστάθηκε και επέστρεψα στο αναρρωτήριο των φυλακών Ανηλίκων Κηφισιάς σύμφωνα με γραπτή σύσταση του ιατρού του νοσοκομείου ΕΛΠΙΣ για αποθεραπεία. Τον επόμενο μήνα μ' εντολή του γιατρού των Φυλακών Πολυζωγόπουλου πήγα σε θάλαμο. Τα παιδιά με δέχτηκαν εγκάρδια και μ' ευχήθηκαν περαστικά. Τύχη μου αγαθή ήταν να συναντήσω εκεί την ποίηση για δεύτερη φορά. Γνωρίζουμε στο διάβα κάποιους ανθρώπους, μετά οι άνθρωποι αυτοί χάνονται και δεν τους βλέπουμε ποτέ ξανά .Τα χρόνια περνούν και η μνήμη χαρτί που δεν ξεθωριάζει -κρατεί ολοζώντανη την εικόνα τους. Στιγμές που χαράχτηκαν, στιγμές που σημάδεψαν τη ζωή, που ακολούθησαν τη ζωή, λες και ήταν χθες.

Αριθ. Πρωτ. 1881

Διακ. 1213

Π Ι Σ Τ Ο Π Ο Ι Η Τ Ι Κ Ο Ν

Πιστοποιούμεν ὅτι, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πρὸς
ἡμῖν τηρουμένων βιβλίων καὶ κατ' ἄ ἐγνώρισεν ἡμῖν
ἡ Ι. Παθολογικὴ Κλινικὴ, ὁκράτουμένου, Νικολ. Κωνσταν-
τινίδου, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ὑφ' ἡμῶν Δημοτικὸν Νοσοκομ.,
ἡ "Βλπίς", πρὸς νοσηλείαν, τὴν 18/8/48, πάσχων ἐκ
ἐξιδρωματικῆς πλευριτίδος.

Ἐξῆλθε τὴν 24/8/48.

Τῇ αἰτήσῃ του χορηγεῖται τὸ παρὸν πιστοποιη-
τικόν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28ῃ Αὐγούστου 1948

Ὁ Γενικὸς Διευθυντής

Πιστοποιητικό όπου εμφανίζεται ο χρόνος παραμονής μου στο νοσοκομείο ΕΛΠΙΣ

МАСТЕР-КАРНИКИ
АВТО. КОПИИ Г. КРИПАН

Βεβαίως

βεβαιώσει, ἐν ᾧ κεκρωμένος Νικόλαος
Κωνσταντίνος ἐνοσηρώθη καὶ ἤντη 200
18 ἰουνίου μέχρι 23 ἰουλίου, πέραν 3
λείστερας ἐξιδρωματικῆς πηρείας.

1975 год отс. востановки и на др.
вместе с восстановлением, воспринимать
и на Аппарате.

Hours in 23 August 1948.

Corpuscularis et Kymus

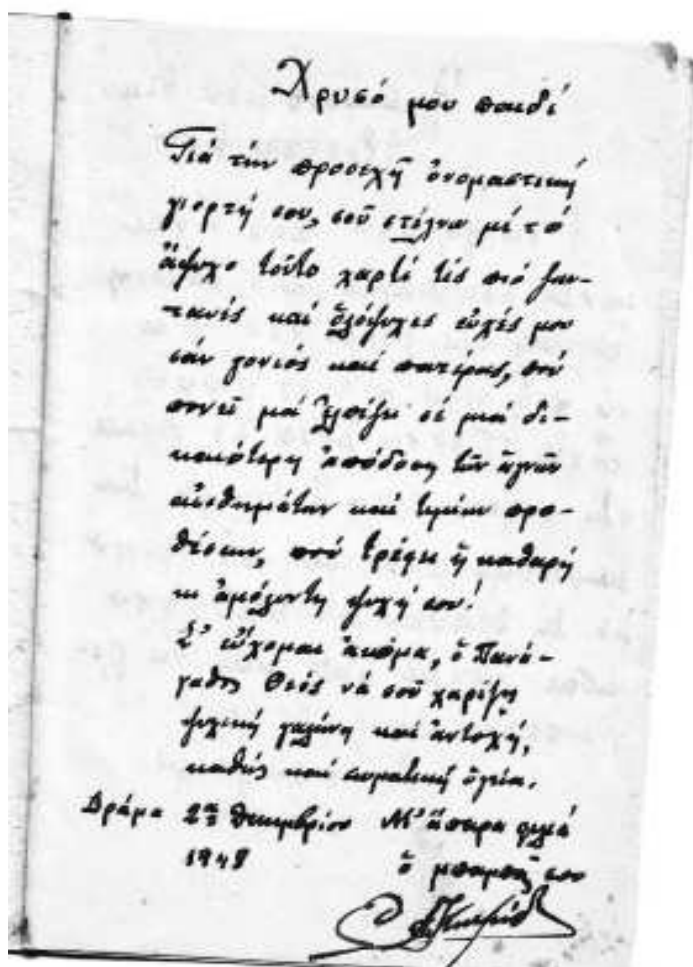
Chirac

Βεβαίωση του νοσοκομείου ΕΛΠΙΣ και υπόμνησης για περαιτέρω θεραπευτικής αγωγής στο Αναρρωτήριο της φυλακής.

-Νά μελᾶς. νὰ μελᾶς...
 καί ποτὶ σου μὴ ποῦᾶς
 εἶν' ἡ ψὴ σου θάτρο
 (στο χάσου
 κι' ὁ στου κιᾶς...
 -Κατάδικος εἶναι
 φυλακὴ Χυμίνων...
 2-11-48

Με συγκρατούμενους μου στην Φυλακή ανηλίκων Κηφισιάς.

Μου ἔγραφε ο πατέρας μου στις Φυλακές Αηλίκων Κηφισιάς.

Στο Σωφρονιστικό Κατάστημα Αηλίκων Κηφισιάς είχαν κλείσει οι πόρτες των θαλάμων. Ήταν βράδυ. Ξαφνικά ο φύλακας υπηρεσίας άνοιξε με τα κλειδιά του την πόρτα κι έβαλε στο θάλαμο ένα νέο παιδί με το μπογαλάκι του. Χαιρέτησε αμήχανα. Κάθισε σε μια γωνία κατηφής, με κινητικότητα στο πρόσωπο του ασυνήθιστη. Ύστερα από λίγο έβγαλε από το μπογαλάκι του μολύβι και χαρτί κι άρχισε να γράφει. Η κίνηση του εκείνη μου έκανε μεγάλη εντύπωση. Από την είσοδο του στο θάλαμο είχα αντιληφθεί την ιδιαιτερότητα του νέου αυτού. Στο πρόσωπο του ζωγραφιζόταν η εικόνα ενός άλλου επιπέδου ζωής,

ύφος πρωτευουσινάνικο, παιδεία προτεινόμενη. Τ' άλλα παιδιά στο θάλαμο περιπίου τριάντα από τα χωριά της Θεσσαλίας, της Ρούμελης, της Εύβοιας διακρίνονταν για το σύνηθες των χωριών της ελληνικής επαρχίας ύφος.

Πλησίασα.

–Τι γράφεις φίλε;

–Ένα ποίημα.

–Γράφεις ποιήματα;

–Στιγμές στιγμές ναι.

–Από που είσαι;

–Από την Αθήνα.

–Πως σε λένε;

–Ανδριανό.

–Επειδή μ' αρέσει να διαβάζω ποιήματα μπορείς να μου το δώσεις να το διαβάσω, όταν το τελειώσεις;

–Γιατί όχι.

Παραμέρισα, τον άφησα μόνο. Το σιωπητήριο δεν είχε σημάνει ακόμη. Ο θάλαμος βούιζε από τα λόγια και τις φωνές των παιδιών. Όλα τους ήταν από δεκαεπτά και είκοσι χρόνων. Σε μια στιγμή τον είδα να μένει άπραγος. Τον πλησίασα με χαμόγελο και οικειότητα, που σε χώρους όπως η φυλακή αποκτάται αμέσως.

–Το τελείωσες;

–Ναι.

–Μπορώ να το ιδώ;

Μου το έδωσε με αίσθημα ικανοποίησης, όπως πρόσεξα. Το βλέμμα του έπαιξε. Διάβασα το ποίημα αργά, για να το καταλάβω και να μπορέσω να πω κάτι που θα είναι σωστό. Ήταν η πρώτη φορά που έπρεπε να κρίνω ποίημα. Ήμουν άπειρος πέρα για πέρα από ποιητικά καθέκαστα. Το ποίημα μου έκανε μεγάλη εντύπωση, η ωριμότητα της σκέψης ενός εικοσάχρονου παιδιού, η γνώση της ποιητικής Τέχνης, το άμεσο γράψιμο. Δεν θυμάμαι τώρα τι ακριβώς του είπα. Φαίνεται ότι ξεπέρασα τα μέτρα του θεμιτού επαίνου, γιατί τον είδα να δυσανασχετεί

Από κείνη τη στιγμή συζητώντας ώρες μαζί του έμαθα πολλά για ποιητές, καλλιτέχνες, τραγουδιστές, ηθοποιούς, συνθέτες. Γνώριζε τους πάντες και τα πάντα. Τη ζωή τους ολόκληρη, ακόμα και τα προσωπικά τους.

Στις 16.1.49 μου χάρισε το ποίημα με τον προφητικό αφορισμό:

«Στον Νίκο Κωνσταντινίδη το χαρίζω δείγμα της μελλοντικής του εξέλιξης που τόσο πιστεύω».

Δεν ξέρω αν δικαίωσα την προφητεία του. Δεν ξέρω τι πέτυχα ακριβώς, τι κατάφερα να κάνω στο μεγάλο χρονικό διάστημα που πέρασε. Κάποια στιγμή αποφυλακίστηκα. Τελείωσα το Γυμνάσιο Δράμας. Σπούδασα Φιλολογία στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και άσκησα το επάγγελμα (λειτουργήμα) του εκπαιδευτικού σε Σχολεία και Φροντιστήρια της Θεσσαλονίκης 35 ολόκληρα χρόνια. Εκείνο που κυρίως ενδιαφέρει εδώ είναι η μακρόχρονη θητεία μου στην ποίηση.

Η συνάντηση με τον Πίκουλα Αδριανό στις Φυλακές Ανηλίκων Κηφισιάς το 1948 βοήθησε αποφασιστικά το ποιητικό μου ξεκίνημα σε καιρούς κρίσιμους και χαλεπούς. Την θεωρώ ακόμα και τώρα μεγάλη στιγμή. Δεν γνωρίζω τι ήταν εκείνο που βάραινε περισσότερο στο ποίημα που μου χάρισε και το φύλαξα ως κόρη οφθαλμού στις ελάχιστες αποσκευές μου. Το ιδιάζον ύφος, το πικρό νόημα της αφιέρωσης, το προφητικό μήνυμα; Πιστεύω ότι σπάνια θα μπορούσε κάποιος να βρει τέτοιου είδους αφιερώσεις σε ποιήματα. Ήταν η δεύτερη φορά, που ερχόμουν σ' επαφή με την ποίηση.

ΕΤΙΜΟΓΟΝ

ἄρρωσθι μὲν οὖν ὡς τὸ νόσημα τοιοῦτον
 κελνοῦσιν ἡλιακοὶ ὅπως ὅτι μὲν οὐκ
 νύξιν ἂν παρὰ τὴν γῆρας ὡς ἀρρωσθί
 σά κρονόμῃς τοῦ παρὸντος μὲν ὡς

1. Αναρωτηθήκατε ποτέ γιατί κάποιος έγραφε
 2. 2ο φθ. με ασημένια γράμματα
 3. και μου φέλιγε τα μακριά μου μαλλιά
 4. ή θύερε το ντουλάκι κάποιου φίλου.

Πάντα ἐν τῷ ὅλῳ τῷ κόσμῳ τὸ παραμένει
 τὴν ἀλήθειαν καὶ ἐκτελεῖται τὰ προσημα-
 ραζόμενα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ κόσμῳ.
 ὡς ὅπου καὶ ἐκτελεῖται αὐτὴ ἀποτίθεται.

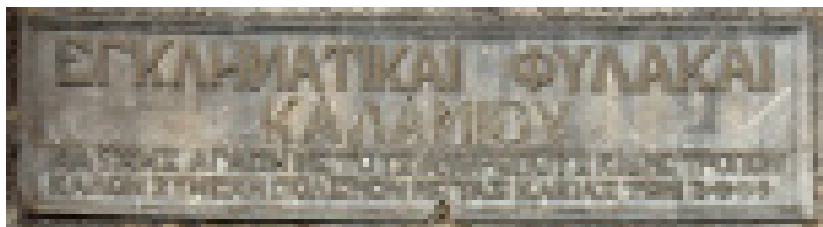
ΑΔΙΑΥΓΕΣ ΠΙΚΝΑΣ

ΑΔΡΙΑΝΟ Ε ΠΙΚΩΝΑ Ε

[illegible]

5. *Alva lipoti arisa*
Seguimolara

ΦΥΛΑΚΕΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΚΗΦΙΣΙΑΣ-ΙΤΖΕΔΙΝ-ΑΓΥΙΑ-ΙΤΖΕΔΙΝ
1949-1952

Πάνω από την Κεντρική Πύλη ων φυλακών δεσπόζει η ηθικολογική παρότρυνση προς τους εγκλείστους.

Αρχές Φεβρουαρίου 1949, προς το μεσημέρι την ώρα του φαγητού η Διεύθυνση της φυλακής ανακοίνωσε κατάλογο με είκοσι ονόματα για μεταγωγή. Ο χειμώνας εκείνος ήταν βαρύς και είχε διάρκεια, τα χιόνια είχαν αρχίσει από τη νύχτα της Αγίας Αικατερίνης 25 Νοεμβρίου.

Ετοιμαστήκαμε, λοιπόν, όσοι ακούσαμε τα ονόματα μας και περιμέναμε χαιρετίζοντας εκείνους που θ' αφήναμε πίσω με σχετική συγκίνηση, όχι χαρές· κάποια ανησυχία, το άγνωστο ανησυχεί πάντα. Ρωτήσαμε πού θα πάμε αλλά από κανένα δεν πήραμε απάντηση. Οι περισσότεροι είχαμε τη γνώμη ότι θα μας πήγαιναν κάπου αρκετά κοντά.

Τη στιγμή που οι φύλακες μας ειδοποίησαν να είμαστε έτοιμοι για τη μεταγωγή, ο Ανδριανός με πλησίασε φανερά συγκινημένος. Μόλις μπόρεσε να ψελλίσει: «Να κρατήσεις το ποίημα, για να θυμάσαι τις ώρες που περάσαμε εδώ. Κάποτε όλα θα τελειώσουν. Ό,τι αρχίζει στη ζωή τελειώνει. Καλή τύχη». Δάκρυσα. Κράτησα καλά φυλαγμένο το ποίημα. Οι φύλακες μας ανακοίνωσαν να είμαστε έτοιμοι. Θα φεύγαμε για άλλη φυλακή, που δεν μας είπαν. Μας άνοιξαν την αποθήκη και πήραμε από κει ο καθένας τα λίγα πράγματα που είχε, εσώρουχα κυρίως, που μας είχαν δώσει οι μητέρες μας, όταν φεύγαμε για τις φυλακές του νότου.

Το απόγευμα κατά τις τρεις ένα φορτηγό αυτοκίνητο του Τμήματος Μεταγωγών από την Αθήνα με φρουρά μας παρέλαβε. Σιγόβρεχε, νέφη χαμηλά, ήρεμο απομεσήμερο· πηγαίναμε στ' άγνωστο. Στους κήπους οι μυγδαλιές είχαν ανθίσει τις έβλεπα από το καμιόνι. Στεκόντουσαν ασάλευτες σαν να σκεφτόντουσαν, σαν να 'χαν πέσει σε συλλογισμούς. Χάθηκα στον κόσμο της σιωπής τους, σε πραγματικότητα ονείρου. Θυμήθηκα εκείνη την στιγμή ένα στίχο του Δροσίνη που είχα μάθει παιδί στο Δημοτικό.

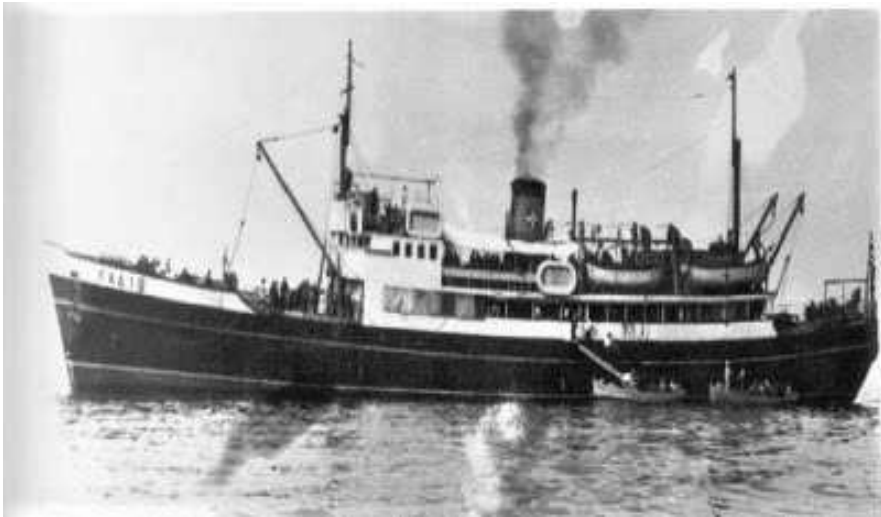
*Στους κλώνους της αμυγδαλιάς
σμίγουν ανθοί και χιόνια
και φέρνουνε την άνοιξη
γοργά τα χελιδόνια.*

Είκοσι νέοι κρατούμενοι, ταξιδιώτες, δεμένοι με χειροπέδες δύο-δύο αμίλητοι, σκυθρωποί πήγαιναν προς το άγνωστο. Ψιχάλιζε νωθρά. Το σιγό νερό της βροχής και η θλίψη στάλαζαν πίκρα εκείνο το μουντό απομεσήμερο του

Φλεβάρη στους δρόμους της Αθήνας και στην ψυχή μας. Φθάσαμε στον προορισμό μας. Τα καμιόνια σταμάτησαν στην προκυμαία του Πειραιά. Το λιμάνι έσφυζε από ζωή. Η κίνηση έδειχνε προετοιμασία για ταξίδι. Άλλοι ανέβαιναν και άλλοι κατέβαιναν την σκάλα του πλοίου με βαλίτσες και με μπόγους. Ποιός όμως σε μας που είμασταν κάτω από την άγρυπνη επιτήρηση των συνοδών χωροφυλάκων θα μας ψιθύριζε τον τόπο του προορισμού μας; Πάνω στο πλοίο –ήταν το «Καδιώ»– γινόταν θόρυβος πολύς! Ένας περιφερόμενος εφημεριδοπώλης πουλούσε εφημερίδες. Τι σου είναι η εφημερίδα, αλήθεια! Τι ακριβό, τι πολύτιμο πράγμα όταν δεν την έχεις, όταν την στερείσαι. Ζει ακόμα στη μνήμη μου η δραματική σκηνή ενός ανθρώπου γύρω στα 50 που βρισκόταν στις σιδηροδρομικές γραμμές κάπου κοντά στη γέφυρα Παπαστράτη, καθώς ταξιδεύαμε μέσα στα καμιόνια. Το τρένο ανηφόριζε βαρύ κι αυτός φώναζε δυνατά από απόσταση δύο μέτρων από τα βαγόνια, πουλούσε εφημερίδες. Η έκφραση του ήταν σοβαρή. Το δεξί του χέρι υψωμένο προς το τρένο και η φωνή του ακουγόταν, δυνατή: Εφημερίδα, εφημερίδα, εφημερίδα! Η μνήμη μου γύρισε ακόμη πιο πίσω. Τότε που μικρό παιδί, φεύγαμε από την παραμεθόριο Δράμα για να γλυτώσουμε από τον πόλεμο που από στιγμή σε στιγμή θ' άρχιζε με επίθεση των Γερμανών στα οχυρά Μεταξά, μια επίθεση που εκδηλώθηκε δύο μέρες μετά, στις 6-4-1941. Θυμήθηκα τον άνθρωπο εκείνο που σ' ένα σταθμό φώναζε κι αυτός εφημερίδααα... τα μάτια μου είχαν καρφωθεί στις στήλες της εφημερίδας που μπορούσα από απόσταση να δω. Στο «Καδιώ» μας επέτρεψαν ύστερα από μήνες να διαβάσουμε εφημερίδα. Ζήτησα από τον εφημεριδοπώλη στο πλοίο μία. Θέλησα να τον πληρώσω· δεν τα πήρε τα χρήματα. Η γεμάτη συμπάθεια ματιά εκείνου του βιοπαλαιστή δεν έσβησε ποτέ από τη μνήμη μου. Καλή του ώρα, αν ζει. Υπάρχουν μεγάλες και μικρές πράξεις προσφοράς. Ποιο πρέπει να είναι το κριτήριο εκτίμησης τους; Υπήρχε χρονογράφημα «Πρελούδιο». Μιλούσε για τις μυγδαλιές που άνθισαν για το μεγάλο τους μήνυμα για την άνοιξη που έκαμνε θριαμβευτικά την είσοδό της. Το κράτησα. Το έχασα μετά στους διάφορους ελέγχους των λιγοστών αποσκευών μου από φυλακή σε φυλακή. Μας οδήγησαν στο αμπάρι του πλοίου. Εκεί υπήρχαν στοιβαγμένες ψαρόκασες και καθίσαμε δεμένοι πάνω σ' αυτές. Έπεσα με τα μούτρα πάνω στην εφημερίδα, την ξεκοκάλισα, ερχόμουν σ' επαφή με την ανθρώπινη σκέψη και την αμείλικτη επικαιρότητα των ημερών εκείνων.

Το ΚΑΔΙΩ ξεκίνησε σαν μια ταπεινή κορβέτα τύπου *Flower*, από αυτές που έφτιαξαν κατά δεκάδες οι σύμμαχοι για τις ανάγκες του πολέμου.

Ήταν βασισμένες στα προπολεμικά σχέδια φαλαινοθηρικών. Σήκωσε Ελληνική σημαία, το 1949, με σκοπό να μπει στη γραμμή της Κρήτης για την «Κρητική Ατμοπλοία», ναυλωμένο σε αυτή. Το ΚΑΔΙΩ το πρακτορεύανε στο Ηράκλειο. Έκανε την Γραμμή Ηράκλειο-Ρέθυμνο-Σούδα (Χανιά)-Πειραιάς. Ταξίδι 18 ωρών. Έμεινε δεμένο για 10 χρόνια μέχρι που διαλύθηκε το 1964 στο Πέραμα.

Όταν το πλοίο βγήκε από το λιμάνι του Πειραιά, κατά τις 6 το απόγευμα, άρχισε να σκαμπανεβάζει. Είχε θάλασσα πολύ, κύματα. Εμείς, δεμένοι στο αμπάρι δύο-δύο, αρχίσαμε να αισθανόμαστε ζάλη, μας είχε πιάσει η θάλασσα. Δεν ήμασταν από θαλασσινούς τόπους. Οι περισσότεροι συγκρατούμενοί μου ήταν από την Ρούμελη και την Θεσσαλία. Όλη τη νύχτα αλλά και την άλλη μέρα και νύχτα ο καιρός ήταν άσχημος στη θάλασσα και το πλοίο σκαμπανέβαζε. Ναυτία... Δεμένοι με χειροπέδες δύο-δύο κάθε μας κίνηση ήταν δύσκολη.

Το ταξίδι εκείνο

*Κι ήταν ένα καράβι εκείνη τη νύχτα
καταμεσής του πελάγου.*

Πλατάγιζαν τα μεγάλα κύματα στα πλευρά του.

Κι εμείς κάτω στο φορτωμένο μεπραμάτειες αμπάρι

ξεθεωμένοι από ναυτία δεν ξέραμε πού πηγαίναμε.
Η πίστη πως κάπου θ' αράξουμε δεν μας έλειπε.
Ο ένας κοίταζε τον άλλον με το ίδιο θολό,
νυσταγμένο, απλανές βλέμμα.
«Υπομονή», λέγαμε ο ένας στον άλλο,
όπου και να 'ναι ξημερώνει·
στο Αιγαίο ξημερώνει γρήγορα.
«Υπομονή», το ξημέρωμα διώχνει τους φόβους.
Η ζωή αρχίζει και η πίστη στ' όνειρο φουντώνει.
Το ταξίδι εκείνο τέλειωσε.
Η μνήμη κράτησε γερά τη νύχτα εκείνη στα τετράδια της.
Στο λιμάνι μια μυγδαλιά κατάφωτη –κάπου εκεί–
πήρε τα κουρασμένα μάτια μας
στον πλούσιο κόσμο των ανθών της.
Ήταν Φλεβάρης.

Ύστερα από ταξίδι πολλών ωρών σε θάλασσα τρικυμισμένη μετά τα μεσάνυχτα, εξουθενωμένοι από την ναυτία φτάσαμε στη Σούδα. Εκεί ακούσαμε και μάθαμε ότι ήμασταν στην Κρήτη. Το λιμάνι ήταν σχεδόν έρημο. Τα φώτα νυσταγμένα στην συννεφιασμένη νύχτα. Μας περίμεναν νεαροί χωροφύλακες της Σχολής, με τις χλαίνες τους και τα όπλα τους. Μας παρέλαβαν και μας οδήγησαν στο Ιντζεντίν, επίσημη ονομασία «Εγκληματικά Φυλακάι Καλαμίου».

Οι προβολείς του αυτοκινήτου έλουζαν με το φως τους μια μεγάλη μυγδαλιά φορτωμένη ανθούς. Κοίταξα γοητευμένος το ξάστερο δένδρο. Φάνταζε σαν εικόνα μαγικής οπτασίας. Αυτήν την χαρμόσυνη νότα ανέκοψε μέσα στη σιγή της νύχτας η διαπεραστική φωνή των φρουρών της φυλακής: Φύλακες γρηγορείτεε! Και πάλι και πάλι, φωνές απ' όλες τις σκοπιές που 'ταν ψηλά πάνω στα τείχη (μπεντένια) που περιέβαλαν τη φυλακή. Ήταν μια προειδοποίηση σε μας τους νεοαφιγμένους και μια υπόμνηση· η φυλακή φρουρείται άγρυπνα. Δοκίμασα μια άλλη αίσθηση, μ' έπνιξαν συναισθήματα ακαθόριστα. Η βαριά σιδερένια πόρτα άνοιξε· περάσαμε μέσα. Οι υπάλληλοι της φυλακής μας παρέλαβαν. Έκαναν τον καθορισμένο έλεγχο στα πράγματα που είχαμε και μας οδήγησαν σε θάλαμο. Εκεί μας παρέλαβαν οι κρατούμενοι. Πριν από λίγες μέρες είχαν φτάσει κι εκείνοι στο Ιντζεντίν με μεταγωγή από τις φυλακές της

Αίγινας. Μας υποδέχτηκαν εγκάρδια. Μας υπέδειξαν χώρους κάτω στο τσιμέντο. Στρώσαμε ότι είχαμε· μια κουβέρτα, ένα πανωφόρι για να κοιμηθούμε. Ήταν όλοι τους σχεδόν θανατοποινίτες καταδικασμένοι από κακουργιοδικεία της εποχής 1945-1946 και είχαν καταφέρει να επιβιώσουν ως υπόλοιπο των ομαδικών εκτελέσεων των συντρόφων τους που είχαν γίνει το 1947-1948 στην Αίγινα. Μας ταχτοποίησαν όπως όπως σε διάφορες θέσεις μέχρι να ξημερώσει.

Το πρωί χτύπησε το κουδούνι. Σηκωθήκαμε. Θα ερχόντουσαν οι φύλακες να κάνουν καταμέτρηση. Βγήκαμε στο προαύλιο. Γύρω ψηλά τείχη κι ένα κομμάτι ουρανός πάνω, τίποτε άλλο. Οι κρατούμενοι μας κοίταζαν, τους κοιτάζαμε και μεις. Ψάχναμε για κανένα γνωστό, το ίδιο και κείνοι. Γέμισε ο χώρος του προαυλίου από κόσμο. Άλλοι έκαμναν τους τόσο οικείους στους κρατούμενους μικρούς περιπάτους κι άλλοι μικρές παρέες (πηγαδάκια) εδώ και κει συζητούσαν. Άρχισε η γνωριμία.

Στο Ιτζεδίν η ζωή είχε ένα ιδιάζοντα χαρακτήρα. Η ζωή των πολιτικών κρατουμένων ήταν οργανωμένη. Υπήρχε κεντρική επιτροπή στις ομάδες. Είχε την ευθύνη λειτουργίας των θαλάμων και γενικά της φυλακής. Αυτή όριζε τους τρόπους συμβίωσης, η ζωή εκεί είχε συντροφικό χαρακτήρα. Από τα δέματα των οικείων που κατέφθαναν ταχυδρομικά ή από επισκεπτήρια ένα μέρος πήγαινε στην ομάδα. Οι κρατούμενοι που ήρθαν από τις φυλακές της Αίγινας είχαν μεγάλη πείρα από τους εκεί τρόπους συμβίωσης. Η τοποθέτηση τους απέναντι στην ποινή που τους επιβλήθηκε (ποινή θανάτου) και σε ότι πίστευαν ήταν σαφής και συγκεκριμένη. Ήταν αφοσιωμένοι σε ότι συνέβαινε στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Πάνω από τη ζωή τους είχαν θέσει τον σκοπό για τον οποίο οδηγήθηκαν στα δικαστήρια, στις φυλακές και πολλοί στα εκτελεστικά αποσπάσματα. Η δική μας ομάδα των 20 παιδιών που έφθασαν στο Ιτζεδίν, είχε υποστεί στην Κηφισιά τόσα βασανιστήρια που υποχρεώθηκαν να κάνουν έγγραφες δηλώσεις μετανοίας και αποκηρύξεις ιδεών κ.λ.π. Οι κρατούμενοι της Αίγινας το πληροφορήθηκαν αυτό. Δεν το συζητήσαν· μας υποδέχθηκαν εγκάρδια και μας ενέταξαν στις ομάδες τους. Απρίλης 1949 και οι καιροί είχαν προχωρήσει. Κάπου τα πράγματα έβαιναν προς την τελική τους τύχη. Η δική μας τύχη δεν φάνταζε να ενδιαφέρει ή να είχε βαρύνουσα σημασία. Στο Καλάμι (Ιτζεδίν) παρέμεινα από τον Φεβρουάριο έως τον Σεπτέμβριο του 1949. Εκεί γνώρισα πολλά μέλη της Ναυτεργατικής Ομοσπονδίας (ΟΕΝΟ), αγωνιστές

της αντίστασης και του ΚΚΕ, μεταξύ των οποίων και τον Στέργιο Αναστασιάδη, μέλος της κεντρικής επιτροπής του ΚΚΕ που τον συνέλαβαν στην Αθήνα τον Μάρτιο του 1949 και τον μετήγαγαν στο Ιτσεδίν. Μετά την μεταγωγή μου στην Αγροτική Φυλακή της Αγκυάς και την επιστροφή μου στο Ιτζεδίν έμαθα ότι πέρασε από έκτακτο Στρατοδικείο στην Αθήνα, όπου τον μετήγαγαν τον Σεπτέμβριο του 1949 και τον τουφέκισαν. Τον Αντώνη Αμπατιέλο, αργότερα μέλος του πολιτικού γραφείου του ΚΚΕ. Τον Δ Γαλάνη που είχε ανοιχτή φυματίωση και πέθανε το 1982 πιστός στον αγώνα. Τον Νίκο Παπανικολάου απλό, γενναίο, συγκαταβατικό, ευγενικό. Τον Μπαρμπαλιά εξουθενωμένο από τις κακουχίες του πολέμου, από τα παλιά μέλη, καταδικασμένο, με ρημαγμένο το ηθικό του από τις διώξεις και την ήττα.

Νίκος Παπανικολάου

Δάσκαλε, θυμάμαι εκείνο το πρωί που ξύπνησες με κλάματα.

Έτσι, το ένστικτο με κίνησε να μη ρωτήσω,

γιατί το ξέρω, μου το 'χες πει σ' άλλη στιγμή,

πως σκότωσαν τον αδελφό σου τον μικρό.

Μετά χαθήκαμε και πέρασαν αμέτρητα χρόνια.

Θυμάμαι, δάσκαλε, εκείνο το πρωινό στο Ιντζεντίν,

το γοερό σου κλάμα. Θεέ μου!

Ο Νίκος Παπανικολάου ήταν δάσκαλος από την Ρούμελη. Καταδικάστηκε από το Έκτακτο Στρατοδικείο σε θάνατο. Τον γνώρισα στην Φυλακή του Ιντζεντίν στην Κρήτη το 1951. Η παραπέρα τύχη του μου είναι άγνωστη. Μου έμεινε η δημιουργία της προσωπογραφίας μου απ' αυτόν που την φυλάω τόσα χρόνια.

Κείνο τον χρόνο θυμάμαι, κείνη την άνοιξη φτάσαμε σχεδόν στο Πάσχα και δεν είχαμε δει γαλανό ουρανό, ήλιο. Μόνο σύννεφα, που έμεναν ασάλευτα πάνω από το λιμάνι της Σούδας, πάνω από το κάτεργο του Ιντζεντίν σαν να ήταν το κακό προμάντεμα. Είχα συνηθίσει στην φυλακή. Είδα να παίρνουν από δίπλα μου τους γενναίους ανθρώπους που έμειναν πιστοί στην ιδεολογία τους και να τους οδηγούν στην εκτέλεση. Η μέρα όμως του Απρίλη του 1949 λίγες μέρες πριν από το Πάσχα με συγκλόνισε. Γνώρισα μια άλλη όψη του αγνώστου. Παραμονή της Μ. Εβδομάδας πήραν και τουφέκισαν τέσσερις. Τον Ανδρέα Φρούσιο από την Νεμέα, τον Παναγιώτη Καριώτη επίσης από την Νεμέα, τον Βλάση Πρόβο από το Κιάτο, και τον Δημήτρη Κούρο από το Άργος πίσω από τα τείχη των φυλακών στο μικρό νεκροταφείο του χωριού. Ήταν Απρίλης του 1949. Πέρασαν εξήντα ολόκληρα χρόνια. Όσες φορές τυχαίνει να πάει ο νους μου σε 'κείνο το περιστατικό, θλίβομαι κατάβαθα. Τους γνώρισα... Όλες οι εκτελέσεις που έζησα έγιναν σε κλίμα βαριάς σκιάς, μιας απειλής και τρόμου. Οι φυλακισμένοι αμίλητοι έβλεπαν τους άλλους να φεύγουν. Απ' αυτούς μερικοί τραγουδούσαν, μερικοί χαιρετούσαν γενναία όσους άφηναν πίσω, μερικοί έφευγαν αμίλητοι. Είχαν ήθος, αξιοπρέπεια, ευγένεια, φρόνημα και πίστη στο αγαθό της ζωής. Ήταν τέλειοι. Ήταν χαρακτήρες ακέραιοι. Ο Φρούσιος είχε σπουδάσει φιλολογία. Είχε τον αέρα του σπουδαγμένου ανθρώπου, κέρδιζε την εκτίμηση και τον σεβασμό. Ο Πρόβος ήταν μάρτυρας εγκάρτηρησης. Έπασχε από τη χολή του. Δυνατοί πόνοι κάθε τόσο τον βασάνιζαν.

Ο Καριώτης, λιγόλογος και στοχαστικός έφερε το απαίσιο βάρος της θανατικής καταδίκης με στωική πραότητα. Ο Κούρος διέφερε από τους τρεις κατά τον χαρακτήρα και την συμπεριφορά. Ήταν βράχος σ' ανεμόδαρτο ακρογιάλι· ήταν αγέρωχος, δυνατός με μπράτσα και κορμί ατσάλινο. Με τον μικρότερο αδελφό του Καριώτη τον Χρήστο ήμαστε μαζί στον ίδιο θάλαμο. Αγαπούσε το τραγούδι και συχνά χαμογελώντας με πλησίαζε να τραγουδήσουμε. Έτσι αποσπούσε τη σκέψη του από την ζοφερή πραγματικότητα της φυλακής και ήταν τούτο στιγμή ανακούφισης. Όταν στη γαλήνη του απριλιάτικου πρωινού ακούστηκε η ομοβροντία του εκτελεστικού αποσπάσματος το κάτεργο σείστηκε από τις βροντερές κραυγές των κρατουμένων. Αμέσως άρχισε απεργία πείνας που κράτησε πολλές μέρες, ως τη Μεγάλη Παρασκευή. Ο αδελφός του Καριώτη, ο Χρήστος, δεν πλησίασε ποτέ πια. Ο νωπός τάφος του αδελφού του ήταν πίσω από τα τείχη της φυλακής. Πότε-πότε, όταν τον κατέκλυζαν οι πικροί λογισμοί, πηδούσε έξαλλος στο παράθυρο του θαλάμου. Κρεμόταν από τα σίδερα προσπαθώντας να ιδεί έξω από τα ψηλά τείχη (μπεντένια) του κάτεργου. Ήταν φανερό ότι είχε διασαλευθεί η ψυχική του ισορροπία. Κανείς δεν τολμούσε να τον συγκρατήσει· τον άφηναν να ξεσπάσει. Φοβερό δράμα!

*Φρούσιος από την Νεμέα,
Κούρος από το Άργος,
Καριώτης από την Νεμέα,
Πρόβος από Κιάτο.
Απλοί, ακλόνητοι, στοχαστικοί, πράοι·
βέβαιοι για τον εαυτό τους,
τόσο βέβαιοι σαν το χορτάρι στη σχισμή
των ισόδομων λίθων του Ιτζεδίν,
που σάλευε ριγώντας,
όταν οι άνεμοι δονούσαν τις θάλασσες της Κρήτης.*

Κείνη την εποχή οι φυλακές ήταν σχολεία, σχολεία με την έννοια της διδασχής και της μάθησης. Οι κατάδικοι διάβαζαν, ήταν πολιτικοί κρατούμενοι. Πέρασαν στις φυλακές τη δική τους πραχτική, τη δική τους φιλοσοφία. Συνέβαινε και στις πτέρυγες των ποινικών κρατουμένων να επικρατεί ηρεμία. Σπάνια ήταν τα περιστατικά βίας στους θαλάμους. Το πνεύμα των πολιτικών κρατουμένων πέρασε και κει. Οι κατάδικοι μάθαιναν ξένες γλώσσες. Διάβαζαν περιοδικά, όσα

επιτρεπόταν να μπαίνουν στις φυλακές. Θυμάμαι το εγκυκλοπαιδικό περιοδικό ΗΛΙΟΣ, που εκείνη την εποχή έβγαине μαζί με το περιοδικό σε τεύχη και το γνωστό Λεξικό. Τούτο το περιοδικό έφτανε στο Ιντζεντίν από τα Χανιά. Το έφερναν οικείοι των Κρητών καταδίκων, που ήταν μαζί μας και το διαβάσαμε και μεις οι ξένοι. Τότε θυμάμαι διάβασα σε συνέχειες το συμπαθέστατο μυθιστόρημα του Βερναντίν ντε Σαιν Πιέρ «Ο Παύλος και η Βιργινία», επίσης το αισθηματικό μυθιστόρημα «Γκρατσιέλα» του Αλφόνσου Λαμαρτίνου. Στους Κρήτες καταδίκους οι συγγενείς τους έφερναν βιβλία, τα οποία η διεύθυνση των φυλακών τα ήλεγχε και επέτρεπε την είσοδό τους. Οι εφημερίδες και άλλα μέσα τρέχουσας ενημέρωσης απαγορευόντουσαν.

Το 1945 στη Θεσσαλονίκη, στον κινηματογράφο ΠΑΤΕ που δεν υπάρχει σήμερα είδα την ταινία «Οι Άθλιοι» στην αριστουργηματική εκείνη ασπρόμαυρη προπολεμική κόπια με τον χαρισματικό ηθοποιό και ήρωα της γαλλικής Αντίστασης, Χάρη Μπορ, στον ρόλο του Γιάννη Αγιάννη. Η εντύπωση που μου είχε κάνει ήταν φοβερή κι έταξα στον εαυτό μου από τότε να βρω και να διαβάσω το μυθιστόρημα. Το βρήκα λοιπόν στο κάτεργο του Ιντζεντίν και το διάβασα με αδιάπτωτο το ενδιαφέρον και ζωηρή την επιθυμία να ιδώ κάθε φορά διαβάζοντας ποιά ήταν η συνέχεια των γεγονότων και το τέλος τους. Η ανθρωπιά του συγγραφέα πότισε τον όγκο των σελίδων. Έβλεπα την σημερινή μου διάθεση για κοινωνική δικαιοσύνη, παιδεία, ελευθερία να ταυτίζεται με τη επιθυμία και την φιλοσοφία του μεγάλου συγγραφέα ανθρωπιστή. Η ανταρσία είναι η οργή της αλήθειας. Ήμουν και εγώ ένας κλέφτης. Διαισθάνθηκα μια ανακούφιση. Ήμουν με το μέρος της αλήθειας. Πολλά λόγια, μεγάλο το έργο, πολλές οι παρεμβάσεις, μα όλα αυτά τα μειονεκτήματα τα εξαφανίζει ο ανθρωπισμός, που είναι διάχυτος παντού στις ατέλειωτες σελίδες του. Ο ρεαλισμός ενός μεγάλου ρομαντικού είναι το μυστικό της ακατανίκητης γοητείας, που ασκούσε και ασκεί και σήμερα το έργο, παρά τα καταιγιστικά μποφόρ της αντιανθρώπινης εποχής μας, που πνέουν ένθεν και ένθεν συλλήβδην. Βγαίνοντας από τη φυλακή το 1952 το αγόρασα δύο φορές, μια σε μετάφραση Γ. Τσουκαλά, που την θεωρώ και την καλύτερη στην νεοελληνική γλώσσα και μια σε μετάφραση του Γ. Κοτζιούλα, έκδοση του περιοδικού ΡΟΜΑΝΤΣΟ.

Εκεί στις φυλακές του Ιντζεντίν έγινε η τρίτη γνωριμία μου με την ποίηση. Στον θάλαμο υπήρχε η μνημειακή συγγραφή του Μανόλη Τριανταφυλλίδη,

«Νεοελληνική Γραμματική (δημοτικής) 1941». Ήταν πραγματική κιβωτός σοφίας. Αν αποφάσιζε κάποιος να την μελετήσει, θα μπορούσε να γίνει κάτοχος της νεοελληνικής γλώσσας σ' όλη της την έκταση. Ζήτησα από τον συγκρατούμενό μου το βιβλίο. Μου το παραχώρησε πρόθυμα. Άρχισα να το ξεφυλλίζω προσεκτικά και να διαπιστώνω τον πλούτο της γνώσης που υπήρχε στις σελίδες του. Έφτασα στο κεφάλαιο χρησιμοποίησης των σημείων της στίξης. Ήταν μια αληθινή αποκάλυψη. Ο Μανόλης Τριανταφυλλίδης τους κανόνες της στίξης τους πλαισίωσε με πολλά και σπάνια παραδείγματα από την νεοελληνική ποίηση και πεζογραφία. Σταχυολόγησε ό,τι εκλεκτότερο είχε γραφεί ως τότε και το κατέγραψε δίνοντας έτσι παράλληλα προς τους κανόνες της στίξης κι ένα μικρό, αλλά καίριο ανθολόγημα νεοελληνικού ποιητικού λόγου. Ήταν η πρώτη φορά στη ζωή μου που γνώριζα ονόματα ποιητών και την ποίησή τους σοφά επιλεγμένη.

Με γνωμάτευση του ιατρού των φυλακών με μετέφεραν στα κρατητήρια του 2ου Αστυνομικού Τμήματος Χανίων απ' όπου στη συνέχεια θα γινόταν η μεταφορά μου σε νοσοκομείο για ακτινογραφία. Είχα από την πλευρίτιδα που πέρασα πόνους και ακροαστικά από συμφύσεις. Ο ιατρός των φυλακών γνωμάτευσε ότι έπρεπε να γίνει ακτινογραφία, για να διαπιστωθεί το μέγεθος της βλάβης. Έτσι βρέθηκα στα κρατητήρια σε μια αρκετά μεγάλη ισόγεια αίθουσα με δάπεδο από σανίδια, που μπορούσε κάποιος να καθίσει χωρίς φόβο να κρυώσει ή να ξαπλώσει ακόμα χωρίς στρωσίδια. Έτσι ήταν τότε όλα τα Τμήματα Μεταγωγών απ' όσα πέρασα εγώ τουλάχιστον. Διέθεταν μόνο ένα πάτωμα από σανίδια ή τσιμέντο. Κανένα παράθυρο. Μόνο ένα παραθυράκι στην πόρτα εισόδου, για να βλέπει ο φρουρός χωροφύλακας ή ν' ακούει σ' έκτακτη ανάγκη τους εγκλείστους. Τους θερινούς μήνες μάλιστα που η ζέστη ήταν αποπνικτική δύο κρατούμενοι με βάρδια κρατούσαν ένα σεντόνι πάνω από τα σώματα των άλλων που ξάπλωναν και το ανεβοκατέβαζαν ρυθμικά κάνοντας αέρα. Δίπλα στην πόρτα εισόδου και μέσα στον θάλαμο ήταν η «βούτα», η πολυθρόνη «βούτα»! Ένα μεταλλικό βαρελάκι, όπου οι κρατούμενοι έκαναν τη φυσική τους ανάγκη. Τέτοιοι ήταν τότε οι καιροί. Πιστεύω μετά να διορθώθηκαν τα πράγματα και να έγιναν ανθρωπινότερα.

Στο κρατητήριο βρέθηκα ανάμεσα σε Κρήτες κρατούμενους. Ήταν αρκετοί. Άλλοι έφευγαν με μεταγωγή. Άλλοι περίμεναν να οδηγηθούν στα δικαστήρια

για να δικαστούν· πολύς κόσμος. Με ρώτησαν και τους είπα ότι είμαι από τη Δράμα. Το ενδιαφέρον τους εκδηλώθηκε έντονο. Με περιτριγύρισαν. Κάποιος έκανε στην περιοχή μας στρατιώτης. Θυμόταν. Ήταν όλοι τους απλοί άνθρωποι· καμιά ένδειξη έπαρσης, τίποτε. Τους ανάφερα ότι μ' αρέσουν τα δίστιχα της Κρήτης και στη φυλακή σιγά-σιγά μαζεύω. Προθυμοποιήθηκαν να μου πουν μαντινάδες. Ένας έβγαλε το τεφτεράκι του από τις τσέπες του, ένα φθαρμένο τεφτεράκι πεπαλαιωμένο. Βρήκα ένα μολύβι, πρόχειρα χαρτιά από πακέτο φαγητών, από πακέτα τσιγάρων και κάτω από την μοναδική λάμπα που φώτιζε θαμπά τον χώρο άρχισα να γράφω:

Ανθούλι μου και φούλι μου, λαλέ και καντιφέ μου,
μη ροζονάρεις κανενός και κακοφαίνεται μου.

Αχ και το φως των ομαθιώ και γιάντα σκοτεινιάζει,
όντε θ' ακούσω όνομα που του δικού σου μοιάζει.

Βρύση μου μαρμαρόχυτη, ποιος πίνει το νερό σου;
Μανταρινιά με τους ανθούς ποιος θέτει στο δροσιό σου;

Γίνου στον κάμπο λεμονιά και γω στα όρη χιόνι
να λιώνω να ποτίζονται οι δροσεροί σου κλώνοι.

Δεν το λυπάμαι το κορμί δεν το 'χω αγορασμένο
και να χαθεί στη φυλακή έτς' ήτανε γραμμένο.

Δεν είναι πόνος να πονεί, πόνος να θανατώνει,
σαν το κλειδί της φυλακής που καθ' αργά κλειδώνει.

Εγώ ποτές δεν έκανα αγάπη με παράδες
μόνο με το λυράκι μου και με τσι μαντινάδες.

Εσύ κανέλα δεν πωλείς, μόςχο δεν καμπανίζεις
γαρίφαλα δε λούζεσαι, και γιάντα εδά μυρίζεις;

Η θάλασσα είναι όμορφη, ανθεί μα δε μυρίζει,
είναι λιγάκι αρμυρή κι αγάπες ξεχωρίζει.

Η τύχη μου με δίχασε κατάδικος να γίνω,
μέσ' στην αυλή της φυλακής τα ρούχα μου να πλύνω.

Καημένα φύλλα της καρδιάς πόσω λογιά χτυπάτε,
ότε θα πλησιάζετε στο μέρος π' αγαπάτε.

Κατέχω το πώς μ' αγαπάς μα η εντροπή σε χώνει,
των ομαθιών σου το γιαγιά μου το ξεφανερώνει.

Κοιμούμαι κι όνειρο θαρρώ πως είμαι απολυμένος
και το πρωί σηκώνομαι στη φυλακή κλεισμένος.

Κρήτη τα παλικάρια σου και γιάντα τα ξορίζει
η ξενιτιά τα χαίρεται και συ τα λαχταρίζεις.

Λιανολιδάκι θα γεννώ με τα λιανολιδάκια,
να με μαζεύει η αγαπώ με τ' άσπρα τζη χεράκια.

Να 'μουνα κουλουχάκι σου να πήαινα μπρος εμπρός σου,
να γύριζα να δάγκανα τα καλτσοβάσταγό σου.

Πολλές καρδιές κρυφά πονούν, μα φανερά γελούνε
κι άλλες πεθαίνουν με καημό, μα δεν το μαρτυρούνε.

Αν μάθει ο κάτης το βιολί κι ο ποντικός να κλώθει,
ε τότε θα την αρνηθώ την όμορφή σου νιότη.

Το ψάρι έχει κόκαλο κι η μπάμια τον αθό τζη
έχει κι η κάθε κοπελιά τον αμπιλιάρικό τζη.

Οι απλοί και καλοκάγαθοι εκείνοι άνθρωποι του φιλόξενου χώρου ήταν ακατάσχετοι. Πάλευαν μεταξύ τους ποιος θα προλάβει πρώτος να ειπεί την μαυτινάδα του και 'γω έλεγα πότε πότε και κανένα ευχαριστώ. Κείνη την νύχτα έκανα μια μεγάλη και πλούσια συλλογή διστίχων, γιατί οι συγκρατούμενοί μου ήταν από διάφορα σημεία του νησιού και κυρίως από χωριά. Η Κρήτη ολόκληρη ήταν στα πόδια μου. Ήταν βέβαια η πρώτη και μοναδική ευκαιρία της ζωής μου να επικοινωνήσω άμεσα με τη λαϊκή ποίηση του νησιού, την ασύγκριτη στο είδος της, και τούτη την ευκαιρία δεν την άφησα να μου ξεφύγει.

Ήταν η τέταρτη φορά που ερχόμουν σ' επαφή με την ποίηση και μάλιστα επαφή που χωρίς αμφιβολία ήταν εντελώς ιδιόμορφη και ίσως μοναδική για το σκηνικό της. Τι απέγιναν τελικά εκείνοι οι Κρήτες; Όλοι τους ήταν νέοι άνθρωποι, που τους συνάντησα εκείνη τη μοιραία νύκτα στα κρατητήρια του 2ου

Αστυνομικού Τμήματος Χανίων. Πολλοί πρέπει να ζουν. Θα ξέρουν, άραγε, ότι στην άλλη άκρη της ελληνικής γης υπάρχει κάποιος που τους σκέπτεται με αγάπη και τους στέλνει πάντοτε τα μηνύματα της σκέψης του; ΟΙ άνθρωποι συναντώνται κι ύστερα χάνονται· η σκέψη μένει και η ευχή: η ώρα η καλή. Πέρασαν εξήντα ολόκληρα χρόνια, πάνω από μισός αιώνας!

Ο Βασιλικός Επίτροπος του Στρατοδικείου στα Χανιά, Χρήστος Θεοχαρίδης ήταν από την Δράμα, δικηγόρος, μαθητής του δασκάλου πατέρα μου στο Δημοτικό Σχολείο, συνδημότης γνώριμος και μετά φίλος του. Ήταν περιστασιακός Στρατοδίκης. Τον τοποθέτησαν στα Χανιά σε ήσυχη περιοχή μετά την περίοδο 1946-1949, χωρίς προβλήματα μεγάλων δεινών ή μέτρων έκτακτης ανάγκης. Οι αντάρτες, από μαρτυρίες, δηλώνουν ότι σταματούν τις πολεμικές επιχειρήσεις και αποχωρούν προς τις γειτονικές χώρες (Σεπτέμβριος 1949). Ο πατέρας μου μέσω ενός γνωστού πληροφορεί τον Βασιλικό Επίτροπο Θεοχαρίδη ότι βρίσκομαι στις φυλακές των Χανίων με ευπάθεια στους πνεύμονες. Αυτός είχε τότε την απόλυτη εξουσία λόγω των έκτακτων μέτρων. Ήρθε στη φυλακή, ζήτησε να με δει, ρώτησε αν θέλω κάτι, του είπα ότι θέλω να πάω στις Αγροτικές Φυλακές της Αγυιάς Χανίων κι αυτός αμέσως έδωσε την σχετική εντολή για την μεταγωγή μου. Έτσι βρέθηκα στον γραφικό εκείνο τόπο σε ηλικία είκοσι ενός ετών.

Τον Σεπτέμβριο λοιπόν του 1949 με μετέγαγαν στις Αγροτικές Φυλακές Αγυιάς προς την πλευρά της κοινότητας του Γαλατά. Εκεί έγραψα τους πρώτους μου στίχους. Έκανα την πρώτη μου ποιητική δοκιμή. Την χειρόγραφη εκείνη συλλογή την ταχυδρόμησα στον πατέρα μου στη Δράμα. Ο πατέρας μου κράτησε στο αρχείο του τη συλλογή. Όταν το 1952 αποφυλακίστηκα κι επέστρεψα στο σπίτι μας στη Δράμα, ο πατέρας μου μου έδωσε τη συλλογή. Την κράτησα στο δικό μου αρχείο 58 χρόνια και προς το τέλος του έτους 2008 μέρος της συλλογής με σχετικές σημειώσεις και σχόλια και με τον ίδιο τίτλο ΛΕΥΚΕΣ ΣΤΟΝ ΒΑΛΤΟ την εξέδωσα σε ένα λιγοσέλιδο τεύχος, που έχει περισσότερο τον χαρακτήρα αυτοβιογραφικής πτυχής και λιγότερο την πρόθεση λογοτεχνικής παρουσίας. Λέγεται ότι ο ποιητής γεννιέται αλλά και γίνεται.. Ύστερα από 58 χρόνια πραγματοποίησα την επιθυμία εκείνη. Είναι παιδιά μου οι στίχοι αυτοί. Ένας καλός πατέρας αγαπά πάντα τα παιδιά του, τα φροντίζει, τα περιποιείται και τα παρακολουθεί κι όταν ακόμη συμβαίνει να μη δικαιώνουν τις προσδοκίες του. Αυτό έκανα κι εγώ.

Στις Αγροτικές Φυλακές της Αγυιάς των Χανίων υπάρχουν δύο πτέρυγες, μία με θαλάμους και μια με κελιά. Μ' έβαλαν σ' ένα κελί στο ισόγειο του κτιρίου. Δεν άργησα να προσαρμοσθώ στο νέο περιβάλλον, να γνωρισθώ με συγκρατούμένους που τους βάραιναν διάφορες κατηγορίες: Φόνοι, ζωοκλοπές, δοσιλογισμός, απάτες, πολιτικά, και άλλα συναφή. Ανάμεσά τους και ο Ηλίας Μανιατάκης απλοϊκός τύπος χωρικού με χαρακτήρα αφελή που ο καθένας θα διερωτόταν, αν τον έβλεπε αυτόν τον καλοκάγαθο τύπο, γιατί βρισκόταν στη φυλακή. Αποφάσισα να τον επισκεφθώ στο κελί του που ήταν πάνω από το δικό μου, γιατί με ώθησε το τραγούδι του. Όταν το βράδυ με τη δύση του ήλιου οι φύλακες έκαναν την καταμέτρηση και μας έκλειναν στα κελιά, ο Ηλίας τραγουδούσε κρητικά τραγούδια και κυρίως μαντινάδες με τη βαριά, τραχιά και άχαρη φωνή του. Επειδή με το τραγούδι μεγάλωσα κι έζησα όλα μου τα χρόνια, σκέφθηκα ότι θα έπρεπε να γνωρίσω από κοντά τον συγκεκριμένο τραγουδιστή. Πήγα λοιπόν στο κελί του Ηλία, με δέχθηκε εγκάρδια και φάνηκε ότι χάρηκε για την επίσκεψή μου. Του είπα από πού είμαι, τον εντυπωσίασε η μακρινή μου πατρίδα, η Δράμα, και καθώς συζητούσαμε, η ώρα περνούσε, είδα στο μαξιλάρι του ένα κιτρινισμένο βιβλίο, που του έλειπαν τα εξώφυλλα.

–Τι βιβλίο είναι αυτό που έχεις Ηλία; τον ρώτησα.

–Είναι ο Ερωτόκριτος. Γράφει για τη φιλία του Ρώκριτου και της Αρετούσας.

–Μπορώ να το ιδώ;

–Ναι, να το πάρεις και να το διαβάσεις· είναι πολύ ωραίο. Ο παππούς μου το είχε στο σπίτι μας και το τραγουδούσε.

Μεγάλη ήταν η εντύπωση που μου έκανε ο απλός λόγος του Ηλία. Πήρα το βιβλίο μαζί μου και τη νύχτα κλεισμένος στο κελί μου το διάβασα. Έλειπαν τα πρώτα και τα τελευταία φύλλα. Ήταν φυλλάδα και το χαρτί φθηνό φθειρόταν εύκολα. Διάβαζα και αντέγραφα τους στίχους που τους θεωρούσα καλούς. Έτσι κατέγραψα πολλούς στίχους και αποστήθισα πολλούς:

*Τα μάτια να' ναι κι ανοιχτά τη νύχτα δε θωρούσι,
μίρα και νύχτα τση καρδιάς τα μάτια συντηρούσι.
Χίλια μάτια' χει ο λογισμός,μερού νυκτού βιγγλίζουν,
Χίλια η καρδιά και πλιότερα, κι ουδέ ποτέ σφαλίζουν.*

Κρατώ εκείνες τις χειρόγραφες σημειώσεις κι αποτελούν μια θύμηση του Ηλία. Ο απλός και ασπούδαχτος εκείνος χωρικός από την Κρήτη μ' έδωσε την

αναπάντεχη ευκαιρία να κάνω την πρώτη μου γνωριμία με το αριστουργηματικό ποίημα του Βιτσέντζου Κορνάρου, του πρώτου μεγάλου νεοέλληνα ποιητή.

Η γνωριμία μου με την ποίηση έγινε με τους τρόπους που αφηγήθηκα. Ήταν όλα όσα συνέβησαν συμπτώσεις ή χέρι αόρατο –οδικός θεός– κινούσε τα νήματα μιας τύχης; Αυτή την σκέψη στην διάρκεια της ζωής μου την έκανα πολλές φορές, αλλά η απάντηση στο ερώτημα δεν δόθηκε ποτέ. Το γεγονός είναι ένα· δέθηκα με την ποίηση όπως ο κισσός δένεται με το δέντρο που τον στηρίζει...

Η πρόσοψη των Αγροτικών Φυλακών Αγνιάς

Στίχους άρχισα να γράφω στις «Αγροτικές Φυλακές Αγνιάς», λίγα χιλιόμετρα έξω από την πόλη των Χανίων το 1949. Εκεί «εξέτια ποιινήν εικοσαετούς καθείρξεως».

Στην περιοχή της Αγνιάς Χανίων, όπου και οι ομώνυμες φυλακές, το τοπίο είναι μαγευτικό. Χώρος πεδινός, με πλούσια βλάστηση, ορίζοντας ανοιχτός. Νότια τα επιβλητικά Λευκά Όρη και βόρεια, πίσω από υψώματα, η πολιτεία του Γαλατά. Για όσους γνωρίζουν τη νεότερη ελληνική ιστορία κατά τη μάχη της Κρήτης (Μάιος 1941) στην περιοχή έγιναν μάχες μεταξύ Νεοζηλανδών και

Γερμανών αλεξιπτωτιστών. Την εσπέρα του Σαββάτου, τα πρωινά της Κυριακής, ολοήμερα τη Μεγάλη Παρασκευή ο ήχος της καμπάνας από τον Γαλατά απλωνόταν στον γύρω χώρο, απόμακρη φωνή κρυφών μηνυμάτων.

Η αναφορά μου στις φυλακές της Αγυιάς των Χανίων φέρνει συνειρμικά στη μνήμη μου ένα συγκινητικό γεγονός. Μια μέρα επισκεπτηρίου των κρατουμένων ο κράχτης ονόματι Αγγελίδης, παλιός τρόφιμος των φυλακών, φώναξε: «Κωνσταντινίδης, επισκεπτήριοοο!». Συγκρατούμενοι μ' έσπρωξαν: «Τρέχα, επισκεπτήριο!» «Εμένα;» «Ναι τρέχα!» Έμεινα άφωνος. Από πού εγώ επισκεπτήριο σε τούτον τον μακρινό τόπο; Έτρεξα.

–Είσαι ο Κωνσταντινίδης; με ρώτησε κάποιος

– Μάλιστα.

– Είμαι ο Νίκος Γραμμενίδης από τη Δράμα. Έμαθα ότι είσαι εδώ και ήρθα να σ' επισκεφθώ. Παντρεύομαι και παίρνω γυναίκα από τον Γαλατά. Είχε μαζί του ένα καλάθι προσφοράς με τρόφιμα και φρούτα, που τα είχα τότε απόλυτη ανάγκη. Έμεινα άφωνος! Δεν ήξερα τι να πω. Τον ευχαρίστησα.

–Επιστρέφω στη Δράμα. Τι θέλεις να πω στους δικούς σου;

–Να τους πείτε ότι είμαι καλά και τους θυμάμαι.

Είδα σε μια στιγμή τον αείμνηστο Νίκο να στρέφει αμήχανα το κεφάλι... Συμβάν που δεν το ξέχασα ποτέ... Πέρασαν 60 χρόνια κι η σκηνή της απρόσμενης εκείνης επίσκεψης έμεινε βαθιά εντυπωμένη στη συνείδησή μου. Πράξεις ανθρώπινες ευαισθησίας και ευποιίας σαν εκείνη παραμένουν ανεξίτηλες και συγκινούν. Το περιστατικό της επίσκεψης εκείνης του Νίκου Γραμμενίδη στις φυλακές θα το γνωρίζει μόνο η γυναίκα του. Ο Νίκος Γραμμενίδης δεν υπάρχει σήμερα στη ζωή. Στη δική μου όμως συνείδηση παραμένει η συγκίνηση εκείνης της μέρας του καλοκαιριού του 1950, που τον είδα στο χώρο επισκεπτηρίου της φυλακής.

Έκανα αναφορά σε δύο πρόσωπα από την πατρίδα μου τη Δράμα, στον δικηγόρο Χρήστο Θεοχαρίδη και τον επιχειρηματία Νίκο Γραμμενίδη.

Γνώριζαν και οι δύο τους λόγους που ήμουν στη φυλακή. Το γεγονός τους άφησε αδιάφορους. Με παραστάθηκαν τις δύσκολες εκείνες ώρες. Τους ευγνωμονώ. Σε στιγμές περισυλλογής η μνήμη τους ανακαλεί με την δέουσα ευλάβεια. Όσοι μελέτησαν το κατά Ματθαίον Ευαγγέλιον θα έχουν υπόψη τους τους στίχους 31-36 από το κεφάλαιο ΚΕ'. Ο ευαγγελιστής προσδιορίζει με λιτό,

απέριττο και κατηγορηματικό λόγο το άπαν της ηθικής και της καλοκαγαθίας, της πίστης στον άνθρωπο, της αδιαίρετης:

«επείνασα γαρ, και εδώκατέ μοι φαγείν, εδίψησα, και εποτίσατέ με, ξένος ήμην, και συνηγάγετέ με, γυμνός, και περιεβάλετέ με, ησθένησα, και επισκέψασθέ με, εν φυλακή ήμην, και ήλθετε προς με».

Έτσι εδραιώθηκε στη συνείδησή μου ως πράξη ευποίας το θερμό ενδιαφέρον του Χρήστου Θεοχαρίδη και η επίσκεψη του Νίκου Γραμμενίδη στη φυλακή: «... εν φυλακή ήμην, και ήλθετε προς με».

Μακριά από τα σπίτια μας, από τους γονείς μας, από τους φίλους μας, όσους επέζησαν, ταξιδέψαμε στο αμπάρι ενός πλοίου δεσμώτες, κατάδικοι με βαριές ποινές για τις φυλακές της Κρήτης. Η ποίηση λοιπόν λειτουργεί περίεργα με τους δικούς της κωδικούς, που δεν είναι πάντα εύκολο να τους αποκρυπτογραφήσει κάποιος.

Στην Κρήτη δεν χαίρεται κάποιος την παρατεταμένη άνοιξη μόνο με τις μύριες χρωματικές πτυχές της, χαίρεται εξίσου και το γοητευτικό φθινόπωρο. Κρυφά ομιλητικό, διακριτικά εξομολογητικό, ψαύει το χώρο της ψυχής. Επισημαίνει σημεία έγερσης και τα κινεί. Αυτό σημαίνει συγκινησιακή κοινωνία με το φθινόπωρο στην Κρήτη.

Μια συστάδα καλαμιές έξω από το παράθυρο του κελιού μου, κατάλοιπο από τα παλαιότερα χρόνια, επέμενε να επιβιώνει. Στα φυλλώματά της τ' αγέρι το απομεσήμερο έπλεκε αιθέριους στίχους ποίησης. Πέρασαν εξήντα χρόνια. Θα έγιναν, βέβαια, αλλαγές στο προαύλιο της φυλακής. Δεν ξέρω αν οι καλαμιές και το μυστικό τους ψιθύρισμα υπάρχουν ακόμα. Αν συνεχίζουν να πλέκουν αιθέριους στίχους ποίησης όπως τότε.

Πέρα από τη συστάδα με τις καλαμιές, έξω απ' τον ψηλό τοίχο (μπεντένι) όρθωναν το ανάστημά τους οι λεύκες ευθυτενείς και αγέρωχες στους ανέμους. Ήταν χάρμα οφθαλμών τις ώρες της δύσης του ήλιου, όταν πάνω από το σύνορο των κορυφών τους «ο αποσπερίτης κουδούνιζε στον ουρανό»• εικόνες που συντρόφευαν στις ώρες μόνωσης, εικόνες που μένουν καταγεγραμμένες στις σελίδες του βιβλίου της μνήμης.

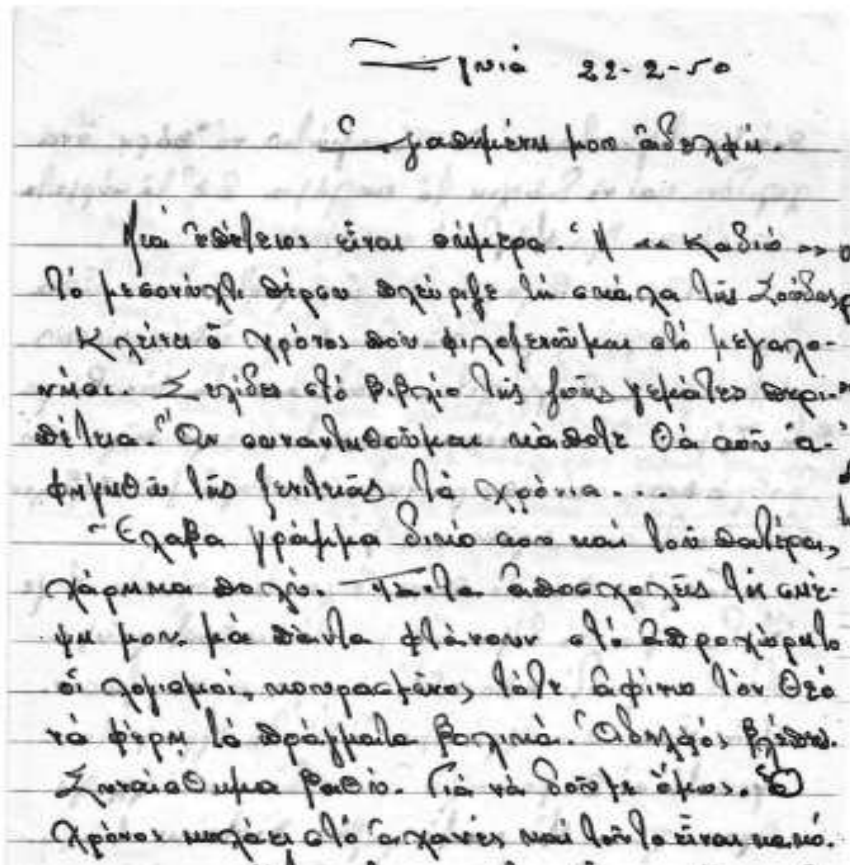
Όταν κάποιος ζει σ' ένα ιδιόμορφο περιβάλλον, τα στοιχεία που συναποτελούν το περιβάλλον αυτό τον επηρεάζουν καθοριστικά και ταυτίζεται μ' αυτά. Αυτά καταγράφονται στον εσωτερικό του κόσμο και μ' αυτά διαλέγεται, όσο κι

αν είναι ασήμαντα, μικρά, που δεν θα κινούσαν την αίσθηση ή την παρατηρητικότητα κάποιων άλλων. Για κείνον που τα βιώνει είναι ο περίγυρος που υπάρχει και τον εμπνέει. Πιο συγκεκριμένα. Στις Αγροτικές Φυλακές της Αγνιάς αυτός ήταν ο περίγυρός μου. Ό,τι υπήρχε μέσα σ' αυτόν τον περίγυρο ήταν ο κόσμος μου από τον Σεπτέμβριο του 1949 κι ως το τέλος του 1951. Όταν ο χώρος ισοπεδώθηκε για να γίνουν τα κτίρια της φυλακής και οι βοηθητικοί χώροι (αποθήκες, εστιατόριο κτλ.), η καλαμιά παρέμεινε δίπλα σ' ένα πηγάδι που είχε νερό. Πίσω από τα σίδερα του κελιού μου έβλεπα την καλαμιά όπως την περιγράφω στο ποίημα. Δεν ξέχασα ποτέ μου την συντροφιά της· ήταν αδελφή ψυχή:

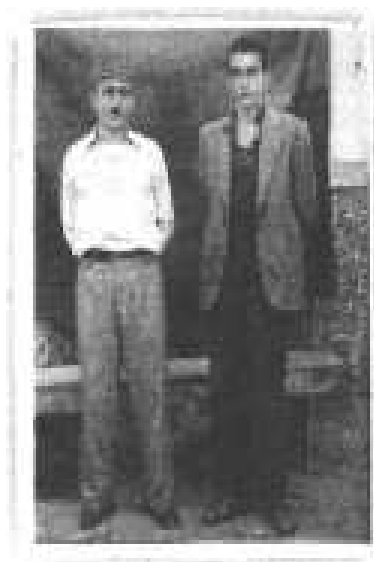
*Η καλαμιά εκείνη στο μεγάλο πηγάδι
τυπώθηκε στο χαρτί της μνήμης
όπως η γραφή σε παλιό χειρόγραφο.
Την έβλεπα πίσω από τα σίδερα
να δέρνεται σ' ώρες αγέρα.
Την έβλεπα την άνοιξη να βγάζει φυλλώματα
το καλοκαίρι, το καταμεσήμερο στο καύμα πάνω
ν' ανεμίζει τρυφερά, να λέει τραγούδια.
Κι ύστερα το φθινόπωρο
—Από τον Γαλατά λοξά φωτίζοντας ο ήλιος—
Να στέκει σχήμα συλλογής.*

Στη φυλακή υπήρχε ανυψωμένη μεταλλική δεξαμενή νερού. Τα ξημερώματα γινόταν η παροχή του νερού. Ο χαρακτηριστικός θόρυβος της παροχής ακουγόταν στη φυλακή. Την ώρα εκείνη ένας κρατούμενος, ο Λαυρής από την Πελοπόννησο. —καλή του ώρα, αν ζει—, άνοιγε τον στάβλο με τα πρόβατα της φυλακής και τα οδηγούσε στη βοσκή. Ο Σήφης (Ιωσήφ), ο σκύλος του κοπαδιού, γαύγιζε. Το φεγγάρι ολόφωτο γλιστρούσε —φωτερό χοχλάδι— από τα σίδερα του παραθύρου μου προς τη δύση. Από το χωριό Βαρύπετρο της περιοχής το άρωμα από τις ανθισμένες λεμονιές έμπαινε στο κελί από το ανοιχτό παράθυρο. Ο αναγνώστης που θα τύχει να Ιδεί και να διαβάσει το ποίημα είναι βέβαιο ότι δεν θα καταλάβει τίποτε. Έχοντας όμως υπόψη του τις απλές αναφορές που κάνω, θα καταλάβει το ποίημα κι αν είναι έτοιμος, θα το χαρεί. Ένα ποίημα, και το πιο λιτό, σημειώνει στη μικρή του διάσταση το νούμερο μιας πολλαπλάσιας έκτασης, αρκεί το νοούμενο να γίνει αντιληπτό:

Το 1950 ο Β. Ε. Θεοχαρίδης έφυγε από τα Χανιά, ο Διευθυντής των φυλακών αντικαταστάθηκε. Προς το τέλος του 1951 εμένα με μετήγαγαν στις φυλακές Ιντζεντίν (επίσημα «Εγκληματικά Φυλακάι Καλαμίου»). Το Καλάμι είναι ένα μικρό χωριό με ελάχιστα σπίτια (20 περίπου) πάνω από τον κόλπο της Σούδας, όπου και η ομώνυμη Φυλακή. Φεύγοντας χαιρέτησα τους συγκρατούμενους, δυστυχώς εκείνη τη στιγμή δεν σκέφθηκα να ζητήσω τις διευθύνσεις τους. Η επιστροφή μου στο Ιτζεδίν έγινε ενώ βρισκόμουν από άποψη υγείας σε καλή κατάσταση, γνώριμοι χώροι, πολλοί γνωστοί κρατούμενοι, δεν με πείραξε καθόλου.

Ένα απόσπασμα από γράμμα στην αδελφή μου βλέποντας το «Καδιώ», με τα μάτια της ψυχής, πριν από ένα χρόνο να πιάνει λιμάνι στη Σούδα.

Με συγκατατούμενό μου στην Αγυιά το Πάσχα του 1951. Οι άλλοι συγκατατούμενοι τον φώναζαν «καλόγερο» από το καλυμαύχι που φορούσε πάντα στο κεφάλι του. Ήταν εξαιρετος τύπος ανθρώπου, λεπτός, αστείος, εύχαρις. Τις καθημερινές στιγμές του κάλυπτε πάντοτε πηγαίο χαμόγελο. Ευγενικός στους τρόπους και αξιαγάπητος ο ποιητικός εκείνος κατάδικος. Πέρασαν 57 ολόκληρα χρόνια. Αν τότε ήταν 30 χρόνων, πρέπει τώρα να είναι 85-87. Αν δεν έκανε το μεγάλο ταξίδι στον ασφοδελό λειμώνα, εύχομαι ο Θεός να του χαρίζει υγεία και αθώο χαμόγελο, όπως τότε...

Το 1949 στο Ιτζεδίν μια μέρα σε επισκεπτήριο ήρθε να με βρει μια γυναίκα άγνωστη σε μένα. Μου συστήθηκε σαν Αγγέλα από τα Κύργια της Δράμας, παντρεμένη στα Χανιά και σταλμένη από τον αδελφό της που γνώριζε τον πατέρα μου.

Η Αγγέλα Ευμορφιάδου με τον αδελφό της Δημήτρη στα Χανιά, όπου υπηρετούσε σαν ναύτης του Πολεμικού Ναυτικού στο ΥΔΡΑ.

Δεν την γνώριζα, δεν την πίστεψα ότι έρχεται εκ μέρους της οικογένειάς μου. Αρνήθηκα κάθε επαφή μαζί της. Η Διοίκηση της φυλακής ίσως μέσω αυτής της γυναίκας να ήθελε κάτι από μένα. Έφυγε. Μετά από ένα διάστημα με ειδοποίησαν από την Δράμα ότι πρέπει να την εμπιστευτώ. Όταν ξαναήρθε η Αγγέλα με τα καλούδια της συζητήσαμε πολύ. Μία δυναμική γυναίκα που έδειχνε παντού πως δεν φοβάται κανένα και τίποτε. Μου φέρθηκε σαν αδελφή, ένιωσα πως δεν ήμουν πιά μόνος. Αναπτύχθηκε μια φιλία με τις συνεχείς επισκέψεις της που έμελλε να κρατήσει για πάντα. Μια φιλία όχι μόνο με μένα αλλά και με την οικογένειά μου. Τώρα που την θυμάμαι, πάντα την θυμάμαι, κοιμάται τον αιώνιο ύπνο στο κοιμητήρι, στα Περιβόλια Χανίων. Με στήριξε, με αγκάλιασε όπως κανένας εκείνα τα δύσκολα χρόνια. Όσο άντεχε το σάπιο αυτοκινητάκι μου την επισκεπτόμουν την Αγγέλα Ευμορφιάδου από τα Κύργια, τόσο στο σπίτι της όσο και στο μόνιμο πιά ησυχαστήριο της. Ήμουν γι' αυτήν ο Νικάκης της κι αυτή για μένα μια σίγουρη ομπρέλα προστασίας.

Στις 25 Ιουνίου 1952 εκδικάστηκε στο Αναθεωρητικό δικαστήριο η υπόθεση μου και των υπολοίπων κατηγορουμένων και καταδικασμένων στο Έκτακτο Στρατοδικείο Δράμας το 1948 και αποφυλακίστηκα. Έμεινα για λίγο στο σπίτι της Αγγέλας στα Χανιά και μετά ξεκίνησα για Αθήνα, ελεύθερος μετά τόσα χρόνια

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ					
Εκ	Αριθμός	Λέξεις	Ημερίδα	Ώρα	
ΧΑΝΙΟΥΝΤ	1006111	4	17	30	
Ένδειξεις: Προς: <i>Μανδύα Κωνσταντίνου</i> <i>και οικογένειά της</i>					ΜΕΤΕΒΙΒΑΣΗ ΕΙΣ: <i>Δρα</i> Ο μεταβιβαστής:
 ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΕΛΛΑΔΟΣ ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΗΛΕΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΗΛΕΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ ΚΑΙ ΤΗΛΕΤΗΛΕΓΡΑΦΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ	<i>Οι οικογενειακοί μου συγγενείς</i> <i>και φίλοι στην οικογένειά μου</i> <i>ΝΙΚΑΚΗΣ</i>				

Το πλοίο της γραμμής από τη Σούδα για τον Πειραιά έφυγε στις οκτώ το βράδυ. Ο ήλιος ήταν ακόμα στον ουρανό. Έλαμπε κατάχρυσος. Πλησίαζε προς την έξοδο του μεγάλου κόλπου. Γαλήνη. Δεξιά, πάνω στην κορυφή ενός πέτρινου λόφου φάνταζαν οι φυλακές του Ιντζεντίν (Καλαμίου). Ακούμπησα σε μια γωνιά του πλοίου μακριά από το πλήθος των ταξιδιωτών και τους θορύβους. Κοίταξα τα μπεντένια (τείχη) του Ιντζεντίν που χάνονταν αργά στους ίσκιους της αμφιλύκης, καθώς πλέαμε προς το ανοιχτό πέλαγος. Ήταν μια στιγμή της ζωής μου το κάτεργο του Ιντζεντίν. Ήταν ένα πέρασμα που φόρτωσε τη μνήμη με τόσα βάρη, που κάπου εκεί στο νησί σταμάτησαν τα βήματα αποσταμένα...

Μανόλη εμείς...

Εμείς που μείναμε, Μανόλη, βολευτήκαμε.

Δηλώσεις « μετανοίας » κι αποκήρυξης

κάναμε πολλές και μετά «βδελυγμίας» μάλιστα.

Τραβήξαμε το χέρι μας στην άκρη απ' τη φωτιά.

Εσύ των αθανάτων πέρασες τη χώρα.

Έδωσες τη σκυτάλη σ' άλλους και κείνοι συνεχίζουν.

Εμείς, Μανόλη, βολευτήκαμε, οι σύντροφοι σου

σε κείνον τον αγώνα, όσοι μείναμε.

Λέγει αυτό ο Πέτρος: «Κύριε, γιατί

ου δύναμαι σοι ακολουθήσαι άρτι;

την ψυχή μου υπέρ σου θήσω». Απεκρίθη αυτό ο Ιησούς:

«την ψυχή σου υπέρ εμού θήσεις! αμήν αμήν

λέγω σοι, ου μη αλέκτωρ φωνήσει έως ου

απαρνήση με τρίς». (Ιωάννης, 38)

Ταξίδεψα πολλές φορές από τότε στο Ιτζεδίν. Προσπάθησα να ακούσω κάποιο μήνυμα πίσω από τα τείχη, μέσα απ' την ερημιά του χώρου προς το νεκροταφείο. Μάταιο ταξίδι στο χρόνο, δεν ξαναγράφεται με τον ίδιο τρόπο η ιστορία, ούτε εδώ, ούτε στην Κηφισιά, ούτε στη Δράμα, ούτε στα Κυβέλεια, κι αυτό είναι μάλλον καλό. Το μόνο που μπορώ να σκεφτώ τώρα πιά, που οι μνήμες, πότε-πότε, με κυριεύουν, που οι μορφές επανεμφανίζονται είναι: Δεν απουσίαζα από εκείνο το κάλεσμα. ΕΥΤΥΧΩΣ.

Μη φοβηθείς αυτόν, που στήριξε

στην Πίστη επάνω την ελπίδα.

Τον είδα στη ζωή να μάχεται

μα πάντα ανίκητο τον είδα.

Αριστερά από την είσοδο του λιμανιού της Σούδας, πάνω σε ύψωμα υπάρχουν οι Φυλακές του Ιτζεδίν. Περιβάλλονται από υψηλό τείχος.

Ένα μέρος των φυλακών που περιχάραξαν τον πόνο, την φρίκη, την ωμή εκτέλεση!

Δεν ξέρω γιατί το σοφό τούτο ποιηματάκι του Ι. Πολέμη με τις τέσσερες του στροφές μιλούσε τόσο στην παιδική μου ψυχή. Από το Δημοτικό το θυμάμαι και συχνά το ψιθυρίζω μόνος, όταν της ζωής η πίκρα βαραίνει πάνω μου βασανιστική. Στο Ιτζεδίν στο κελί μου που οι τοίχοι του ήταν γεμάτοι επιγράμματα, ονόματα και σκίτσα, πρόσθεσα και γω πάνω απ' την υπογραφή μου και την ημερομηνία το τετράστιχο τούτο μ' ένα κλωναράκι ελιάς –ζωγραφιστό βέβαια– στολίδι του.

Ήταν εκεί αρκετό καιρό. Κάποιος που με γνώρισε ύστερα από χρόνια και πέρασε απ' εκεί μου είπε: "Συ είσαι ο Κωνσταντινίδης που υπογράφεις εκείνο το ωραίο τετράστιχο της ελπίδας; Ήταν αλήθεια μεταξύ των καλλιτέρων".

Από την Αθήνα πήγα στην Κόρινθο για να καταταγώ στον Ελληνικό Στρατό. Οι γιατροί που γνώριζαν τον ιατρικό μου φάκελο με υπέβαλαν σε καινούργιες εξετάσεις, ακτινογραφίες κ.λ.π. Μου έδωσαν προσωρινά αναβολή και στην συνέχεια απαλλάχθηκα. Στην Κόρινθο ήμουν συνέχεια με διανυκτερεύσεις, με φιλοξενούσε μια κοπέλα που γνώρισα στο λεωφορείο Αθήνα- Κόρινθος και ομολογώ ότι αυτή η άδοξη φιλοξενία από Πελοποννήσια με ξάφνιασε. Γύρισα στην Δράμα. Άλλοι καιροί καλλίτεροι αν και δεν έλειψαν στην αρχή τραμπουκισμοί και τρομοκρατία από λίγους συντοπίτες μου χωρίς συνέχεια.

Δίσεχτα χρόνια

Δυσβάστακτοι καιροί.

Τετράδιπλες οδύσσειες.

Γέμισε ο κόσμος Έλληνες:

Τασκένδη, Κολωνία, Σίδνευ,

Τορόντο, Καιηπτάουν.

Οι νικημένοι στην Τασκένδη,

οι νικητές στα σκλαβοπάζαρα.

Δάκρυα και προσμονή τα κασελάκια τους γεμάτα,

τα περιφέρουν στην υφήλιο

κι η πατρίδα στενάζει.

Θαμπώνει ο ήλιος της,

στερεύουν τα νερά της,

ρημάζει ο τόπος,

τέρμα στα παιδικά χαμόγελα.

ΔΡΑΜΑ, 1952-1955

Στο Γυμνάσιο Αρρένων της Δράμας και στην έκτη τάξη του οκταταξίου (δηλαδή στη Δ' Γυμνασίου) άρχισα να φοιτώ από τον Σεπτέμβριο του 1952. Έχασα αρκετό χρόνο σε διάφορες περιπλανήσεις και φυγές, πέντε ολόκληρα χρόνια, οπότε αποφάσισα να πάω στο σχολείο. Γυμνασιάρχης ήταν τότε ο φιλόλογος Δημήτριος Τοπάλης. Κατά παράδοξο τρόπο ο άνθρωπος εκείνος με άρτια παιδαγωγική και διοικητική ικανότητα με κάλυψε με την διακριτική προστασία του. Ήμουν τότε εικοσιπέντε χρόνων. Ο πατέρας μου ήταν δάσκαλος στα Εκπαιδευτήρια και πρωτοψάλτης στον μητροπολιτικό ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου. Ίσως η σχέση αυτή (ιδιότητα εκπαιδευτικού), ίσως άλλος λόγος μαζί με αυτόν να συνετέλεσαν, ώστε ο αείμνηστος γυμνασιάρχης να με καλύψει με την προστασία του. Παρατήρησα ότι και οι άλλοι καθηγητές μου έδειξαν μια ανάλογη συμπεριφορά, που φανέρωνε παιδαγωγική ευαισθησία και γνώση για τα πράγματα του κόσμου και τα προβλήματά του.

Ένα παράδειγμα· όταν Θεολόγος καθηγητής, από υπερβάλλοντα ζήλο, με κατήγγειλε στον Σύλλογο των καθηγητών για παράτυπη πράξη ζητώντας την

τιμωρία μου, η καταγγελία του έπεσε στο κενό, γιατί δεν βρήκε συναδέλφους του να την υποστηρίξουν. Στο συμβάν υπάρχει και η ευτράπελη πτυχή. Η κυκλοφορία των μαθητών και των μαθητριών σύμφωνα με τον μαθητικό κανονισμό απαγορευόταν μετά τις 8 το βράδυ και μάλιστα με άκρα αυστηρότητα. Εμείς, νέα παιδιά, περνούσαμε τη γέφυρα του Σιδηροδρομικού Σταθμού και καταφεύγαμε σε γραφικό ταβερνάκι, για να πιούμε το εκλεκτό αρωματικό κρασάκι και να περάσουμε την ώρα μας μακριά από τον κίνδυνο να μας επισημάνουν καθηγητές και να μας δημιουργηθούν προβλήματα διαγωγής.

Το ταβερνάκι εκείνο στην κατοικία αμπελουργού στον συνοικισμό του Στενιμάχου λειτουργούσε χωρίς επισημότητα και προβολή προσφέροντας κρασάκι χειροποίητο εξαιρετης ποιότητας (Θραξ ήταν ο αμπελουργός) σε προσιτή τιμή, σχεδόν μηδαμινή και με διάθεση φιλόξενη και καλοπροαίρετη. Ο τίτλος του καταστήματος ήταν TABEPNA το «ΣΙΓΑ-ΣΙΓΑ». Δηλαδή ταβέρνα που μπορεί να εισέρχεται κάποιος ήσυχα, σεμνά και σοβαρά (για φαντάσου!).

Να κάθεται χωρίς να φωνασκεί, και ν' ανησυχεί την οικογένεια που έμενε πάνω από την ταβέρνα και τους περιοίκους. Μέχρι τώρα όμως (πέρασαν εξήντα χρόνια) δεν μπόρεσα να μάθω πως με ανακάλυψε ο θεολόγος καθηγητής. Μάλλον κάποιος θα το είπε και κείνος από αγαθή διάθεση σωφρονισμού έκανε την αναφορά στο Σύλλογο των καθηγητών. Εγώ δεν είχα αντιληφθεί τότε τίποτε. Ύστερα όμως από αρκετό καιρό, καθηγητής μου είπε σχετικά τονίζοντας ιδιαίτερα την ρητή θέση του Γυμνασιάρχη και την απαγόρευσή του να συζητηθεί το θέμα στον Σύλλογο.

Γενικά η προστατευτική διάθεση και ευμενής θέση του Γυμνασιάρχη Δ. Τοπάλη ήταν έκδηλη και φανερή σ' όλη τη διάρκεια της τριετούς φοιτήσεως μου στο Γυμνάσιο. Στη μνήμη μου παραμένει ζωντανή η ανάμνηση εκείνη και λειτουργεί ως μηχανισμός που θέτει σε κίνηση τον μεγάλο τροχό της ευγνωμοσύνης. Και το πιο σπουδαίο είναι ότι η συμπεριφορά του Γυμνασιάρχη μου, αλλά και των άλλων αείμνηστων δασκάλων μου, που ήδη έχουν εγκαταλείψει τα εγκόσμια, αποτέλεσε για μένα μεγίστη παιδαγωγική διδαχή, που την εφάρμοσα 35 ολόκληρα χρόνια στην εκπαιδευτική μου θητεία απaréγκλιτα και πιστά έχοντας πάντοτε υπόψη εκείνο το λατινικό *aequitas est justitia* (η επίεικεια είναι δικαιοσύνη).

Τώρα βέβαια τελείωσαν όλα και η TABEPNA το «ΣΙΓΑ-ΣΙΓΑ» δεν υπάρχει, ούτε ο Θραξ αμπελουργός ούτε ο αλησμόνητος Γυμνασιάρχης μου. Ήταν μια

στιγμή η εποχή εκείνη, που η μνήμη την συγκρατεί και την επαναφέρει με συγκίνηση σε στιγμές περισυλλογής. Έτσι βαίνει η ζωή κι έτσι αποκτά νόημα. Όσο για τον καθόλα συμπαθή και αγαπητό καθηγητή που με κατήγγειλε στον Σύλλογο των διδασκόντων για την παράτυπη πράξη μου, το έκανε από αγαθή διάθεση να με προφυλάξει από το ολέθριο πάθος της οινοποσίας και τον ευχαριστώ. Προς στιγμήν όμως ξέχασε τον ευαγγελιστή Ιωάννη και την πόλη Κανά της Γαλιλαίας: «...γάμος εγένετο εν Κανά της Γαλιλαίας, εκλήθη δε και ο Ιησούς... και υστερήσαντος οίνου... λέγει αυτοίς ο Ιησούς γεμίσατε τας υδρίας ύδατος... και λέγει αυτοίς αντλήσατε νυν...». Και απόλαυσαν οι προσκεκλημένοι στον γάμο απίθανα καλό κρασί και ευφράνθη η καρδιά πάντων σφόδρα.

Το πρώτο μου αυτοκίνητο. Με πήγαινε και με έφερνε στην Γερμανία και στην Ευρώπη 30 ολόκληρα χρόνια.

Αποφοίτησα τον Ιούνιο του 1955 και τον Σεπτέμβριο έδωσα εισαγωγικές εξετάσεις στη Φιλοσοφική Σχολή του Α.Π.Θ.

Στην Θεσσαλονίκη λοιπόν και στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου, αρχίζω δειλά-δειλά να γράφω τα πρώτα μου ποιήματα. Πειραματιζόμουν, δημοσίευσα κάποια στον Πρωινό Τύπο της Δράμας και στο περιοδικό «μήνες» του πανεπιστημίου, αργότερα και σε εφημερίδες της Αθήνας. Κάποια τα χάριζα σε φίλους που αγαπούσαν την ποίηση.

Βρέχει

Μες τους έρημους κήπους η βροχούλα σταλάζει

Σαν να κλαίει την χαμένη χαρά μου κι αυτή.

Ο βοριάς πότε πότε στους κλώνους στενάζει.

Σαν γριούλα η καρδιά μου σε τάφο σκυφτή.

Νίκος Κωνσταντινίδης

Όλα απόψε θλιμμένα κι η νυχτιά παγωμένη.
Μήτε γέλια στους δρόμους μήτε ζήσης αχοί.
Νυχτερίδα είν' η σκέψη στα παλιά πλανεμένη,
και μονάχα στον τοίχο το ρολόγι αντηχεί.

(Ν. Κωνσταντινίδης, 18-11-1955. Γραμμένο για τον εαυτό μου ένα βρα-
δάκι ανίας, χαρισμένο στον φίλο μου και φίλο της ποίησης Τηλέμαχο).

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΕΪΚΟΥ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΕΥΤΥΧΙΑΣ

Γράμ : Γιάννης Νίκος
Από: [Signature]

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1957

Γνωρίστηκα με σημαντικούς ανθρώπους των γραμμάτων, με πίστεψαν, με εμπιστεύτηκαν, μου άνοιξαν νέους δρόμους.

Κάθε Σαββατοκύριακο ή τουλάχιστον τα περισσότερα με λεωφορείο ταξίδι για την Δράμα, συντροφιά με φίλους.

Ταξίδι Δράμα-Θεσσαλονίκη υπό τους ήχους της τσαμπούνας

Ως απόφοιτος της Σχολής εκείνης εργάστηκα ως έκτακτος συνεργάτης του Λαογραφικού Αρχείου επί τι διάστημα. Το 1968 οι τότε αρχές με απέλυσαν ως μη νομιμόφρονα («τυγχάνει μη νομιμόφρων και δεν δύναται να εργασθή»).

Ο αδελφός σου τώρα

Μανόλη, αργά και που βλέπω τον αδελφό σου.

Στο μαγαζί πηγαίνω που δουλεύει.

Δεν είναι ο Γιάννης κείνος που ήταν,

ο αετός με τα πλατιά φτερά,

που φόβο δεν εγνώριζε στα στήθη·

είν' άσπρα τώρα τα μαλλιά του, πολύ καπνίζει

κι αποχεχνιέται στη δουλειά.
Έτσι συμβαίνει, βέβαια, πάντα,
αλλάζει ο άνθρωπος,
δεν γράφει πάντοτε ιστορία,
τη γράφει μια φορά.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΙΟΝ
ΠΡΟΕΔΡΟΥΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΙΟΥ

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟΝ

Αριθ. απόφασης 5

ΑΠΟΦΑΣΙΣ

Το Συμβούλιον Νομοθεσίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, κατ' εἰς ἀριθμ. 337/18.7.1968
ἐγκρίσιν λαβὼν ὡς ἀπὸ τὴν κρίσιν αὐτοῦ παύσας αὐτὴν κατ'
εἰς ἀριθμ. 1/155927/162928 τῆς 18.6.1968 ἐγγράφον τοῦ
Υπουργείου Δημοσίας Ἑξέλιως (Γ.Δ.Σ.Α. Δ' ἑνός Α')

Ἀπεφάνθη

ὅτι Νικόλαος ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ τοῦ Μινωάκου καὶ τῆς
Δασκείνης

δέν

εἶναι νομίμως ἐπὶ τὴν ἐννοίαν τοῦ Ἀρθροῦ 3 τοῦ Α.Ν. ὡς ἀριθμ. 316/1948

καὶ ἀποσπᾶται ὡς ἐκτεκμύριον ἀπὸ τῆς ἐκτεκμύριον
τῆς εἰς τὸ Λαογραφικὸν Μουσεῖον καὶ Ἀρχεῖον τῆς
Φιλοσοφικῆς Σχολῆς. -

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 18 Ἰουλίου 1968

ὁ ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ὁ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Χ. ΣΠΑΓΚΙΝΤΑΣ

Ε. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

18.7. 1968

Εἰλημ

Τότε συνειδητοποίησα ότι η παλιά μου εκείνη περιπέτεια της φυλακής θα με ακολουθούσε σ' ολόκληρη τη ζωή. Κατέφυγα στην Τεχνική Σχολή Θεσσαλονίκης «Ο ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ» και στα Φροντιστήρια Γ. Σταυριανίδη, όπου εργάστηκα ατέλειωτες ώρες χειμώνα- καλοκαίρι. Και εκεί συνέβησαν δόλια συμβάντα κακεντρέχειας, που δεν είναι σκόπιμο να σημειωθούν, δεν κλόνισαν όμως την πίστη μου στη ζωή και στο ευοίωνο μέλλον. Μελετά κάποιος τους ανθρώπους, τους χαρακτηρίζει. Βλέπει τον κόσμο μέσα στον οποίο ζει, κάνει διαπιστώσεις και προχωρεί αφήνοντας πίσω ποταπότητες, μικρότητες, αθλιότητες και στρεβλές συμπεριφορές. Προχωρεί παρακάμπτοντας ανθρώπινες συμπεριφορές...

Το 1980, μαζί με άλλους συναδέλφους μου απολυθήκαμε από την Τεχνική Σχολή επειδή καταγγείλαμε αυτά τα συμβάντα. Μετά από αγώνα, αγωγές, επαναπροσληφθήκαμε στο Τεχνικό Λύκειο στο οποίο είχε μετατραπεί η Σχολή.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Ν. ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΚΔΟΣΗ ΜΕΤΕ Τ.Σ.Ε.
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΘΕΣΣΟΝΙΚΗΣ

Θεσσαλονίκη 11. ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1980
Αριθ. Πρωτ. 341

ΠΡΟΣ: Τήν 'Ιδιωτική Τεχνική 'Επαγγ/κή
Σχολή Θεσσαλονίκης "Ο ΕΥΚΛΕΙΔΗΣ"

Α. Αδαμόπουλος
526.334
Διοικητή Γραφείου 16

"Δίνονται πληροφορίες"

"Υστερα από τὰ ἀριθμ. 13/24-1-1980 καὶ 292/31-1-1980 ἔγγραφοὺς καὶ ἐπεὶ λάβαμε ὑπόψη καὶ τὰς διατάξεις τῶν ἀριθμ. 53923/10-3-1972 (ΦΕΚ 231/18-3-1972 τ. Β') καὶ 430.6/82/72297/26-7-1975 (ΦΕΚ 948/9-9-1975 τ. Β') ὑπουργικῶν ἀποφάσεων, ὡς πληροφοροῦμε ὅτι μπορεῖτε νὰ ἀπομακρύνετε, ἀπὸ τοὺς ἐκπαιδευτικούς καὶ ἄλλους ἐπασχολήσεως τοὺς:

1. Παπαθανασίου Χρήστο, μαθηματικό
2. Χατζαρίδη Ἀλεξάνδρο, φυσικό
3. Δήμου Γεώργιο, φιλόλογο
4. Κωνσταντίνου Νικόλαο, φιλόλογο.

ἐπεὶ λάβατε ὑπόψη καὶ διειλημμένα στὸ ἀριθμ. 3032/17-12-1979 ἔγγραφο μας.

Γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικούς τῶν Ἀγγλικῶν θὰ ὡς πληροφορηθῶμε μὲ μάλιστα παρῶντες ἀπάντηση ἀπὸ τὸ Π.Ε.Π.Θ στὸ ἀριθμ. 213/28-1-1980 ἔγγραφο μας, τὸ ὁποῖο ἔχουμε κοινοποιήσει καὶ σὲ σῶς.

Ὁ Γενικός Ἐπιθεωρητής
Τ.Υ
ΠΡΑΞΕΙΣ ΘΕΟΔΟΣΙΑΔΗΣ

Τὸ ἔγγραφο ποὺ δημοσιεύουμε, ἐρχεται νὰ διαθεύσει τοὺς κατὰ κατὰρξ ἰσχυρισμοὺς τῆς Παιδαγωγικῆς οἱ δὲν εἶναι πρόθετοι νὰ ἀπαλῶσι καθηγητὲς τῆς σχολῆς. Ὑποθυμίζουμε ὅτι διὰ ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τῶν ὁποίων τὴν ἀπόλυση ἐγκρίνει ὁ γεν. ἐπιθεωρητὴς κ. Θεοδοσιάδης, οἱ Γ. Διευκ. καὶ Α. Χατζαρίδης, εἶναι ἀντίστοιχοι πρόεδρος καὶ ταμίας τοῦ συλλόγου τῶν καθηγητῶν

Ἡ «Θ» ἀποκαλύπτει ἀποκλειστικὰ ἔγγραφο τῆς ἐπιθεωρήσεως πρὸς τὴν διοίκηση τοῦ «Εὐκλείδου», μὲ τὸ ὁποῖο τῆς ἐπιτρέπει νὰ ἀπαλῶσι καθηγητὲς. Ἀνάμεσα τοὺς ὁ πρόεδρος καὶ ὁ ταμίας τοῦ συλλόγου. —

Από το 1961 ξεκίνησα τα ταξίδια στην Γερμανία. Τριάντα πέντε και πλέον χρόνια έως το 1997 τα Χριστούγεννα- Πρωτοχρονιά ένα ατελείωτο ταξίδι μέσα στα χιόνια για τον Βορρά.

Τέλη του χρόνου, η αναμονή του νέου με έβρισκε πάλι μακριά από την Ελλάδα στην γραφική πόλη του βορρά. Έφτανα συνήθως χαράματα στη Χαϊδελβέργη. Δεν μπόρεσα ακόμα να προσδιορίσω το περιεχόμενο αυτής της επαναλαμβανόμενης άφιξης εδώ και χρόνια στην πόλη αυτή της Γερμανίας. Τόπος φυγής; Έλξη ρομαντικού χρώματος; Αίτιο για ταξίδι; Τι; Εγχείρημα που πληρώνεται ακριβά.

Στην Κατάρα χιονίζει επικίνδυνα. Στο πέλαγος (Ανδριατική) έχει τη νύχτα τρικυμία. Στα σύνορα Ιταλίας- Αυστρίας εκείνη η εφιαλτική ερημιά. Ούτε πουλί! Όλα χιονισμένα. Κρύο. Από το κουβούκλιο μέσα ο χωροφύλακας των συνόρων υποτίθεται ότι ελέγχει τα διαβατήρια ή ότι άλλο. Στο Μόναχο και στη Στουτγάρδη η ομίχλη μπαίνει μέσα στο φίλτρο αέρος του κινητήρα του αυτοκινήτου και τον μπουκώνει. Κollάει στα τζάμια και παγώνει.

Κάθε χρόνο υπόσχομαι στον εαυτό μου πως δεν θα ξανακάνω το κοπιαστικό και επικίνδυνο αυτό ταξίδι. Πόσο ασυνεπής είμαι βέβαια! Πολύ εύκολα ξεχνώ και υποτάσσομαι σε επιθυμίες. Ακούω πάλι και πάλι στις εκκλησίες τους πιστούς να ψάλλουν συνεπαρμένοι μιας άλλης ποιότητας στιγμή. Ποιο νόημα έχει η παρουσία μου εδώ; Πολλά χρόνια, πόσα; Τα Χριστούγεννα – Πρωτοχρονιά με βρίσκουν εδώ. Ταξίδι ανεξήγητο.

Οι καμπάνες χτυπούν και γεμίζουν με τον ήχο τους τον αγέρα της πόλης. Τα μεγάλα ρολόγια σημαίνουν τις ώρες. Ο καιρός όλο πάει για βροχή. Φεύγουν κι έρχονται σύννεφα κι είναι ίδια η πόλη και οι άνθρωποι της όπως όταν πρωτόρθα το 1961 και γεύτηκα εντυπωσιασμένος τον ρομαντισμό της. Λίγες έμειναν ώρες ακόμα, τις μετρώ. Κι ύστερα θα έρθει ο νέος χρόνος με τους εκκωφαντικούς θορύβους των πυροτεχνημάτων. Τι θα φέρει αλήθεια, ο νέος χρόνος; Στην εκκλησία των Ιησουιτών υπήρχε χορωδία τετράφωνη, τέλειος έκφρασης, την συνόδευαν όργανα. Δώδεκα τα μεσάνυχτα έψαλε ψαλμούς αισθητικά άφταστους. Η έκφραση του απόλυτου ήταν τέτοια που στο τέλος μέσα στην εκκλησία ακούστηκαν χειροκροτήματα. Για μια φορά ακόμη το πλήθος των εκκλησιαζομένων έδωσε τα χέρια, η υπόσχεση ενάρτησης, θεάρεστης και ειρηνικής ζωής, έξω από την τελούμενη πρακτική που είναι άλλη.

Υπάρχει όμως τη στιγμή αυτή κάτι το υπέροχο, στιγμιαία δίνοντας ο άνθρωπος στον συνάνθρωπο το χέρι εκφράζει τον ανθρωπισμό του, την μύχια επιθυμία του. Το κρύο τσουχτερό, οι άνθρωποι χαιρετίζουν θορυβωδώς έναν ακόμη χρόνο που μπαίνει στην ζωή τους, άγνωστες για τον καθένα προοπτικές, αλλά η στιγμή δεν είναι ούτε των απολογισμών, ούτε της φιλοσοφικής θεώρησης.

Ένα πάλκο έχει στηθεί από νωρίς και κει πάνω πέντε νέοι σπαράζουν κραυγάζοντας με την κιθάρα τους. Κάτω από το πάλκο χοροπηδούν σπασμωδικά δεκάδες άλλοι νεαροί σφυρίζοντας ή τσιρίζοντας όπως οι Ινδιάνοι. Όλοι ζουν τη στιγμή έξω από κάθε βιολογική μέριμνα. Στιγμή έξαρσης του πάθους για ζωή ή εκρηκτική ανθρώπινη φαντασίωση. Το βράδυ στη συνηθισμένη ταβέρνα, θαμώνες, κυρίως νεαροί Αμερικανοί, ίσως στρατιώτες, με πολιτική ενδυμασία. Οι περισσότεροι γαυγίζουν και ουρλιάζουν. Τα μεγάφωνα του καταστήματος μεταδίδουν μουσική του χάους. Όλα αυτά στη Γερμανία που η μουσική της παράδοση συνένωσε ολόκληρο τον κόσμο. Πόσο αλλάζουν οι καιροί!! Πόσο παράδοξα αλλάζουν !! Ο χρόνος παραμονής μου τελειώνει. Αναχώρηση.

Κάθε φορά που αναχωρώ από την Χαϊδελβέργη για την Ελλάδα η ψυχολογία μου βρίσκεται σε δεινή κρίση, μετά ισορροπώ. Οι καιροί είναι δύσκολοι, πολλά προβλήματα που αγγίζουν τον άνθρωπο σ' όλη την υφήλιο.

Θυμάμαι όταν πρωτάκουσα, παιδί το «γέρε χρόνε φύγε τώρα πάει η δική σου η σειρά». Πόση εντύπωση μου έκανε η τρυφερή του μελωδία. Την τραγουδούσαμε παιδιά στη Θεσσαλονίκη καθισμένοι στο περβάζι ενός παραθύρου. Απλή, αλλά θεία στιγμή. Πότε; Ίσως το 1943. Δεν ξέρω. Θυμάμαι κείνα τα ξένοιαστα αθώα παιδιά ακόμα.

Με συνεπήρε η μελωδία, άρχισα να τραγουδώ και εγώ. Τα χρόνια φορτώθηκαν πάνω μου, είδαν πολλά τα μάτια μου από το 1942 κι ως το 1997 Πρωτοχρονιά που γράφω. Μελετώ από τότε την έννοια του στίχου «μα θα λιώσουν ένα-ένα με τη νέα τη χρονιά» και αδυνατώ να συλλάβω το νόημα του. Με αυτό το «θα λιώσουν ένα-ένα» τι εννοεί; Ποια πράγματα θα λιώσουν; πως θα λιώσουν; Κι αν λιώσουν τι θα συμβεί... Δεν καταλαβαίνω κι ας πέρασαν από τότε 54 χρόνια...

Τότε το πρωτάκουσα! Έφευγε το 1942 και ερχόταν το 1943. Ο πόλεμος εμαίνετο άγριος σ' όλα τα μέτωπα και δεν είχε κλείνει ακόμα οριστικά η πλάστιγγα προς την πλευρά των Συμμάχων.

Τα παιδιά τρία, τέσσερα μπορεί και περισσότερα, μπορεί και όλα, καθόμα-
σαν γύρω απ' το περβάζι χαμηλού παραθύρου στη οδό Μητροπόλεως και
τραγουδούσαμε ξέγνοιαστα και χαρούμενα. Ίσως ήταν στην παρέα ο Σαρκίς, ο
Στέφος, ο Κώστας, ο Θωμάς, ο Νίνος, ο Κοτσαρίας, η Μπρούχου, ο Γιάννης, ο
Μανόλης, ίσως...

ΗΜΑΣΤΑΝ ΟΛΟΙ ΕΚΕΙ. ΑΚΟΜΗ.

Μια σπάνια φωτογραφία φιλίας και συναδέλφωσης. Υπήρχε τότε (δεκαετία 1950) αυτό το ανεκτίμητο αγαθό, η φιλία και η συναδέλφωση. Τα εικονιζόμενα πρόσωπα από αριστερά είναι: ο Λαλάκης φυσικοθεραπευτής, ο Βασίλος Δημοσθένης ο μετέπειτα Εισαγγελέας, ο Τσιμπρικήδης Αλέκος, μηχανικός κινηματογράφου, ο Κωνσταντινίδης Νίκος ο μετέπειτα εκπαιδευτικός, ο Καχριμανίδης Κωνσταντίνος, σταδιοδρόμησε ως ιατρός στη Βέροια, ο Χαβάς Τριαντάφυλλος, μηχανικός κινηματογράφου, ο Γεωργιάδης Αντώνης, ο πολύ γνωστός από την ένδοξη «ΔΟΞΑ» και για ένα διάστημα προπονητής της Εθνικής Ομάδας Ποδοσφαίρου, Σιμιτλιώτης Ευάγγελος ποδοσφαιριστής στην «ΔΟΞΑ» ειδήμων περί τα ποδοσφαιρικά θέματα, ο Γιαγμουρίδης Γεώργιος, τότε κάτοχος περιπτέρου. Πίσω από τα πρόσωπα διακρίνεται το ιστορικό Δημαρχείο και η αποθήκη καπνού που κατεδαφίστηκαν.

Η πλατεία εμπρός ήταν τότε ανοιχτή. Καμιά κατασκευή δεν υπήρχε που να περιορίζει την ελεύθερη κίνηση σ' αυτήν (καφενείο!! και άλλα κτίσματα). Ήταν

η εποχή των καλών και αλησμόνητων στιγμών. Ήταν τότε η πλατεία χώρος συνάντησης και περιπάτου, χώρος φιλίας και συναδέλφωσης.

Τον Ιούνιο του 1999 με κοινοποιήθηκε αμελλητί από την προϊσταμένη μου αρχή (Γραφείο Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης) έγγραφο απόλυσης συνοδευόμε-
νο από σχετικές ευχαριστίες για την προσφορά μου και με ευχές για ευτυχία και
χαρά στο νέο στάδιο ζωής που αρχίζει. Από το 1999 ζω στη Δράμα, (συνταξι-
ούχος πλέον) στο πατρικό μου σπίτι, ασχολούμενος με το διάβασμα και με δη-
μοσιεύσεις διάφορες, σε τοπική εφημερίδα της πόλης, αλλά και με την έκδοση
βιβλίων με θέματα που αναφέρονται στην τοπική ιστορία, στα γράμματα και
στη ζωή γενικά.

Στο μυαλό μου γυρνάνε συχνά ξεχασμένα μου «παιδιά» μα αγαπημένα, τα
βγάζω μερικές στιγμές στον ήλιο να μην παγώσουν, να μάθουν ίσως κάποιοι
την ύπαρξη τους κι ας μη τα δώσουν σημασία.

Ήσουν ωραίος, ήταν βάρβαροι

*Μανόλη, ο έρωτας είναι δικαίωμα, δεν τον ένιωσες
τόσο μικρός στην βιοπάλη μπηκές,
τόσο νωρίς στην υπηρετήση του ανθρώπου μπηκές,
που δεν τον πρόλαβες.
Ήσουν τόσο ωραίος για τον έρωτα·
ξανθά μαλλιά, μάτια γαλανά,
ευγένεια τρόπων, ήπιο χαμόγελο, εύπλαστο σώμα.
Το είπαν: « Το πιο ωραίο παιδί των Κυβελείων πάει».
Εξήντα χρόνια πέρασαν από την μέρα εκείνη
την μακάβρια.
Πόσο ήταν βέβηλοι και βάρβαροι εκείνοι.*

Δούκας Λαγός

*Όταν οι Αττίλες και οι Αλάριχοι
τάραζαν τις νύχτες μας,
το πρωί ξεκινούσες
μ' όλα τα σύνεργα στα χέρια σου·
στην καρδιά σου η φλόγα,*

στο σάκο σου η οκαρίνα
και το χαμόγελο στην όψη σου
κομμάτι από τον ήλιο.
Με της δουλειάς τον οργανισμό
η μέρα πέρναγε
κι ανθίζουν ξάφνου τα χαλάσματα.
Πόρτες και κλειδαριές απ' την αρχή,
και θράκα γης γεμάτα,
ουρανό και θάλασσα κρεμούσες.
Έκαμνες τη ζωή να σκάζει ανθούς
με τα τρισάξια χέρια όλο τέχνη,
με της καρδιάς το πύρωμα.
Βυσσοδομούσαν οι Αττίλες και οι Αλάριχοι.

Κατά την χρονική περίοδο 1945-1946 και κατά τις μεσονύχτιες ώρες οι πα-
ρακρατικοί κατέστρεψαν τη λέσχη της ΕΠΟΝ στη γωνία των οδών Αμαλίας και
Παρασκευοπούλου στη Θεσσαλονίκη. Ο Δούκας Λαγός έσπευσε ν' αποκατα-
στήσει τις ζημιές από τις καταστροφές.

Οκαρίνα

Μέσα στη νύχτα,
στην ήρεμη καλοκαιριάτικη νύχτα
ακούγαμε να παίζεις οκαρίνα.
Μόνος την είχες σπουδάσει
παράλληλα με τη δουλειά στα συνεργεία·
διάβαζες τους ρυθμούς του ακέραιου είναι σου
και μας τους έδινες παίζοντας οκαρίνα.
Οι γείτονες ακούγαν τ' οργανάκι να παίζει χαρωπά
και ρώταγαν
να μάθουν τ' όνομα σου.
Γέμισε η νύχτα ήχους μαλακούς,
διακριτικούς, που ύστερα σωπάσαν·
ήχοι που ήταν το αύριο,
τραγούδι του αύριο
και η οκαρίνα σώπασε·
και ήρθαν οι εργολάβοι, βάνανυσα και κλέψανε τα δέντρα
και κλέψανε την ηρεμία της νύχτας
και πέρασαν –ποιος το φαντάζεται–
εξήντα τόσα χρόνια,
και η οκαρίνα σου ποιος ξέρει τώρα, πάει,
δεν την ακούσαμε ξανά.

Ζεις στους ανέμους

Εσύ των ανέμων πήρες τις στράτες,
που σβουρίζουν στις άκρες του κόσμου.
Σ' ακούμε τον χειμώνα να χτυπάς
την λαμαρίνα της εγκαταλελειμμένης αυλής,
να έρχεσαι από τις χαραμάδες του σπιτιού μας·
τι θαύμα είναι να ζεις στους ανέμους!
και να 'σαι αιώνιος
και να παίζεις την ανοιξιιάτικη νύχτα, οκαρίνα
μαζί με το αηδόνι, που σκάλωσε στο πεύκο
του γυμνού βράχου.
Σ' ακούμε, σ' ακούμε στις πρασιές να περνάς,
που τρανώνουν στο ζείδωρο φως,
στα φυλλώματα,
απ' τις άκρες του κόσμου να φτάνεις.

Ελ Σαλβαδόρ

Όσο θ' αναπνέω, όσο θα βλέπω
θα είμαι με τα παιδιά του Έλ Σαλβαδόρ.
Με τα μελαχρινούλια κείνα,
–σπίρτο αναμμένο το κάθε τους μάτι–
που δεν φόρεσαν παπούτσι στο ποδάρι τους
που δεν έπιασε το χέρι τους πιρούνι και κουτάλι
σ' ένα λαμπρό χριστουγεννιάτικο τραπέζι.
Με κείνα τα παιδιά στις παραγκούλες τους
με τη λαμαρινένια στέγη,
με τους γονείς τους που παλεύουν για τον «επιούσιο»
αλήθεια, για τον άρτον ημών, τον επιούσιον,
τι φοβερό! και να ' ναι αυτό μια μαρτυρία,
τίποτε άλλο, για να σφάζονται αμείλικτα
στους καλαμιώνες μέσα και των ποταμών τις άκρες.

Βασίλης Ματράκας

Βασίλη, σε είδα στην πορεία του Πολυτεχνείου.

Τα μάτια μου βούρκωσαν

κι όλο το αριστερό μου χέρι μούδιασε.

Καίει μεσ' στα σπλάχνα σου φωτιά ακόμα,

μόνο που τα μαλλιά σου ήταν άσπρα,

το πρόσωπο σου κουρασμένο

κι αργό το βήμα σου.

Χρόνια στα ξερονήσια και στις εξορίες έκανες.

Είδα την ώρα εκείνη να βαστάς στα δυο σου χέρια

τις εικόνες των παιδιών της γειτονιάς,

τ' άγια των αγίων:

Του Μανόλη.

Του Νίνου.

Του Κοτσαρία.

Του Νίκου.

Του Δούκα.

Του Θωμά.

Του Κώστα Τούση.

Του Γιαννάκη.

Του Στέφου.

Του Σαρκίς.

Της Καίτης Μπρούχου.

Και να πηγαίνεις προσφορά να τις αφήσεις

στο μνημείο του Πολυτεχνείου.

Οι νεκροί του Σαν Σαλβαδόρ

Μαζέψτε τους νεκρούς του Σαλβαδόρ,
Αυτούς τους ανώνυμους χωρικούς με τα σκαμμένα πρόσωπα,
Αυτούς που δίψασαν νερό της λευτεριάς και πέθαναν με στεγνωμένο στόμα.
Ένα μνημείο να τους κάνετε πανύψηλο
σαν το μνημείο του Στάλιγκραντ η του Πεσκαριόφ
και κάτω με χρυσή γραφή να γράψετε
τα ονόματα τους.
Το ξέρω δεν θα τους χωρέσει η στήλη,
μα δίπλα, εδώ, εκεί σε μια μικρή γωνιά
γράψτε τους όλους για να ζουν αιώνια.
Γράψτε τους να κρατούν πολλοί μαζί τη δάδα
που θα καίει στην κορυφή·
να' ναι πολλά τα χέρια που θα την υψώνουν μέχρι
τον έβδομο ουρανό.
Κάθε διαβάτης που θα φτάνει εκεί να στέκεται ώρα πολλή,
να μελετά ονόματα, ονόματα, ονόματα·
να συλλογίζεται τους τίμιους δρόμους.
Μαζέψτε τους νεκρούς του Σαλβαδόρ·
πόρτα την πόρτα πάρτε τα χωριά
μη και ξεχάσετε κανέναν·
είναι οι νεκροί όλου του κόσμου.

Μανάγκουα

Χαίρε Μανάγκουα

είμαι, η Μαδρίτη του 39.

Είμαι η Αθήνα του 44.

Η Χό Τσι Μίνχ.

Έλα, να το μαντήλι, πιάστο.

Σύρε με πάθος το χορό.

Χτύπα το πόδι σου γερά,

τινάξου· πέρα στις κορυφές της Γκιώνας

πάρε βαθιούς ανασασμούς και ματαγύρνα

τραντάζοντας τη γη.

Με νεύρο πάρε τις στροφές

στου Διγενή τ' αλώνι.

Χούγιαξε να σκιαχτούν οι τύρανοι.

Χαίρε Μανάγκουα.

Είμαι, η Μαδρίτη του 39.

Είμαι η Αθήνα του 44.

Είμαι η Χό Τσι Μίγχ.

-

Έξω απ' του κόσμου την πορεία,
έξω απ' της ιστορίας τις επιταγές
χρόνια διαφέντεψαν τη γη μας
καιροσκόποι, ψεύτες, αντίχριστοι,
καταφερτζήδες, κάλπικοι πραγματιστές,
φιλόπρωτοι και κυνικοί μικρόψυχοι
και συμφεροντολόγοι απάτριδες,
απάνθρωποι, ξεπουλητάδες, αγιογδύτες
υποτακτικοί.
Το κέρδος πάνω απ' όλα βάζουν
και στήνουν, στήνουν δίχτυα και πλεκτάνες.
Βαρέθηκε ο λαός τις γαλιφιές,
βαρέθηκε τη βρώμα.
Ωστόσο σκύβει, σκύβει ανήμπορος
σκύβει ο κιότης και προσκυνάει.

Εδώ ήταν το ταμπούρι σου

Μανόλη,
όταν χειμωνιάζει,
όταν νυχτώνει εδώ,
όλα μας φαίνονται σαν ξένα·
τίποτε πιά δεν μαρτυρεί το πέρασμα σου.
Γέμισε ο τόπος μέγαρα,
ξηλώθηκε το τραμ,
γκρεμίστηκε κι ο κινηματογράφος.
Κόσμος πολύς κυκλοφορεί,
άγνωστος κόσμος.
Αυτός ο κόσμος δεν γνωρίζει καν
ότι εδώ ήταν το ταμπούρι σου.
Κι όμως οι δρόμοι αυτοί,
ετούτη εδώ η γωνιά
και η άλλη,
και η πιο άλλη,
όλες μαζί οι γωνιές της γειτονιάς
ακούν ακόμα τα κρυφά μιλήματα σου,
ακούν τους κτύπους της καρδιάς σου στο σκοτάδι,
ακούν τα μυστικά σου βήματα.
Ελευθερία...

Κυβέλεια

Μανόλη,

Τώρα δε θα τη γνώριζες τη γειτονιά,
αν ήσουν.

Ακόμη δεν θα γνώριζες και τους παλιούς συντρόφους σου,
τότε που βάζαμε μαζί το χέρι στη φωτιά,
που τη ζωή ποτέ δεν λογαριάζαμε.

Φλόγα η ψυχή κι απ' τη φωτιά
πιο πύρινη ήταν τότε.

Μανόλη,

κατάντησε η ζωή τρύπιος παράς.

Ο ψευτισμένος άνθρωπος, ο δίβουλος
πίσω και μπρος μας τριγυρνάει·
ανάμεσα μας.

Μας χαιρετάει βιάζοντας να σπάσει το χαμόγελο,
κι ούτε που δένεται με την ψυχή του κόσμου,
κι ούτε που ζει το μεγαλείο της,
κι ούτε που θα δοθεί όπως εσύ, Μανόλη,
σε υπέρτατη θυσία.

Τώρα δεν θα τη γνώριζες τη γειτονιά,
αν ήσουν, Μανόλη,

τη γειτονιά μας, τα Κυβέλεια.

Σέρνει το βήμα της νωθρά.

Παναγιώτης Κονδύλης

Ο ΜΑΡΞ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ

Στον Νίκο,
der sein Herz in Heidelberg verloren hat
Π. Κονδύλης

Στον Νίκο, που έχασε την καρδιά του στην Χαϊδελβέργη.

Π. ΚΟΝΔΥΛΗΣ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΣΤΗ ΣΚΕΨΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Αγαπητέ Νίκο
Σ' εύχαριστώ πολύ γι' αυτό έργο σου,
που όλην πάντα σου διάβασα με' εύχαριση
και ευκρίνεια. Λάβε το' πρὸς σου ἀντί-δωρο
και' από' σου φίλους σου χαριτωμένους

ΕΝΤΙΜΩ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΤΩ

Τάκης

ΤΟ ΤΕΛΟΣ, 2017

Ο Νίκος Κωνσταντινίδης «έφυγε» στις 4 Απριλίου 2017 στην Δράμα. Η ζωή του ήταν γεμάτη φυγές, κατάπικρες φυγές. Διάβασε με πάθος, αγωνίστηκε με πάθος, ερωτεύτηκε με πάθος, έγραψε, έγραψε, έγραψε, μέχρι το τέλος.

Αγάπησε να τρέχει, αγάπησε την βροχή, αγάπησε την άνοιξη, μα πάνω απ' όλα αγάπησε τον Άνθρωπο, την Δικαιοσύνη, την Ελευθερία και πάλεψε γι' αυτά μαζί με τους αλησμόνητους συντρόφους του. Ταξίδεψε, γνώρισε, ήρθε σε επαφή με επώνυμους, φιλόσοφους, ιδεολόγους διεθνιστές, εξόριστούς της χούντας.

Δεν μίλησε ποτέ, κρατώντας την υπόσχεση που είχε δώσει στον εαυτό του πάνω στο καράβι που τον μετήγαγε στην φυλακή Ανηλίκων της Κηφισιάς, την άνοιξη του 1948. Η ζωή του είχε μάθει, από νωρίς με τον σκληρότερο τρόπο, πως οι αξίες δεν κληροδοτούνται, δεν μεταφέρονται έτσι απλά με τον γραπτό ή τον προφορικό λόγο, πρέπει μόνος του ο καθένας να τις αντιληφθεί, να τις πιστέψει, να τις επεξεργαστεί, να ιδρώσει, να ματώσει γι' αυτές, αν χρειαστεί. Επέλεξε να περνά σαν τον άνεμο που χτυπιέται στα δέντρα, στις στέγες, στις λαμαρίνες των χαμόσπιτων, όπως ο ίδιος γράφει· τα βήματα του σπρωγμένα βιαστικά σκουντουφλούσαν στην μνήμη του σε όλους τους τόπους, ευγενικά απέφευγε να σκουντουφλούν και σε αδιάφορους γι' αυτόν ανθρώπους.

Έφυγε όπως ήθελε, αφανής, για το μοιραίο άγνωστο του τίποτε.

Κάτι ακόμα μένει;

*Οι ντάλιες που με τόση επιμέλεια καλλιεργούσες,
οι ντάλιες που η ύπαρξη τους επιτελούσε ένα σκοπό,
ξεράθηκαν.*

Γέμισαν κυπαρισσόμηλα τα μάρμαρα.

*Το φως στην καμαρούλα σου έσβησε,
παραθυρόφυλλα σφραγισμένα
κι αυτοί που σου' διώχναν έστω και πρόσκαιρα,
την μοναξιά σταμάτησαν τον ερχομό τους.*

*Πήραν μαζί τους την μορφή σου,
ένα κουτί μπακαλόχαρτα, την ζωή σου, να τα διαβάσουν·
κ' ακόμη προσπαθούν να καταλάβουν
πως άντεξες τόσο περιθώριο;*

Χριστίνα Παπαντωνοπούλου

Ιανουάριος 2017

